

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
"УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ"
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису**

ГЕТМАНЕНКО ОЛЕКСІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК: 339.9–027.511:336–049.5+338.1

**ДИСЕРТАЦІЯ
ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЇЇ ІНТЕГРАЦІЇ В
СВІТОГОСПОДАРСЬКІ ВІДНОСИНИ**

Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

Галузь знань 29 «Міжнародні відносини»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

О.О. Гетманенко

Науковий керівник: Приходько Володимир Панасович, доктор економічних наук, професор

Ужгород – 2021

АНОТАЦІЯ

Гетманенко О.О. Фінансова безпека як складова економічної безпеки національної економіки та її інтеграції в світогосподарські відносини. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 29 «Міжнародні відносини» за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини». Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет» МОН України, Ужгород, 2021.

Зміст анотації. У дисертації наведено нове вирішення наукової проблеми управління фінансовою безпекою держави в умовах поширення ризиків та розповсюдження кризових явищ, триваючої глобалізації та інтеграції держави в світогосподарські відносини шляхом обґрунтування теоретико-методичних засад та наданням практичних рекомендацій щодо використання концепції стратегічного антикризового управління фінансовою безпекою держави, яка має реалізовуватись на засадах стратегічного та превентивного характеру, повинна бути спрямована на безперервне забезпечення такого рівня фінансової безпеки держави, при якому вона здатна захищати власні національні інтереси, підтримувати соціально-економічну і фінансову стабільність розвитку, бути учасником світових інтеграційних процесів та міжнародних економічних відносин, що передбачає: відповідність фінансової політики держави (міжнародної, регіональної, національної, місцевої) довгостроковим цілям сталого розвитку; постійну комплексну взаємодію всіх суб'єктів управління фінансовою безпекою за всіма аспектами фінансової безпеки; постійний контроль, моніторинг та упередження наявних і потенційних внутрішніх та зовнішніх ризиків, загроз, небезпек та дисбалансів шляхом побудови вертикально-інтегрованої системи ризик-менеджменту на всіх рівнях економіки; постійну розробку та удосконалення інструментарію для здійснення контролю, моніторингу та уникнення ризиків, загроз, небезпек та

дисбалансів, подолання їх негативних наслідків та забезпечення фінансової безпеки держави.

Проаналізовано та уточнено зміст низки основних понять управління фінансовою безпекою держави, зокрема: «фінансова безпека держави» та «економічна безпека національної економіки». Удосконалено бачення структури системи регулювання глобальної фінансової безпеки з виділенням обов'язкових взаємопов'язаних рівнів: рівень глобальної фінансової безпеки; рівень міжнародних організацій та банків; рівень міжнародних профільних органів; рівень регіональних організацій; рівень країн, учасників світового господарства.

Розроблено перелік принципів управління фінансовою безпекою держави, заснований на засадах державного управління економічною безпекою і включає: законність; плановість; обґрунтованість; безперервний контроль над виконанням всіх стратегічних та тактичних, оперативних завдань; багатовимірність; системність та забезпечення балансу фінансових інтересів на макро- і мікрорівні; координація; своєчасність і адекватність заходів захисту національних фінансових інтересів реальним і потенційним загрозам.

Визначено перелік ключових засад, яких слід дотримуватись при управлінні фінансовою безпекою країни, а також запропоновано комплексну систему оцінки системи управління фінансовою безпекою держави, що має ґрунтуватись на таких положеннях: по-перше, здійснюється оцінка рівня фінансової безпеки на підставі розрахунку інтегрального показника оцінювання, що визначається на підставі визначення індикаторів, які характеризують найбільш пріоритетні напрямки фінансової безпеки держави, та відповідної шкали ідентифікації; по-друге, здійснюється кількісна оцінка елементів SWOT-аналізу шляхом визначення ступеня їх впливу на фінансову безпеку держави та систему управління фінансовою безпекою держави з подальшою побудовою зведеної матриці SWOT-аналізу стратегічного

балансу стану фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою.

Визначено основні джерела походження зовнішніх та внутрішніх загроз фінансовій безпеці держави на сучасному етапі розвитку світової економіки та міжнародних економічних відносин. а також завдання підсистеми ризик-менеджменту системи управління фінансовою безпекою держави.

Ключові слова: світове господарство, міжнародні економічні відносини, глобалізація, інтеграція, глобальний, фінансова безпека, антикризовий, країна, країна з перехідною економікою, стратегія, управління.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у журналах,

що входять до переліку наукових фахових видань України:

1. Гетманенко О.О. Сучасний стан та тенденції розвитку фінансової безпеки України в умовах триваючої глобалізації світового господарства. - Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 13-14.- С. 40 – 49. Доступно на: http://www.investplan.com.ua/pdf/13-14_2020/8.pdf
2. Гетманенко О.О. Особливості фінансової безпеки країни в аспекті її інтеграції в світогосподарські відносини / О.О. Гетманенко // Економіка та держава: Міжнародний науково-практичний журнал. – 2020, № 5. - С. 203-207.
3. Гетманенко О.О. Аналіз тенденцій і закономірностей розвитку світового господарства у контексті фінансової безпеки. Науковий вісник Ужгородський національний університет. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство» 2020. № 31. С.7-12.

**Стаття у періодичному науковому виданні іншої держави,
яка входить до Організації економічного співробітництва
та/або Європейського Союзу:**

4. Getmanenko O. Formation and substantiation of anti-crisis strategy of financial security of countries with economies in transition. / Three Seas Economic Journal, Volume 1 Number 3. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2020. P.23-28. Доступно на: www.baltijapublishing.lv/index.php/threeseas, DOI: <https://doi.org/10.30525/2661-5150>

АПРОБАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ:

5. Гетманенко О.О. Фінансова безпека як фундаментальний фактор економічної безпеки національної економіки. Стратегічні пріоритети розвитку підприємництва, торгівлі та біржової діяльності: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 14-15 травня 2020 р. / За заг. редакцією проф. Ткаченко А.М. [Електронний ресурс] Електрон. дані. - Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2020. С. 353-355.

6. Гетманенко О.О. Основні джерела зовнішніх загроз фінансовій безпеці держави. Україна в системі європейської економічної і політичної інтеграції: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 27-28 квітня 2020 року) / За заг. ред.: М. М. Палінчак, В.В. Химинець, М.М. Король. Ужгород: РІК-У, 2020. С. 15-18.

7. Навчальний посібник: Молнар О., **Гетманенко О.**, Кушнір Ю. Політична економія: навчальний посібник/ Молнар О., Гетманенко О., Кушнір. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2020. - 128 с. ISBN 978-617-7692-91-0. *Особистий внесок: досліджено структуру і функції сучасного фінансового ринку, його інфраструктуру та інституції.*

SUMMARY

Getmanenko O.O. Financial security as a component of economic security of the national economy and its integration into world economic relations. - Qualification work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a doctor of philosophy degree in the field of knowledge 29 International relations, on specialty 292 – International economic relations. – State University «Uzhhorod National University», Ministry of Education and Science of Ukraine, Uzhhorod, 2021.

Annotation content. The dissertation presents a new solution to the scientific problem of financial security management in the conditions of spreading risks and the spread of crises, ongoing globalization and integration of the state into world economic relations by substantiating the theoretical and methodological management of the use of be implemented on the basis of strategic and preventive nature, should be aimed at continuously ensuring a level of financial security of the state at which it is able to protect its own national interests, maintain socio-economic and financial stability, be a participant in global integration processes and international economic relations. : compliance of the financial policy of the state (international, regional, national, local) with the long-term goals of sustainable development; constant complex interaction of all subjects of financial security management on all aspects of financial security; constant control, monitoring and prevention of existing and potential internal and external risks, threats, dangers and imbalances by building a vertically integrated risk management system at all levels of the economy; continuous development and improvement of tools for control, monitoring and avoidance of risks, threats, dangers and imbalances, overcoming their negative consequences and ensuring the financial security of the state. The content of a number of basic concepts of financial security management of the state is analyzed and clarified, in particular: "financial security of the state" and "economic security of the national economy". The structure of the global financial security regulation system has been improved with the allocation of mandatory interconnected levels: the level of global financial

security; level of international organizations and banks; level of international profile bodies; level of regional organizations; level of countries participating in the world economy. A list of principles of financial security management of the state has been developed, which should be based on the principles of state management of economic security and include: legality; planning; validity; continuous control over the implementation of all strategic and tactical, operational tasks; multidimensionality; systematic and ensuring the balance of financial interests at the macro and micro levels; coordination; timeliness and adequacy of measures to protect national financial interests to real and potential threats. The list of key principles to be followed in the management of financial security of the country is determined, and a comprehensive system of evaluation of the financial security management system of the state is proposed, which should be based on the following provisions: first, the level of financial security is assessed on the basis of integrated assessment. is determined on the basis of the definition of indicators that characterize the most priority areas of financial security of the state, and the corresponding identification scale; secondly, the elements of SWOT-analysis are quantified by determining the degree of their impact on the financial security of the state and the financial security management system of the state with further construction of a consolidated matrix of SWOT-analysis of the strategic balance of financial security and financial security management system. The main sources of external and internal threats to the financial security of the state at the present stage of development of the world economy and international economic relations, as well as the tasks of the risk management subsystem of the financial security management system of the state are identified.

Keywords: world economy, world economic relations, globalization, integration, global, financial security, anti-crisis, country, country with economies in transition, strategy, governance.

**LIST OF PUBLICATIONS OF THE POSTGRADUATE STUDENT ON
THE DISSERTATION TOPIC:**

**Articles in journals included in the list of scientific professional
publications of Ukraine:**

1. Getmanenko O.O. Features of the country's financial security in terms of its integration into world economic relations. *Economy and state*. 2020. № 5. P. 203 - 207.
2. Getmanenko O.O. The current state and trends of financial security of Ukraine in the ongoing globalization of the world economy. *Investments: practice and experience*. 2020. № 13-14. P. 40 – 49.
3. Getmanenko O.O. Analysis of trends and patterns of development of the world economy in the context of financial security. *Scientific Bulletin Uzhhorod National University. Series "International Economic Relations and the World Economy*. 2020. № 31. P. 7-12.

**Article in a scientific periodical of another state that is a member
of the Organization for Economic Cooperation and / or the European Union:**

4. Getmanenko O. Formation and substantiation of anti-crisis strategy of financial security of countries with economies in transition. / *Three Seas Economic Journal*, Volume 1 Number 3. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2020. P.23-28. Journal is available: www.baltijapublishing.lv/index.php/threeseas
DOI: <https://doi.org/10.30525/2661-5150>

APPROVAL OF THE DISSERTATION RESEARCH RESULTS:

5. Molnar O., **Getmanenko O.**, Kushnir Y. Political economy: textbook. Uzhhorod: RIK-U LLC, 2020. 128 p. *Personal contribution: the structure and*

functions of modern finance market, its infrastructure and institutions are investigated.

6. Getmanenko O.O. Financial security as a fundamental factor of economic security of the national economy. Strategic priorities for the development of entrepreneurship, trade and exchange activities: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference May 14-15, 2020 / For the general. edited by prof. Tkachenko AM [Electronic resource] Electronic. data. - Zaporozhye: NU "Zaporozhye Polytechnic", 2020. P. 353-355.

7. Getmanenko O.O. The main sources of external threats to the financial security of the state. Ukraine in the system of European economic and political integration: materials of reports of the International scientific-practical conference (Uzhgorod, April 27-28, 2020) / For the general. ed .: MM Palinchak, VV Khiminets, MM King. Uzhhorod: RIK-U, 2020. P. 15-18.

ЗМІСТ

ВСТУП	12
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЇЇ ІНТЕГРАЦІЇ В СВІТОГОСПОДАРСЬКІ ВІДНОСИНИ	22
1.1. Фінансова безпека в системі економічної безпеки національної економіки держави	22
1.2. Глобальна фінансова безпека та фінансова безпека держави як економічні категорії: сутність та властивості	42
1.3. Особливості фінансової безпеки держави в аспекті її інтеграції в світогосподарські відносини	70
<i>Висновки до розділу 1</i>	85
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ СВІТОГОСПОДАРСЬКОЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	91
2.1. Аналіз тенденцій і закономірностей розвитку світового господарства	91
2.2. Сучасний стан та тенденції розвитку фінансової безпеки України в умовах триваючої глобалізації світового господарства	113
2.3. Кризовий характер світового господарства як загроза фінансовій безпеці країни на шляху інтеграції до нього	145
<i>Висновки до розділу 2</i>	161
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НА ШЛЯХУ ІНТЕГРАЦІЇ КРАЇН З ПЕРЕХІДНОЮ ЕКОНОМІКОЮ В СВІТОГОСПОДАРСЬКІ ВІДНОСИНИ	168
3.1. Шляхи нейтралізації ризиків та загроз фінансової безпеки	

країн з перехідною економікою	168
3.2. Формування та обґрунтування антикризової стратегії фінансової безпеки країн з перехідною економікою	188
3.3. Визначення засад оцінки та перспективних завдань управління фінансовою безпекою в умовах подальшої глобалізації світової економіки.	216
<i>Висновки до розділу 3</i>	233
ВИСНОВКИ	241
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	247
ДОДАТКИ	271

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження та актуальність теми.

Світове господарство є складною системою, а вся сукупність національних економік скріплена рухом товарів, послуг і факторів виробництва. На початку XXI століття світове господарство почало набувати нової якості, найважливішою формою й ,одночасно, новим етапом інтернаціоналізації господарського життя якого стала економічна глобалізація. Одним з головних елементів економічної глобалізації на сучасному етапі є глобалізація фінансових ринків, глобалізація фінансів. Саме в сфері фінансів процес глобалізації економіки просунувся особливо далеко, адже фінансовий капітал є набагато рухливішим порівняно з іншими економічними ресурсами. Адже в сучасному світі обмін капіталами набув електронних форм, завдяки чому їх переміщення відбувається миттєво. Прискорений розвиток і кардинальне розширення сфер застосування цифрових технологій у фінансовому секторі держави – доволі складний і багатоаспектний процес, який, з одного боку, базується на розширенні фінансової інклюзії та підтримці фінансової стабільності, з іншого, окрім явних беззаперечних переваг має цілий комплекс наявних та потенційних ризиків та загроз для фінансової безпеки держави, які в умовах глобалізації лише посилюються.

Сучасна фінансова глобалізація є вищим ступенем інтеграції фінансових ринків і систем, що виходять за межі регіональних і національних кордонів і масштабів, та є одним із наслідків і складовою частиною економічної глобалізації. Однак, внаслідок, нерівномірності зростання економік країн світу, а також відставання та, інколи, відсутності правил і засад функціонування та регулювання світового господарства, налагодження міжнародних економічних відносин між усіма його суб'єктами відбувається в умовах невідповідності ступеня фінансової глибини світової економіки і системи управління глобальними економікою та фінансами , за відсутності

дієвих міжнародних регулюючих інституцій. До того ж вищезгадана нерівномірність у зростанні економік країн світу та рівні їх розвитку можуть спричиняти і спричиняють додаткові ризики та загрози їх економічній та фінансовій безпеці, незалежності та стабільності держави.

Дослідженням особливостей фінансової безпеки країни займалися такі вчені як Л. Абалкін, С. Афонцев, С. Башлай, О. Барановський, З. Варналій, Т. Гоббс, О. Гончаренко, С. Головнін, В. Городецький, А. Іларіонов, І. Комарницький, М. Єрмошенко, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Приходько, В. Сєнчагов, В. Шлемко, тощо. Питанню впливу на фінансову безпеку країни процесу інтеграції в світогосподарські відносини присвячені дослідження таких науковців і дослідників як З. Бауман, З. Бжезінський, І. Валлерстайн, А. Рагман, О. Сабден, Є. Тоффлер, О. Білорус, Р. Войтович, Д. Лук'яненко, Ю. Пахомов, А. Філіпенко та інших. Обґрунтуванням та узагальненням тенденцій і закономірностей розвитку світового господарства займалися такі зарубіжні й вітчизняні вчені як Л. Браун, В. Буглай, А. Вінер, Л. Горбач, В. Іванов, А. Кирєєв, В. Колєсов, Л. Красавіна, В. Кудров, Я. Ларіна, Ю. Макогон, Д. Медоуз, С. Мочерний, В. Некрасов, Д. Несбіт, П. Нікіфоров, В. Овчинніков, Ю. Пахомов, В. Полонський, А. Полуєтков, М. Робертс, А. Рум'янцев, В. Секретарюк, П. Скакун, А. Тофлер, Э. Уткін, А. Філіпенко, С. Фомішин, Д. Хау, тощо. Питанням глобалізації впливу і інтеграції України до світового господарства присвячені праці вітчизняних авторів, серед яких В. Будкін, І. Бурковський, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Кредісов, Д. Лук'яненко та інші.

Незважаючи на традиційно значний науковий інтерес до окресленої проблематики, вона не втратила своєї актуальності і не вичерпала переліку завдань необхідних для постійного вивчення та вирішення, адже посилення фінансової глобалізації світового господарства спричинило, з одного боку, фінансову експансію розвинених країн, лібералізацію зовнішньоекономічних зв'язків та посилення міжнародної мобільності капіталу, з іншого боку, - послаблення державно-управлінського впливу та контролю за

функціонуванням власних грошово-кредитних відносин, підвищення вразливості економік країн та зменшення їх стійкості до фінансових криз, зовнішньо-економічних впливів та загроз і, як наслідок, - потребу в захисті національних фінансових інтересів та суверенітету, національної фінансової безпеки, що і зумовило вибір даної проблематики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана в рамках плану науково-дослідних робіт кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет» та є секторальним фрагментом науково-дослідної роботи «Україна в системі Європейської економічної інтеграції» (державна реєстрація № 0116U003324), в межах якої автором здійснено аналіз аспектів фінансової безпеки реалізації Угоди між Україною та Європейським Союзом про всеохоплюючу зону вільної торгівлі та обґрунтовано авторське бачення параметрів фінбезпеки в процесах інтеграції країн з транзитивною економікою та країн, що розвиваються до світогосподарських відносин (додана довідка № 1034/01-14 від 24.03.2020).

Тему дисертації у початковій редакції «Фінансова безпека як фундаментальний фактор економічної безпеки національної економіки та її інтеграції в світогосподарські відносини» було затверджено на засіданні Вченої ради ДВНЗ «Ужгородський національний університет» 13.12.2016 р. (протокол № 14). Тему дисертації було уточнено в наступній редакції «Фінансова безпека як складова економічної безпеки національної економіки та її інтеграції в світогосподарські відносини» на засіданні Вченої ради ДВНЗ «Ужгородський національний університет» 22.12.2020 р. (протокол №9).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування теоретико-методичних засад управління фінансовою безпекою держави в умовах поширення ризиків та розповсюдження кризових явищ, триваючої глобалізації та інтеграції держави в світогосподарські відносини та практичних рекомендацій щодо його удосконалення.

Досягнення мети дослідження передбачало вирішення наступних конкретних завдань:

- здійснити аналіз сучасних наукових напрацювань та сформулювати актуальну характеристику глобальної фінансової безпеки та фінансової безпеки держав як її складових частин;
- уточнити понятійний апарат управління фінансовою безпекою держави в її міжнародних аспектах;
- проаналізувати методики оцінювання міжнародних аспектів фінансової безпеки держави;
- здійснити аналіз особливостей фінансової безпеки держави в аспекті її інтеграції в світогосподарські відносини;
- здійснити аналіз тенденцій і закономірностей розвитку фінансової безпеки України в умовах триваючої глобалізації світового господарства;
- сформулювати та обґрунтувати засади концепції стратегічного антикризового управління фінансовою безпекою держави;
- сформулювати та обґрунтувати принципи побудови та функціонування системи управління фінансовою безпекою держави;
- запропонувати підходи до вдосконалення методології оцінювання фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою держави;
- розробити науково-практичні рекомендації та визначити перспективні напрями подальших досліджень.

Предметом дослідження є міжнародна фінансова безпека як складова економічної безпеки національної економіки та її інтеграції в світогосподарські відносини.

Об'єктом дослідження є фінансова безпека держав з транзитивною та перехідною економікою в умовах триваючої глобалізації та поглиблення інтеграції в світогосподарські відносини.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дисертаційного дослідження склали загальнонаукові методи та підходи, а саме:

– під час обґрунтування теоретичних аспектів дисертаційної роботи використано методи узагальнення, аналізу та синтезу;

– під час оформлення та узагальнення проведених досліджень і отриманих результатів використані методи економічного та системного, історико-еволюційного та ретроспективного аналізу теоретичного та логічного узагальнення, графічний метод;

– для аналізу тенденцій і закономірностей розвитку світового господарства, сучасного стану та тенденцій розвитку фінансової безпеки України в умовах триваючої глобалізації світового господарства використано експертні методи оцінки;

– для визначення значень показників фінансової безпеки використано функціонально-параметричний аналіз.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретико-методичних положень і практичних рекомендацій щодо управління фінансовою безпекою держави в умовах триваючої глобалізації та інтеграції держави в світогосподарські відносини. Основні положення наукової новизни, винесені на захист:

уперше:

– запропоновано концепцію стратегічного антикризового управління фінансовою безпекою держави, яка має реалізовуватись на засадах стратегічного та превентивного характеру, повинна бути спрямоване на безперервне забезпечення такого рівня фінансової безпеки держави, при якому вона здатна захищати власні національні інтереси, підтримувати соціально-економічну і фінансову стабільність розвитку, бути учасником світових інтеграційних процесів та міжнародних економічних відносин, що передбачає: відповідність фінансової політики держави (міжнародної, регіональної, національної, місцевої) довгостроковим цілям сталого розвитку; постійну комплексну взаємодію всіх суб'єктів управління фінансовою безпекою за всіма аспектами фінансової безпеки; постійний контроль, моніторинг та упередження наявних і потенційних внутрішніх та

зовнішніх ризиків, загроз, небезпек та дисбалансів шляхом побудови вертикально-інтегрованої системи ризик-менеджменту на всіх рівнях економіки; постійну розробку та удосконалення інструментарію для здійснення контролю, моніторингу та уникнення ризиків, загроз, небезпек та дисбалансів, подолання їх негативних наслідків та забезпечення фінансової безпеки держави.

удосконалено:

– структуру системи регулювання глобальної фінансової безпеки, яка на відміну від існуючої представляє собою багаторівневу структуру з виділенням обов'язкових взаємопов'язаних рівнів: рівень глобальної фінансової безпеки – відповідальний за міжнародну координацію та регулювання глобальної фінансової безпеки; рівень міжнародних організацій та банків - відповідальний за оцінку ризиків, загроз та небезпек, розробку нових механізмів управління, здійснення фінансової підтримки країн світу; рівень міжнародних профільних органів – відповідальний за встановлення стандартів, норм і правил фінансовій сфері; рівень регіональних організацій - відповідальний за вирішення та упередження локальних проблем та ризиків фінансовій безпеці; рівень країн, учасників світового господарства, - це рівень країн в особі їх керівників, керівників та представників відповідних державних органів, установ та організацій;

– перелік ключових засад, яких слід дотримуватись при управлінні фінансовою безпекою країни: по-перше, концепція фінансової безпеки країни повинна бути складовою частиною загальної економічної безпеки держави та визначатися відповідною фінансовою політикою; по-друге, питання управління фінансовою безпекою держави повинно здійснюватись комплексно і на довготривалій основі; по-третє, роль держави при реалізації власної фінансової політики має відбуватись через відповідну стратегію, яка повинна, з одного боку, сприяти упередженню та мінімізації ймовірності руйнування економічного потенціалу країни та забезпечувати необхідний рівень фінансової стабільності, з іншого боку, сприяти формуванню

ефективної системи фінансової безпеки; по-четверте, кризовий характер світового господарства та фінансової системи тягне за собою нестійкість і загрозу для фінансової безпеки окремо взятої країни внаслідок все більшої вразливості складної відкритої фінансової системи до незначних збурень і локальним ризиків;

– завдання підсистеми ризик-менеджменту системи управління фінансовою безпекою держави: визначення та попередження існуючих та потенційних системних ризиків, небезпек та загроз зовнішнього та внутрішнього походження, адже саме вони спричиняли і спричиняють найбільший негативний та руйнівний вплив на фінансову безпеку окремої держави; оцінка та визначення необхідних ресурсів для нейтралізації ризиків, небезпек і загроз; планування та коригування заходів з питань реалізації державної політики в сфері забезпечення фінансової безпеки

– комплексну систему оцінки системи управління фінансовою безпекою держави, що має ґрунтуватись на таких положеннях: по-перше, здійснюється оцінка рівня фінансової безпеки на підставі розрахунку інтегрального показника оцінювання, що визначається на підставі визначення індикаторів, які характеризують найбільш пріоритетні напрямки фінансової безпеки держави, та відповідної шкали ідентифікації; по-друге, здійснюється кількісна оцінка елементів SWOT-аналізу шляхом визначення ступеня їх впливу на фінансову безпеку держави та систему управління фінансовою безпекою держави з подальшою побудовою зведеної матриці SWOT-аналізу стратегічного балансу стану фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою;

– загальний перелік принципів управління фінансовою безпекою держави, який повинен бути заснований на засадах державного управління економічною безпекою і включати: законність; плановість; обґрунтованість; безперервний контроль над виконанням всіх стратегічних та тактичних, оперативних завдань; багатовимірність; системність та забезпечення балансу фінансових інтересів на макро- і мікрорівні; координація; своєчасність і

адекватність заходів захисту національних фінансових інтересів реальним і потенційним загрозам;

– основних джерел походження зовнішніх та внутрішніх загроз фінансовій безпеці держави на сучасному етапі розвитку світової економіки та міжнародних економічних відносин.

набули подальшого розвитку:

– уточнено зміст низки основних понять управління фінансовою безпекою держави, зокрема: "фінансова безпека держави" і за результатами здійсненого дослідження розроблено власне визначення даної категорії, за яким фінансова безпека держави - це стан фінансової системи держави, при якому забезпечується її цілісність і єдність, стійке і надійне функціонування на всіх рівнях національної економіки, створюються умови для розширеного відтворення і економічного зростання, гарантується ефективне запобігання всіляким ризикам і загрозам, що можуть дестабілізувати фінансову стійкість держави; під поняттям «економічна безпека національної економіки» пропонується розглядати стан національної економіки, який гарантує суверенітет та незалежність держави та її національної економіки, дозволяє вирішувати зовнішні і внутрішні загрози, конфлікти і протиріччя та відстоювати свої національні інтереси в світовому господарстві в умовах міжнародної конкуренції, визначає можливість проведення самостійної економічної політики і створює умови для стабільного розвитку, забезпечення спроможності національної економіки задовольняти потреби громадян, суспільства та держави;

– сформульовано й обґрунтовано сучасні виклики світового господарства та міжнародних економічних відносин, спричинені світовою фінансовою кризою: криза вимагає чіткого усвідомлення фундаментальних причин та механізмів розвитку кризових процесів та їх впливу на фінансову безпеку міжнародну та національну; криза вимагає від національних урядів та міжнародних організацій продуманих та активних дій, спрямованих на мінімізацію негативних наслідків кризи та відновлення нормальної

економічної активності та фінансової стабільності як джерел подальшого розвитку національних економік; криза вимагає чіткого усвідомлення глибини інтеграції світової економіки; криза вимагає радикального перегляду традиційних поглядів на роль держави в економіці.

Практичне значення та впровадження одержаних результатів полягає у використанні результатів дослідження та для ефективного управління управління фінансовою безпекою держави в умовах триваючої глобалізації та інтеграції держави в світогосподарські відносини. Матеріали дисертаційних розробок мають як теоретичне, так і практичне значення. Напрацювання дисертаційного дослідження щодо структури і функцій сучасного фінансового ринку, його інфраструктури та інституцій використані при підготовці навчального посібника закладу вищої освіти «Політична економія» для студентів економічних спеціальностей.

Окремі методичні розробки та практичні рекомендації були використані і надалі можуть використовуватися фахівцями центральних і місцевих органів виконавчої влади та самоврядування, фінансових установ при розробці прогностно-програмних та стратегічних документів розвитку міжнародних економічних відносин та реалізації програм міжнародної фінансової й технічної допомоги та європейської секторальної підтримки.

Зокрема, результати дисертаційного дослідження знайшли застосування у розробці Стратегії розвитку та реформування КБ «Приватбанк» та підвищенні ефективності фінансового менеджменту інвестиційних проектів його Західного регіону (додана довідка-лист від 10 червня 2020 р.), у виокремленні точок зростання економіки для пропозицій прямих іноземних інвестицій та проведенні SWOT – аналізу управління фінансовою безпекою місцевих економічних систем як реципієнтів програм міжнародної і фінансової і технічної допомоги в рамках розробки Регіональної стратегії розвитку Закарпатської області на період 2021-2027 рр. (додана довідка № 04.1/209 від 25.08.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою роботою, в якій викладені авторські розробки з управління фінансовою безпекою держави в умовах триваючої глобалізації та інтеграції держави в світогосподарські відносини. Наукові положення, узагальнення, висновки та рекомендації отримані самостійно. Разом з науковим керівником визначено мету, завдання, структуру дослідження, сформульовано висновки та практичні рекомендації.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертаційної роботи були висвітлені у доповідях на міжнародних науково-практичних конференціях: «Україна в системі європейської економічної і політичної інтеграції» (м. Ужгород, 27-28 квітня 2020 року), «Стратегічні пріоритети розвитку підприємництва, торгівлі та біржової діяльності» (м. Запоріжжя, 14-15 травня 2020 року).

Публікації. Основні положення і висновки опубліковано у 7 наукових працях загальним обсягом 3,12 обл.-друк. арк., у т. ч.: 4 статті у наукових фахових виданнях, 1 стаття у науковому виданні іншої держави – Латвійської Республіки, що входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу; 2 публікації у матеріалах науково-практичних конференцій. Усього – 7 публікацій. З них відповідають вимогам п.11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 06 березня 2019 року – 4 публікації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків і додатків. Загальний обсяг роботи 283 сторінки. Матеріали дисертації містять 27 таблиць на 22 сторінках, 25 рисунків на 15 сторінках, 7 додатків на 12 сторінках. Список використаних джерел налічує 229 джерел і займає 24 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЇЇ ІНТЕГРАЦІЇ В СВІТОГОСПОДАРСЬКІ ВІДНОСИНИ

1.1. Фінансова безпека в системі економічної безпеки національної економіки держави

Одним з найважливіших першочергових завдань будь-якої держави світу завжди було досягнення такого рівня економічної безпеки національної економіки, який би забезпечував внутрішню стабільність, активну участь країни в міжнародному поділі праці і одночасно гарантував її національну безпеку, про що йде мова в працях З. Варналія [22], Я. Жаліла [46], М. Єрмошенко [43], Т. Іванової [49], В. Кириленка [57], О. Новікової [104], А. Мазаракі [161], Г. Пастернак-Таранушенка [116], А. Сухорукова [136] та інших. Зазначене завдання виходить з того, що економічна безпека національної економіки є однією з найважливіших складових національної безпеки держави, а зважаючи на системний характер даної категорії, серед основних найголовніших елементів економічної безпеки, які характеризують і мають прямий вплив на національну економіку держави, слід виділити наступні (рис. 1.1):

– економічна незалежність, що означає реальну спроможність держави в особі уповноважених органів, установ або осіб самостійно розробляти і здійснювати власну економічну політику, визначати і реалізувати національні економічні інтереси, здійснювати державний контроль над всіма національними ресурсами, а також фактичну, дієву спроможність держави використовувати всі національні конкурентні переваги над іншими державами для захисту національної економіки та забезпечення рівних з іншими державами прав та можливостей у світовому господарстві, міжнародному розподілі праці і світовій торгівлі, в тому числі шляхом участі

у різноманітних світових, міжнародних та міждержавних та інших організаціях, тощо;

– стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає міцність і надійність національної економічної системи держави в цілому та усіх елементів, а також наявність системи захисту усіх форм власності, створення законодавчо закріплених та реально працюючих гарантій для ефективної та безпечної підприємницької діяльності, упередження та стримування різноманітних дестабілізуючих національну економіку ризиків, факторів та загроз;

– здатність до саморозвитку і прогресу, що означає спроможність держави самостійно реалізувати і захищати національні економічні інтереси, в тому числі на міжнародній арені, здатність забезпечувати конкурентоспроможність держави, розширене відтворення, розвиток та постійну модернізацію виробництва та всіх видів потенціалу держави (інтелектуальний, трудовий, економічний, тощо), ефективну інвестиційну та інноваційну політику [79].

Рис. 1.1. Основні елементи економічної безпеки

* Побудовано автором

Вітчизняним економістом І. Мішиною пропонується більш широкий перелік елементів економічної безпеки, в якому основними виступають саме ті, що були виділені нами вище [98]:

1. Незалежність, що означає можливість контролю за національними ресурсами, досягнення такого рівня виробництва, ефективності й якості продукції, що забезпечують її конкурентоспроможність, дозволяють на рівних брати участь у міжнародній торгівлі та коопераційних зв'язках і обміні науково-технічними досягненнями;

2. Стійкість національної економіки, що передбачає захист власності у всіх її формах, гарантії для активної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих чинників.

3. Спроможність до саморозвитку, тобто спроможність національної економіки до виживання, опірності та пристосовуваності до внутрішніх та зовнішніх загроз та розвитку.

4. Ймовірнісний характер, тобто непередбачені чинники грають істотну роль у функціонуванні і розвитку даної системи та в підсистемах які її утворюють. Тому на основі інформації про минулий і фактичний стан системи неможливо точно спрогнозувати її розвиток в плановому періоді.

5. Цілеспрямованість, тобто визначення національних (державних) інтересів, цілей економічної системи, що мають бути тісно пов'язані з національною ідеєю та системою державних пріоритетів.

6. Суперечливість, що передбачає сутичку національних цілей та інтересів, необхідні поступки між стійкістю і спроможністю до саморозвитку й прогресу.

7. Керованість, що означає спроможність системи економічної безпеки своєчасно й адекватно реагувати на зміну умов її функціонування.

У науковій монографії "Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство" її авторами додатково виділяються такі елементи як:

– високий рівень самодостатності економіки – забезпечення її природними, трудовими, фінансовими, інтелектуальними, інформаційними ресурсами або безпечне імпордне заміщення деяких з них;

– похідність від завдань економічного зростання – залежність рівня забезпечення економічної безпеки від внутрішніх і зовнішніх умов, які складаються на даному етапі розвитку економіки і національних інтересів у цей період [44].

Як показує історичний досвід становлення та розвитку держав світу, економічна безпека національної економіки держави є не лише гарантією незалежності країни, адже дозволяє відстоювати державі свої національні інтереси в економічній сфері в умовах необмеженої міжнародної конкуренції в певний час і в певних обставинах, а й визначає можливість проведення самостійної економічної політики і створює умови для стабільності і досягнення запланованих цілей та результатів в умовах глобалізації світового господарства. Що стосується основних причин такого стану речей на сьогодні, то тут слід виділити наступні:

по-перше, ускладнення внутрішньо-економічних і соціально-політичних проблем в ряді країн: дефіцит державного бюджету, безробіття, розгул "тіньової економіки" і інші негативні явища спаду виробництва, політичної нестабільності і загострення соціальної напруженості в суспільстві, внаслідок чого відбувається руйнування економічних основ забезпечення національної безпеки;

по-друге, в умовах ослаблення одних держав посилюється прагнення інших держав до переваги над ними, використання "економічних важелів" тиску для досягнення своїх політичних та економічних інтересів (табл. 1.1);

по-третє, життєво важливими стають питання дотримання певного балансу між позитивними і негативними сторонами впливу зовнішньоекономічних зв'язків на хід і темпи соціально-економічних перетворень [36].

Таблиця 1.1

Ключові ризики економічної безпеки національних економік держав

Період	Ключові групи ризиків
Глобальні ризики - 2018 [219]	<ul style="list-style-type: none"> – дуті активи у економіках найбільших країн; – дефляція / інфляція у економіках найбільших країн; – відмова в роботі / неспроможність великого фінансового механізму або установи; – відмова в роботі / неспроможність суттєво значущою інфраструктури; – податкова / боргова криза в ключових економіках.
Глобальні ризики - 2019 [220]	<ul style="list-style-type: none"> – економічна конфронтація між найбільшими державами світу; – розмивання міжнародних торгових правил і угод; – політична конфронтація між провідними державами; – технологічні ризики, пов'язані з крадіжкою конфіденційної інформації; – кібер-ризики.
Глобальні ризики - 2020 [221]	<ul style="list-style-type: none"> – геополітична нестабільність; – проблеми економічного розвитку; – недостатні заходи з протидії зміні клімату; – негативні наслідки від втрати біорізномайття; – малоефективне управління розвитком технологій.

* Узагальнено автором

Слід також враховувати, що триваючі процеси глобалізації як економічної, так і політичної, інтеграції національних економік в світогосподарські відносини спричинили суттєве підвищення ступеня відкритості національних економік держав. Однак, окрім явних позитивів, переваг та можливостей такої відкритості, є і явні негативні, загрозливі наслідки цього процесу для національних економік держав. Серед найголовніших негативних наслідків є загроза економічній безпеці національної економіки, наслідком якої може бути втрата державою суверенітету, адже основою і головною складовою суверенітету є економічна безпека національної економіки держави. А серед найбільш актуальних факторів глобалізації, які створюють постійні загрози економічній безпеці держав, необхідно виділити такі:

1) нестабільність світової фінансової системи, яка супроводжується незбалансованістю світової торгівлі та інвестиційних потоків між найбільшими економічними центрами світу;

2) розширення світових ринків для певних видів продукції, товарів і послуг;

3) "штучність" кордонів, коли мова йде про здійснення фінансових операцій між контрагентами різних країн та міжнародний рух капіталів, адже доволі складно встановити будь-які дієві обмежувальні заходи для цього руху та операцій;

4) швидке та масштабне поширення кризових явищ. Криза фінансових інституцій, що почалася у вересні 2008 року з банкрутства великих фінансових установ у США, швидко переросла у глобальну кризу, що призвело до подальшого банкрутства європейських банків, падіння різних біржових індексів і вартості акцій та товарів по всьому світу, створивши загрози економічній безпеці країн [80].

Ймовірність та можливість таких критичних наслідків для національної економіки через погіршення рівня її економічної безпеки виникає через те,

що саме на економічну безпеку (рис. 1.2) покладаються такі важливі для держави та національної економіки завдання:

– створення оптимальних економічних умов існування нації та держави, суспільства і людини, виявлення та усунення внутрішніх і зовнішніх загроз національним економічним інтересам;

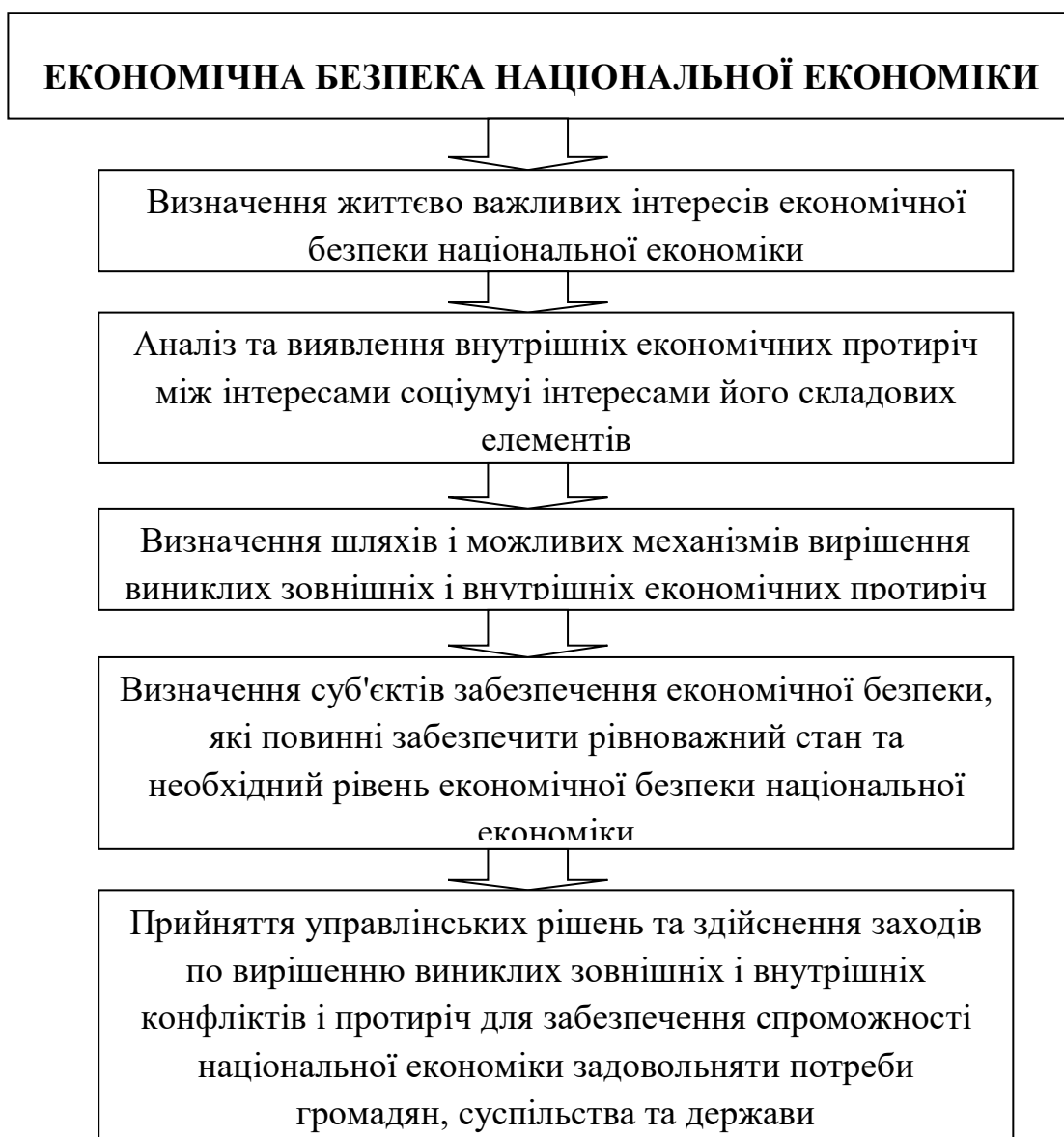

Рис. 1.2. Алгоритм забезпечення економічної безпеки національної економіки держави.

* Побудовано автором

– забезпечення спроможності національної економіки належним чином задовольняти духовні та матеріальні потреби власних громадян, суспільства та держави, їх добробут, економічну могутність та необхідний оборонний потенціал, що є запорукою стабільного функціонування держави й громадянського суспільства та їх інститутів [165, с. 185].

Тепер зупинимось більш детально безпосередньо на дослідженні сутності самої категорії "економічна безпека національної економіки". У вітчизняній науковій думці початково категорію "економічна безпека" було визначено " Г. Пастернак-Таранушенко в 1994 році у праці "Економічна безпека держави" як "стан держави, в якому є забезпеченою стабільність її існування і забезпечені найліпші умови для життя її мешканцям, функціонування та розвитку самої держави" [116, с. 10]. За весь наступний період (з 1994 року і по сьогодні) дана категорія була і є предметом дослідження не лише в економічній сфері, а і в багатьох інших наукових сферах, наприклад, у сфері державного управління, міжнародних відносин, політології, соціології тощо. Причиною такої уваги до економічної безпеки з боку багатьох науковців, як показали результати проведеного нами аналізу, є той факт, що економічна безпека національної економіки держави є багатогранною та складною категорією, внаслідок чого не існує єдиного універсального визначення її, яке б задовольняло більшість дослідників, особливо тих, що мають відношення до різних сфер науки, та менеджерів різного рівня системи державного управління національною економікою, а також менеджерів різноманітних суб'єктів економіки.

Слід також пам'ятати, що дана категорія є багаторівневою системою і включає в себе за визначенням не лише всі рівні національної економіки держави, а й міжнародний рівень, рівень міжнародних економічних відносин між державами (рис. 1.3):

– мегарівень економічної безпеки – включає в себе глобальну економічну безпеку, а також міжнародну економічну безпеку, безпеку міжнародних економічних відносин;

– макрорівень економічної безпеки – включає в себе національну економічну безпеку, економічну безпеку національної економіки будь-якої держави;

– мезорівень економічної безпеки – включає в себе економічну безпеку певного регіону, визначений адміністративно чи географічно;

– мікрорівень економічної безпеки – включає в себе безпосередньо економічну безпеку всіх економічних одиниць: підприємства, фізичної особи-підприємця, тощо.

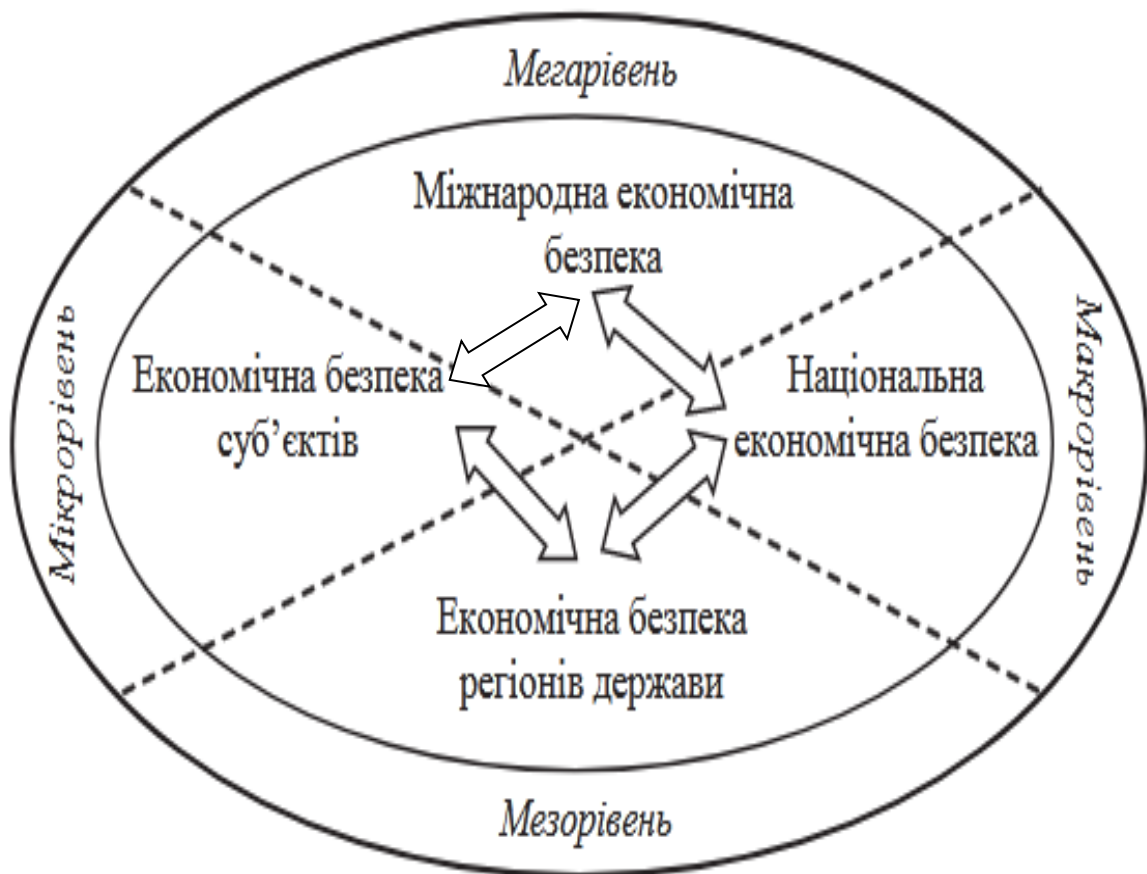

Рис. 1.3. Ієрархічність системи економічної безпеки

* Побудовано автором на підставі [60]

Внаслідок цього, існує багато різноманітних підходів до розуміння сутності категорії "економічна безпека національної економіки держави", що

можуть суттєво відрізнятись між собою і значною мірою залежать від завдань та цілей самих досліджень.

Так, в економічній теорії парадигма розуміння економічної безпеки пройшла певний еволюційний шлях, що характеризується формуванням трьох підходів до розуміння економічної безпеки (табл. 1.2):

Таблиця 1.2

Еволюція парадигм розуміння економічної безпеки національної економіки держави

Характеристика парадигми	Головна загроза економічній безпеці	Мета боротьби за економічну безпеку	Методи боротьби за економічну безпеку
Камералістська концепція	Конкуренція або інші дії з боку держав	Досягнення економічної незалежності держави	Протекціоністська торгова політика
Кейнсіанська концепція	«Провали» ринку - низькі темпи економічного зростання, безробіття, інфляція	Досягнення соціально-економічної стабільності держави	Державне регулювання виробництва, зайнятості і грошового обігу
Інституціональна концепція	«Провали» ринку - бідність, низький рівень освіти та охорони здоров'я	Підвищення рівня людського розвитку	Державне регулювання доходів та зайнятості, соціальна політика
Неоінституціональна концепція	«Провали» держави - адміністративні бар'єри, рентапошук	Досягнення «правління права» в державі, захисту прав власності	Боротьба з бюрократизмом і корупцією

* Побудовано автором на підставі [162].

Камералістська концепція захисту зовнішньоекономічної безпеки – припадає на період з середини XIX сторіччя і сформована німецьким економістом та політиком Ф. Лістом в роботі "Національна система політичної економії" [76], де ним привернуто увагу до необхідності захисту економічної незалежності держави від впливу сукупності різноманітних факторів, що можуть бути спричинені та обумовлені конкурентною політикою та іншими інтересами іноземних держав;

Кейнсіанська концепція захисту від внутрішніх макроекономічних загроз – припадає на період з 30-х років XX сторіччя і сформована англійським економістом Дж. Кейнсом в роботі "Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей" [55], де акцент в питанні економічної безпеки робиться на внутрішніх макроекономічних умовах національного економічного зростання;

Інституціональна концепція захисту – припадає на період з 70-х до 80-х років XX сторіччя і сформована американським економістом Т. Шульцем в роботі "Інвестиції в людський капітал" [214], де акцент в питанні економічної безпеки робиться на розвитку людського капіталу держави;

Неоінституціональна концепція захисту від адміністративних бар'єрів - припадає на період з 80-х років XX сторіччя і сформована перуанським економістом Е. де Сота в роботі "Інший шлях. Невидима революція в третьому світі" [141].

Виділяють і такі концептуальні підходи до розуміння економічної безпеки національної економіки держави, як:

1. Англосаксонська, що розвивається переважно американськими і британськими вченими і характеризується суворим поділом економічної безпеки на фінансову забезпеченість громадянина і економічні аспекти національної безпеки. Це - найстаріший підхід, який розроблявся ще з 1970-х років, але, незважаючи на це, чи випереджаюче сьогодні молодші концепції. У період холодної війни безпеку громадянина і держави співіснували і знаходилися в постійному протиріччі (необхідність військових витрат, що

забезпечують безпеку країни, але одночасно знижують добробут населення), але з початком 1990-х років конфлікт між гомоцентричною (гомоцентрична парадигма економічної безпеки будується на уявленнях, що загальна економічна безпека починається з забезпечення захищеності конкретної людини, а захищеність держави є наслідком благополуччя його громадян) і цивітацентричною (цивітацентрична парадигма економічної безпеки будується на уявленнях, що загальна економічна безпека починається з забезпечення захищеності країни, а захищеність громадян є наслідком благополуччя їх держави) парадигмами став слабшати і дослідники стали більше схилитися на користь гомоцентризму, хоча (з огляду на триваючий поділ економічної безпеки на захищеність індивідуума і країни) повної визначеності в цьому питанні так досі і не досягнуто. Саме національна економічна безпека тут розуміється як економічне домінування на зовнішніх ринках за рахунок більш потужного господарського потенціалу розвинених західних країн.

2. Азіатська, що розробляється представниками великих азіатських економік і схиляється переважно в бік цивітацентричної парадигми. Підхід зосереджується переважно на захисті народного господарства від несприятливих впливів ззовні. Економічна безпека національної економіки держави в його рамках розуміється як забезпечення безпеки поставок або економічний суверенітет [152].

П. Кіслощаєв виділяє такі методичні підходи, що на нашу думку є доволі обмеженим і загальним, до яких вдавались різні науковці свого часу при наданні визначень категорії "економічна безпека національної економіки держави":

- визначення економічної безпеки через «стійкість»;
- визначення економічної безпеки через «інтереси»;
- визначення економічної безпеки через «незалежність» [58].

Значно більше напрямів щодо поглядів науковців на сутність економічної безпеки виділяє О. Мартин:

- економічна безпека як стан економіки, її стійкість і стабільність;
- економічна безпека як передумова і гарант самостійності та незалежності держави;
- економічна безпека як стан економіки, який забезпечує стійкість до зовнішніх і внутрішніх загроз;
- економічна безпека як забезпечення соціальних потреб усіх членів суспільства;
- економічна безпека як механізм або модель державного регулювання;
- економічна безпека пов'язується із місцем країни у світовому господарстві [82].

Вітчизняні науковці, автори монографії "Економіка та економічна безпека держави. Теорія та практика" серед найбільш поширених трактувань економічної безпеки виділяють такі: як стан економіки; як здатність до розвитку; як економічні відносини; як процес; як комплекс або система заходів; як сукупність умов; як система; як категорія [159].

Погоджуючись з вищезазначеними та іншими напрямками, що були розглянуті нами під час дослідження, вважаємо за необхідне додатково виділити ще й такі, які набули поширення останнім часом серед наукової спільноти: економічна безпека як якісна характеристика, економічна безпека як складова цілісної системи, економічна безпека як комплекс форм і методів, тощо.

Що стосується безпосередньо визначень, то найбільш вдалі, на нашу думку, визначення категорії "економічна безпека національної економіки держави" наведені нами в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Визначення дефініції «економічна безпека національної економіки» *

Автор	Сутність дефініції
Л. Абалкін	це стан економічної системи, який дозволяє їй розвиватися динамічно, ефективно, вирішувати соціальні задачі і коли держава має можливість розробляти та впроваджувати в життя незалежну економічну політику [1, с. 7].
Енциклопедичний словник з державного управління	це стан національної економіки, який характеризується економічною незалежністю держави, стійкістю та стабільністю функціонування її економічної системи, здатністю національної економіки до саморозвитку та прогресу [165]
М. Єрмошенко	це такий стан економічного механізму країни, який характеризується збалансованістю та стійкістю до негативного впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, його здатності забезпечувати на основі реалізації національних інтересів стабільний та ефективний розвиток вітчизняної економіки та соціальної сфери [45].

Продовження таблиці 1.3

А. Іларіонов	це сполучення економічних, політичних і правових умов, що забезпечує в довгостроковій перспективі виробництво максимальної кількості економічних ресурсів на душу населення найбільш ефективним шляхом [50].
В. Ткач	це економічні відносини з приводу досягнення такого рівня розвитку економіки, при якому здійснюється ефективне задоволення потреб і гарантований захист усіх суб'єктів економіки, навіть при несприятливих умовах внутрішнього і зовнішнього середовища [143, с. 24].
М. Кротов, В. Мунтіян	це загальнонаціональний комплекс заходів, спрямований на постійний та стабільний розвиток економіки держави, що включає протидію зовнішнім та внутрішнім загрозам [71].
Л. Шевченко	це найважливіша якісна характеристика економічної системи, що визначає здатність підтримувати послідовну реалізацію національно-державних інтересів, стійку дієздатність господарських суб'єктів, нормальні умови життєдіяльності населення» [160, с.11].

Продовження таблиці 1.3

М. Пендюра	це одна з головних складових цілісної системи національної безпеки як комплекс захисту національних інтересів, а також вирішальною умовою дотримання і реалізації національних інтересів [117].
Ю. Самойленко, М. Григорчук	це комплекс ефективних форм і методів захисту (з одного боку) і протидії (з другого боку) будь яким недружнім проявам економічного (як зовнішнього, так і внутрішнього) характеру, які посягають на встановлений законом порядок реалізації всіма суб'єктами фінансово господарських відносин, передбачених Основним Законом прав на об'єктивне самовідтворення і розвиток, примноження національного багатства, а також якісного й повного задоволення потреб українського народу [130].

*Узагальнено автором

За результатами здійсненого дослідження нами було розроблено власне визначення дефініції «економічна безпека національної економіки», за яким економічна безпека національної економіки – це стан національної економіки, який гарантує суверенітет та незалежність держави та її національної економіки, дозволяє вирішувати зовнішні і внутрішні загрози, конфлікти і протиріччя та відстоювати свої національні інтереси в світовому господарстві в умовах міжнародної конкуренції, визначає можливість проведення самостійної економічної політики і створює умови для стабільного розвитку, забезпечення спроможності національної економіки задовольняти потреби громадян, суспільства та держави.

Як нами неодноразово наголошувалось, економічна безпека національної економіки є складною економічною системою, яка впливає на різні сфери суспільства, держави та громадян. До структури економічної безпеки держави можуть бути включені різні складові і кількість сфер

економічної безпеки може бути різною, що є суто внутрішнім питанням кожної держави і залежить від цілого ряду різноманітних факторів, завдань, пріоритетів, тощо. Так, В. Шлемко та І. Бінько поділяють всі складові економічної безпеки на дві великі групи:

– внутрішні складові економічної безпеки: сировинно-ресурсна, енергетична, фінансова, воєнно-економічна, технологічна, продовольча, соціальна, демографічна, екологічна;

– зовнішньоекономічна безпека: експортна та імпортна [156].

О. Баженова основними складовими економічної безпеки вважає такі:

– сировинно-ресурсна безпека,

– енергетична безпека,

– фінансова безпека,

– соціальна безпека,

– інноваційно-технологічна безпека,

– продовольча безпека,

– зовнішньоекономічна безпека [8].

На думку, Г. Пастернак-Таранушенко серед складових економічної безпеки слід виділяти демографічну, екологічну, харчову, ресурсну, прісноводну, енергетичну, цінову, фінансово-грошову, політичну, соціальну, кримінальну, медичну [116, с. 28]. М. Єрмошенко надає доволі обмежену кількість складових економічної безпеки і відносить до неї лише фінансову, внутрішньоекономічну та зовнішньоекономічну складові [43, с. 30].

Безумовно, ці та інші позиції науковців мають право на існування, в той же час, є, на нашу думку, ряд найбільш важливих сфер економічної безпеки, які обов'язково повинні бути присутніми в системі економічної безпеки кожної держави (рис. 1.4).

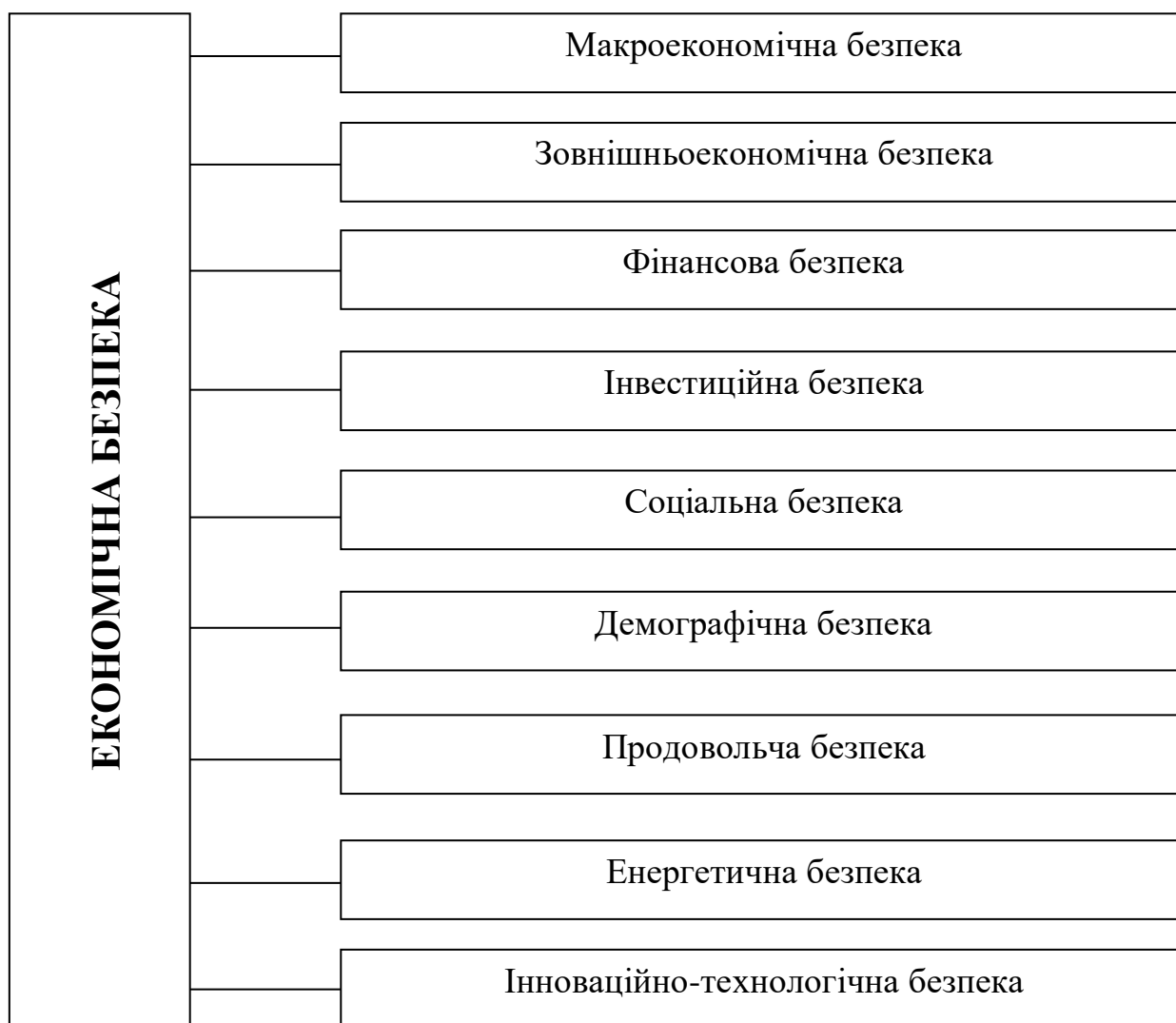

Рис. 1.4. Складові економічної безпеки

* Побудовано автором

Водночас, незважаючи на таку складність категорії "економічна безпека національної економіки", а також різноманітність та кількість складових економічної безпеки, всі без винятку науковці в обов'язковому порядку виділяють таку важливу складову економічної безпеки як фінансову безпеку. "Причому національна фінансова безпека у сучасних умовах є найважливішим компонентом економічної безпеки будь-якої країни. У той час, за відповідної спеціалізації усіх інших компонентів економічної безпеки стосовно завдань економічного розвитку, національна фінансова безпека розглядається як основна умова спроможності держави здійснювати

самостійну фінансово-економічну політику відповідно до своїх національних економічних інтересів, за якої гарантується нормальне функціонування фінансової системи держави, а також ринкових фінансових інституцій" [122].

У науковій літературі зазначається, що фінансова безпека постає як видове поняття по відношенню до родового поняття «економічна безпека» та субвидове поняття по відношенню до категорії «національна безпека». Фахівці також наділяють фінансову безпеку властивістю дифузності (в зв'язку з проникненням в усі сфери національної економіки) і називають її інтегрально-наскрізною категорією, що характеризує як актуальні, так і потенційні якості всіх видових і субвидових складових національної безпеки країни [146]. А на думку професора Л. Мельника "фінансова безпека є внутрішньовиробничою складовою економічної безпеки" [164].

Фінансова безпека займає особливе місце та становище в системі економічної безпеки держави з цілого ряду важливих причин, серед яких найбільш вагомими є наступні:

по-перше, має місце нерозривна взаємозалежність і взаємозумовленість економіки і фінансів – фінансова безпека сприяє формуванню достатнього обсягу коштів, які в подальшому розподіляються при виконанні державних завдань і функцій, адже будь-яка економічна ініціатива, незалежно від того на якому рівні вона була прийнята - на макрорівні держави, на рівні місцевих державних суб'єктів або на рівні учасників економічних відносин, потребує відповідного фінансування;

по-друге, будь-які економічні процеси і явища, які відбуваються всередині держави та зовні, мають безпосередній вплив на фінанси і особливо гостро це проявляється та відчувається в умовах різноманітних криз та загроз, протиріч економіки;

по-третє, саме фінансова безпека дозволяє державі здійснювати самостійну фінансово-економічну політику відповідно до своїх національних інтересів;

по-четверте, фінансова безпека забезпечує нормальне безперервне функціонування національної економіки будь-якої держави за рахунок обміну фінансовими ресурсами між різними контр-агентами, галузями, регіонами, країнами.

Успішне функціонування економіки будь-якої держави значною мірою пов'язане з її забезпеченістю фінансовими ресурсами і ефективним розподілом їх в залежності від різних завдань, що стоять перед керівництвом держави. З огляду на це, від стану фінансової системи держави, в тому числі фінансової політики, безпосередньо залежить і рівень економічної безпеки держави. У зв'язку з цим існує фактична необхідність в ефективній фінансовій політиці держави з метою забезпечення економічної безпеки, особливо її фінансової складової економічної безпеки. Посилення ролі фінансових відносин у всіх сферах економіки країни призводить до зростання значущості забезпечення фінансової безпеки як на рівні держави, так і на рівні суб'єктів всіх секторів економіки держави як фінансового, так і не фінансового.

Фінансова безпека та самодостатність несуть в собі конкретні ознаки фінансової могутності держави особливо на міжнародній арені, в сфері міжнародних економічних відносин, що дає йому можливість забезпечувати власний розвиток і безпеку держави, суспільства, громадян. З огляду на вищевикладене, можна цілковито впевнено стверджувати, що у вимозі забезпечення реалізації та безпеки національних інтересів фінансова безпека не просто кореспондує з економічною безпекою держави, а є її основою. Водночас, окрім того, що фінансова безпека в сучасних дослідженнях поміщається в контекст національної та економічної безпеки, вона також володіє і власним змістом, який вирізняє її проблематику від інших проблем загальноекономічного спрямування, що спонукає нас приділити окрему увагу такій економічній категорії як "фінансова безпека".

1.2. Глобальна фінансова безпека та фінансова безпека держави як економічні категорії: сутність та властивості

Глобальна фінансова безпека являє собою стан міжнародних, економічних і фінансових відносин світового господарства, при якому забезпечено сталий економічний розвиток країн і створені умови для взаємовигідного співробітництва, забезпечується стабільність і збалансований розвиток економік та фінансових систем держав, зростання рівня добробуту населення світу. Глобальна фінансова безпека сприяє підтриманню стабільності світового господарства і дозволяє створювати умови, що сприяють зростанню виробництва, науки і добробуту країн світу, а також обмежує стихійні коливання глобального ринку, в тому числі фінансового, не допускає їх переростання в глобальну фінансову кризу.

В той же час, неможливо говорити про глобальну фінансову безпеку без розгляду фінансової безпеки окремої держави: з одного боку, з сукупності фінансових безпек держав складається сама глобальна фінансова безпека, з іншого, глобальна фінансова безпека є одним з головних компонентів фінансової безпеки будь-якої держави. Разом з тим, слід усвідомлювати, що фінансова безпека держави, окрім всього іншого, є одним з найголовніших критеріїв, який характеризує ефективність її функціонування, адже без забезпечення фінансової безпеки неможливо якісно та в повному обсязі вирішити жодне з завдань, які стоять або час від часу виникають перед будь-якою сучасною державою. Така важливість для економічної безпеки національної економіки фінансової безпеки спричинена тим, що вона включає:

– стан фінансів і фінансових інститутів, при якому забезпечується гарантований захист національних економічних інтересів;

– гармонійний і соціально спрямований розвиток національної економіки, фінансової системи і всієї сукупності фінансових відносин і процесів у державі;

- готовність і здатність фінансових інститутів створювати механізми реалізації та захисту інтересів розвитку національних фінансів;
- підтримка соціально-політичної стабільності суспільства;
- формування необхідного економічного потенціалу і фінансових умов для збереження цілісності та єдності фінансової системи навіть при найбільш несприятливих варіантах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів і успішного протистояння внутрішнім і зовнішнім загрозам фінансової безпеки [128].

Як і у питанні визначення сутності категорії "економічна безпека", так і у питанні визначенні сутності "фінансової безпеки" немає єдиної думки серед науковців та інших експертів щодо визначення сутності даної категорії (табл. 1.4). Всі автори визначень даної категорії розглядають її з різних позицій, в основному, залежно від того, в якому аспекті здійснюється саме дослідження фінансової безпеки, і навіть в межах економічної науки при дослідженні науковцями схожих питань ми спостерігаємо різні авторські підходи до розуміння сутності категорії "фінансова безпека". Внаслідок цього можливі розбіжності та неоднозначність як в експертних оцінках стану фінансової безпеки, так і в тлумаченні цих експертних оцінок стану фінансової безпеки.

Слід також враховувати, що фінансова безпека не є сталою категорією, вона перебуває в постійному русі:

- по-перше, через розвиток економічної науки;
- по-друге, безпосередню через зміну умов, засад та кон'юнктури світової економіки, економічних та фінансових відносин;
- по-третє, через прийняття певних політичних і соціально-економічних рішень на рівні держави;
- по-четверте, у процесі економічного розвитку держави та суспільства можуть змінюватися або виділятися певні пріоритети фінансової безпеки, які не є постійними і можуть носити тимчасовий характер, а також зазнавати відповідних змін в залежності від конкретних ситуації або обставин. Причиною такого стану речей є той факт, що загрози фінансової безпеки

держави є динамічною системою певних причинно-наслідкових зв'язків, що здатні суттєво змінювати результати реалізації тієї чи іншої загрози.

Саме тому фінансова безпека виступає як сукупність наукових знань, що постійно поновлюється та змінюється.

На думку І. Ткаченко, фінансова безпека як дефініція розглядається під різним кутом окремими науковцями, і зокрема:

– з позицій ресурсно-функціонального підходу фінансова безпека – це захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин; забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань;

– з точки зору статички фінансова безпека – це такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної, митно-тарифної і фондової систем, які характеризуються збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю попередити зовнішню фінансову експансію, забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи і економічне зростання;

– у контексті нормативно-правового регламентування фінансова безпека передбачає створення таких умов функціонування фінансової системи, при яких, по-перше, фактично виключена можливість спрямовувати фінансові потоки в незакріплені законодавчими нормативними актами сфери їх використання і, по-друге, до мінімуму знижена можливість зловживання фінансовими ресурсами [66, с. 22].

Ми вважаємо таку кількість "кутів" доволі обмеженою і такою, що не враховують основні особливості даної дефініції. За результатами здійсненого нами дослідження можна виділити наступні основні підходи до визначення сутності категорії "фінансова безпека":

- фінансова безпека як сукупність наукових знань, що представляє теоретичну основу та практичну методологію для комплексного і всебічного вивчення безпеки фінансових відносин;
- фінансова безпека як елемент економічної та/або національної безпеки держави;
- фінансова безпека як якісна характеристика всіх компонентів економічної та національної безпеки держави;
- фінансова безпека як складна багаторівнева та багатофункціональна система: «чим більш розвиненою і швидкозростаючою є країна, тим більша фінансова глибина ..., чим більше фінансова глибина, тим вагомішою здатність фінансового сектора до перерозподілу грошових ресурсів на цілі інвестицій і тим вище здатність до розвитку і стійкіше темпи економічного зростання" [94];
- фінансова безпека як стан захищеності фінансової системи держави від всіх видів загроз та ризиків;
- фінансова безпека як економічний і політичний курс країни в умовах відкритої економіки та її залученості в міжнародні економічні відносини, з огляду на те, що більшість країн світу мають відкриті економіки, а також активно взаємодіють з іншими суб'єктами світового господарства, що може сприяти зміцненню фінансової безпеки як на рівні країни, так і на рівні галузей її господарювання, окремих суб'єктів.

Таблиця 1.4

Визначення дефініції «фінансова безпека держави» *

Автор	Сутність дефініції
Концепція економічної безпеки України	це захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на всіх рівнях фінансових відносин [67]

Продовження таблиці 1.4

К. Рачковські	це процес постійного обмеження і ліквідації грошового ризику з метою такого забезпечення держави капіталом, яке буде скориговано з урахуванням ризику і змін, що з'являються в її перевагах [211, с. 304]
О. Барановський	це важлива складова частина економічної безпеки, що базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери держави, яка відображається через систему критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових і золотовалютних резервів, ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин, стан фінансових потоків в економіці, що характеризується збалансованістю і наявністю апробованих механізмів регулювання і саморегулювання [9]
В. Бурцев	це здатність державних органів забезпечувати стійкість економічного розвитку держави, платіжно-розрахункової системи та основних фінансово-економічних параметрів; нейтралізувати вплив світових фінансових криз і навмисних дій світових фінансових суб'єктів, тіньових структур на національну економічну та соціально-політичну систему [18]

Продовження таблиці 1.4

О. Єрмошенко	це такий стан фінансово-кредитної сфери, який характеризується збалансованістю і якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання і населення загалом – ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток [43].
В. Приходько	це такий стан фінансової, грошово-кредитної, бюджетної, валютної, банківської й податкової системи, який може забезпечити ефективне функціонування держави, підтримуючи її економічну стійкість у глобальному середовищі [122, с. 8].
В. Сенчагов	це забезпечення такого розвитку фінансової системи і фінансових відносин і процесів в економіці, при якому створюються необхідні фінансові умови для соціально-економічної і фінансової стабільності розвитку країни, збереження цілісності та єдності фінансової системи (включаючи грошову, бюджетну, кредитну, податкову і валютну системи), успішного подолання внутрішніх і зовнішніх загроз країни в фінансовій сфері [133].

Продовження таблиці 1.4

М. Корнілов	це здатність органів державної влади забезпечити політичними, правовими, економічними та організаційними методами і засобами безпечне функціонування всіх сфер суспільного і економічної діяльності, де звертаються фінанси [68].
А. Миколайчук	це сукупність соціально-економічних і правових відносин, що забезпечують такий фінансовий стан, при якому виявляється стійкість до зовнішніх загроз і ризиків при раціональному використанні своїх фінансових ресурсів [96].
О. Савицька	це складова багаторівнева система, яку утворюють ряд підсистем (бюджетну, валютну, грошово-кредитну, боргову безпеки, безпеку страхового ринку та безпеку фондового ринку), кожна з яких має власну структуру і характер розвитку [128]

*Узагальнено автором

За результатами здійсненого дослідження нам було розроблено власне визначення категорії "фінансова безпека держави", за яким фінансова безпека – це стан фінансової системи держави, при якому забезпечується її цілісність і єдність, стійке і надійне функціонування на всіх рівнях національної економіки, створюються умови для розширеного відтворення і економічного зростання, гарантується ефективне запобігання всіляким ризикам і загрозам, що можуть дестабілізувати фінансову стійкість держави.

Фінансова безпека держави є необхідною умовою для сталого надійного функціонування її фінансової системи (рис. 1.5), а сутність фінансової безпеки ґрунтується на протидії національних інтересів суспільства і загроз у фінансовій сфері (рис. 1.6), при якій у держави є реальна можливість передбачити та запобігти: виникненню фінансової кризи; деструкції фінансових потоків; збоєм в забезпеченні основних учасників

економічної діяльності фінансовими ресурсами; порушенням стабільності грошового обігу [69, с. 213].

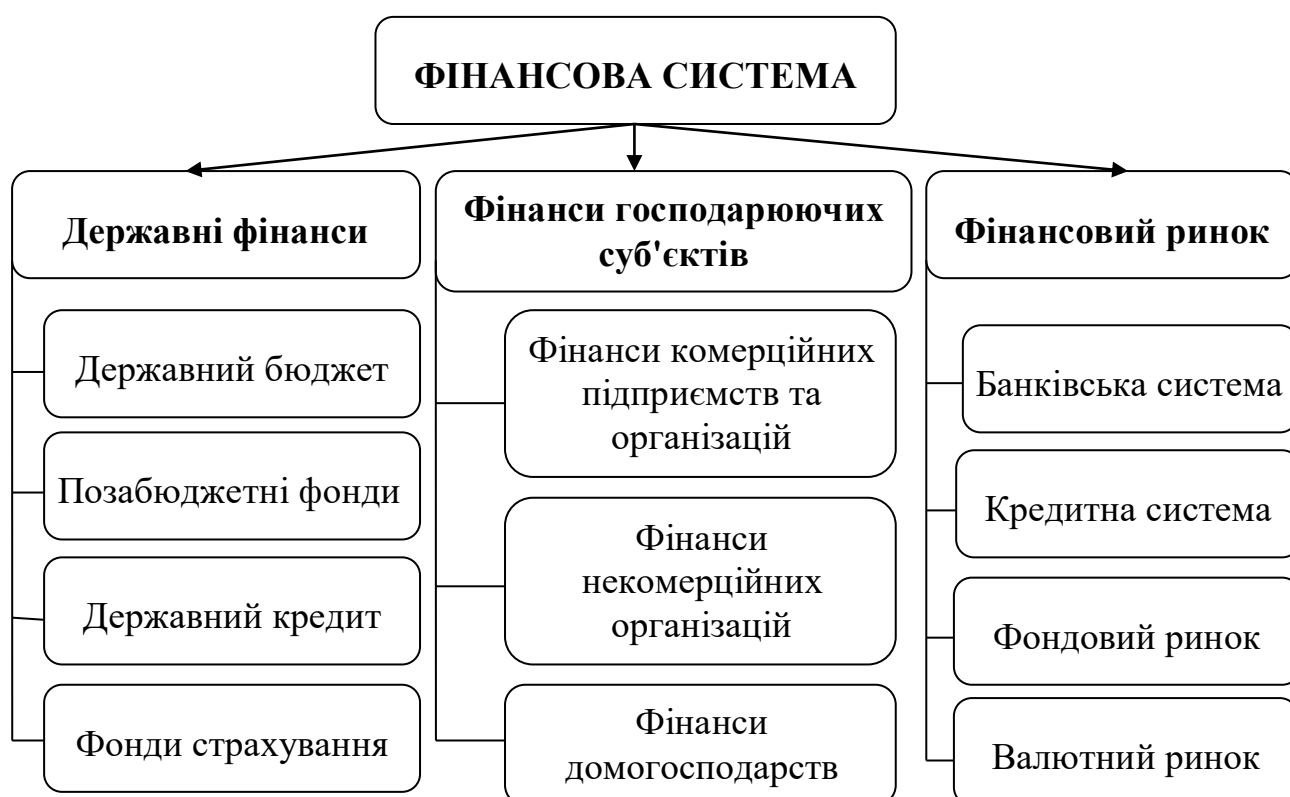

Рис. 1.5. Структура фінансової системи держави

* Побудовано автором

Забезпечення фінансової безпеки держави через зазначений вище механізм є цілком прерогативою держави і відноситься до безпосередніх завдань державного управління, що утворює відповідну систему, яка включає систему державних органів, установ і спеціальних структур управління, правову інфраструктуру, тощо. Сутність зазначеної системи можна визначити як “сукупність взаємообумовлених, взаємодіючих органів державного управління та вищих посадових осіб держави, яка в межах чинного законодавства та із залученням наявного у її розпорядженні потенціалу держави (матеріального, фінансового, інтелектуального та духовного) здійснює розробку і реалізацію владних, регулюючих, координуючих, забезпечувальних, контролюючих та нормативних державно-

управлінських впливів (рішень) на об'єкти фінансової безпеки з метою прогнозування, своєчасного виявлення, запобігання загрозам сталому розвитку та їх нейтралізації щодо вищезазначених об'єктів, передусім життєво важливим національним інтересам” [137, с.140].

Рис. 1.6. Механізм фінансової безпеки держави

* Побудовано автором на підставі [7]

Об'єктом фінансової безпеки держави є:

– фінансова система, в особі: громадян та суспільства; підприємств, установ, організацій різних форм власності; окремих адміністративно-територіальних одиниць); апарату управління держави; держави;

– фінансові інтереси громадян та суспільства; підприємств, установ, організацій різних форм власності; держави;

– фінансові ресурси громадян та суспільства; підприємств, установ, організацій різних форм власності; держави.

Фінансова безпека є площиною відповідальності держави, тому то до суб'єктів, на яких покладається завдання забезпечення фінансової безпеки держави, в першу чергу, відносяться різноманітні державні установи та організації, в другу чергу, всі учасники фінансового ринку, а також громадянські об'єднання, громадяни держави, а з огляду на те, що фінансова система держави не є відокремленою від міжнародної фінансової системи, і – міжнародні фінансові інститути та організації.

Зважаючи на системний характер категорії "фінансова безпека держави" перейдемо до розгляду її функціональних елементів. На думку М. Єрмошенко фінансова безпека держави умовно включає такі сім секторів: бюджетний, грошово-кредитний, інвестиційний, валютний, банківський, фондовий і страховий [44, с. 47]. Трохи більше складових фінансової безпеки пропонує І. Ткаченко: бюджетна, податкова, боргова, фінансова безпека банківської системи, валютна, грошово-кредитна безпека, інвестиційна безпека, фінансова безпека страхового та фондового ринку [66, с. 22].

Дещо змінену структуру фінансової безпеки держави пропонує Є. Караніна, яка включає до її складу: бюджетну безпеку; податкову безпеку; безпеку кредитно-банківської системи, безпеку фінансово-грошового обігу, інвестиційну безпеку, інфляційно-цінову безпеку, безпеку страхового та фондового ринку, валютну безпеку [52, с. 13].

Викликає зацікавленість структура фінансової безпеки, що запропонована А. Полтораком та А. Зайко. Ці науковці пропонують поділити фінансову безпеку держави на три підсистеми:

- безпека державних фінансів, до якої включено бюджетну, боргову, валютну та податкову безпеки;
- безпека фінансового ринку, до якої включено банківську, грошово-кредитну та безпеку небанківського фінансового сектора;
- кібербезпека фінансового сектора [120, с. 69].

Згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженими наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 № 1277, фінансова безпека має такі складові:

– банківська безпека – це рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування;

– безпека небанківського фінансового сектору – це рівень розвитку фондового та страхового ринків, що дає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства в зазначених фінансових інструментах та послугах;

– боргова безпека – відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі;

– бюджетна безпека – це стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції;

– валютна безпека – це стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках;

– грошово-кредитна безпека – це стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними

кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання національної економіки.

Але, на нашу думку, така структуризація може дещо ускладнити питання контролю та оцінки, адже елементи цих підсистем є пов'язаними і залежними одне від одного і оцінювання їх поодиночі не дозволить оцінити можливий їх вплив одне на одного.

Як видно з проведеного нам аналізу структур фінансової безпеки держави, що пропонуються різними науковцями, вони не дуже відрізняються між собою, а різниця полягає в поєднанні різних елементів фінансової безпеки або, навпаки, в виділенні додаткового елементу, який у інших науковців входив до складу, структури певного елементу. Виходячи з цього, а також з завдань і концепції здійснюваного нами дослідження, вважаємо за необхідне за функціональною ознакою виділити такі елементи фінансової безпеки держави:

– бюджетна безпека – передбачає, що рівень бюджетного потенціалу держави щодо виконання нею всіх своїх функцій та завдань складений та збалансований з урахуванням балансу всіх доходів і видатків як державного, так і місцевих бюджетів, а також зважаючи на доцільність, законність та ефективність використання бюджетних коштів на всіх рівнях, при тому, що рівень боргового навантаження (внутрішньої і зовнішньої державної заборгованості), не є загрозливим ані для фінансової системи держави, ані для її суверенітету;

– грошово-кредитна безпека – передбачає такий стан грошово-кредитної системи, який характеризується стабільністю грошової одиниці, доступністю кредитних ресурсів та таким рівнем інфляції, яка забезпечує економічне зростання і підвищення реальних доходів населення [39];

– валютна безпека – передбачає стабільність національної грошової одиниці, а також такий ступінь забезпеченості держави валютними коштами, який є достатніми для підтримки курсоутворення національної грошової одиниці, що створює оптимальні умови для розширеного відтворення і

економічного зростання, розвитку вітчизняного експорту, припливу іноземних інвестицій, тощо;

– банківська безпека – передбачає такий рівень фінансової стійкості та стану ресурсів банківської системи, що дозволить як уникати ризиків та загроз, так і сприятиме сталому розвитку і банківської системи, і національної економіки в цілому;

– безпека небанківського фінансового сектору – передбачає, що розмір капіталізації дозволяє забезпечувати збалансований розвиток елементів економічної системи та стійкий стан всіх його учасників (емітентів, власників, покупців, торговців, посередників (брокерів), реєстраторів, депозитаріїв, зберігачів, держави, тощо).

Забезпечення ж фінансової безпеки держави, зважаючи на її складність, можливо лише за умови дотримання ряду обов'язкових принципів. Професор С. Фролов для цього пропонує розгорнутий перелік таких принципів:

– первинність закону під час діяльності із забезпечення фінансової безпеки;

– необхідність розробки, прийняття та реалізації державної стратегії забезпечення фінансової безпеки;

– визначення та затвердження на державному рівні національних інтересів у фінансово-кредитній сфері;

– збалансованість фінансових інтересів особи, підприємства, регіону, держави;

– обов'язкову участь особи, підприємства, регіону, держави в забезпеченні фінансової безпеки;

– необхідність постійного моніторингу основних індикаторів і постійного відстеження загроз фінансовій безпеці;

– своєчасність розробки та вжиття заходів, спрямованих на відвернення загроз і захист національних фінансових інтересів;

– необхідність структурного формування та правового оформлення підсистеми фінансової безпеки;

– визначення та чітке виконання функцій і реалізація повноважень суб'єктів забезпечення фінансової безпеки [145].

В тому чи іншому вигляді деталізований перелік схожих принципів пропонується й іншими науковцями. На відміну від них ми пропонуємо зупинитись на більш загальному переліку принципів, який, водночас, заснований на принципах державного управління економічною безпекою і включає всі ключові засади:

– законність (діяльність всіх суб'єктів системи фінансової безпеки держави повинна бути легалізована і здійснюватись на чинній правовій основі, в рамках компетенції і в порядку, встановленому різноманітними правовими нормами);

– плановість – забезпечення фінансової безпеки знаходиться на рівні стратегічних цілей і фактично існує в рамках цілей забезпечення економічної та національної безпеки, що вимагає відображення її в документах стратегічного планування. Стратегічна мета – забезпечення фінансової безпеки – повинна вбудуватися в ієрархію «забезпечення національної безпеки – забезпечення економічної безпеки – забезпечення фінансової безпеки»;

– обґрунтованість (всі складові системи фінансової безпеки держави мають теоретичну і методологічну основу);

– безперервний контроль над виконанням всіх стратегічних та тактичних, оперативних завдань;

– багатовимірність (врахування всіх аспектів прояви фінансової безпеки);

– системність та забезпечення балансу фінансових інтересів на макро- і мікрорівні;

– координація (ідентифікація та оцінювання загроз реалізації національних економічних та фінансових інтересів, ефективності управлінських рішень задля, на випадок необхідності, коригування стратегічних та тактичних, оперативних завдань та цілей);

– своєчасність і адекватність заходів захисту національних фінансових інтересів реальним і потенційним загрозам [77].

За неухильного дотримання цих принципів та комплексного їх застосування держава спроможна досягти найбільш оптимального рівня власної фінансової безпеки (на всіх рівнях, за всіма ключовими ознаками та функціональними елементами) (рис. 1.7), що в комплексі є відображенням такого стану та умов функціонування фінансової системи держави, за яких створюються умови для сталого розвитку держави та її фінансової системи, а внутрішні та зовнішні загрози не спричиняють негативних процесів у цій системі.

Головним же аспектом та підтвердженням у досягненні оптимального рівня фінансової безпеки держави виступає оцінка відповідних індикаторів та загроз і їх джерел.

Індикатори фінансової безпеки відображають специфіку певного рівня управління (громадян, домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, галузей господарського комплексу, регіонів, банківської системи, фондового ринку, держави) або таких її складових, як безпека грошового обігу, інфляційна, валютна, бюджетна, боргова й інвестиційна безпека, тощо [102]. А сукупність індикаторів, яка характеризує стан фінансової сфери, є найважливішою вхідною інформацією, на якій має базуватися весь процес стратегічного планування фінансової безпеки [43, с. 56-61].

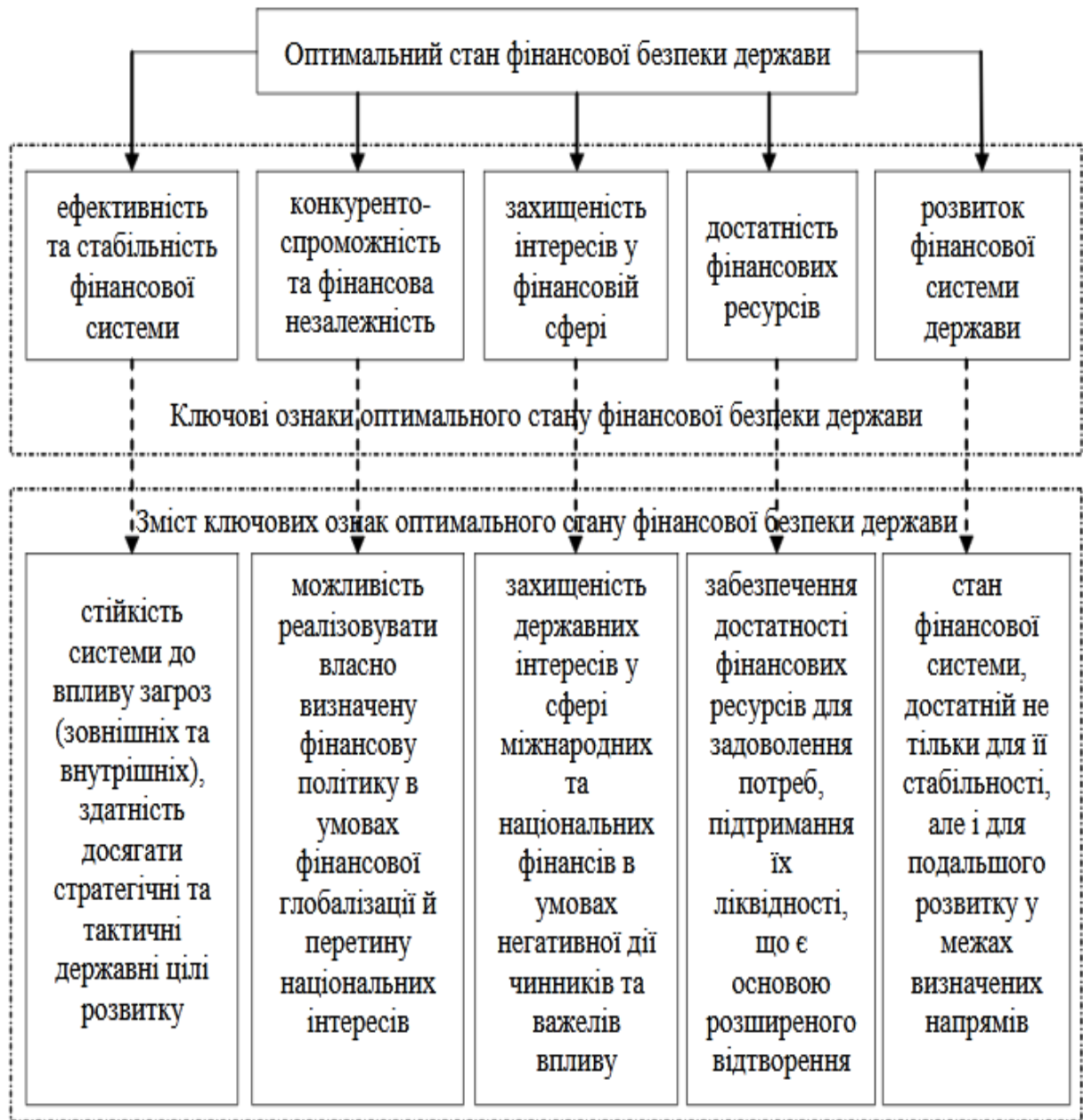

Рис. 1.7. Ключові ознаки оптимального стану фінансової безпеки держави [74; 88].

На даний час розроблена велика кількість різноманітних індикаторів та методик оцінювання рівня фінансової безпеки як науковцями, так і різноманітними міжнародними організаціями. Серед найбільш відомих та використовуваних методик (програм оцінки фінансового сектора) міжнародних організацій слід виділити ті, що розроблені:

– МВФ і Світовим банком (Програма оцінки фінансового сектора – FSAP);

– комітетом при Банку міжнародних розрахунків (Базельський комітет з банківського нагляду);

– ОЕСР, Міжнародною організацією регуляторів ринків цінних паперів (IOSCO), Міжнародною асоціацією органів страхового нагляду (IAIS), Радою з міжнародних стандартів фінансової звітності (IASB);

– Радою з фінансової стабільності (координатор повноважних представників національних центральних банків, міністерств фінансів і регуляторів фінансових ринків найбільш розвинених країн світу, а також провідних міжнародних фінансових організацій Групи 20), тощо.

Узагальнення позицій різних дослідників дозволяє зробити висновок про використання в якості загально визнаного комплексного підходу до побудови системи індикаторів фінансової безпеки. При цьому застосування комплексного підходу пов'язане з методологічними проблемами, викликаними тим, що в число показників фінансової безпеки включають різноманітні їх групи:

- кількісні та якісні;
- відносні і абсолютні;
- показники диференційованих рівнів (макро, мезо, мікро);
- показники динаміки та структури;
- по секторах економіки;
- за видами ринків;
- за влучним висловом зовнішніх і внутрішніх загроз;
- показники функціонування фінансових підсистем (податкова, грошова, фінансова ринок);
- показники, що характеризують окремі процеси в економіці (приватизація, інвестиційний процес і інші);
- показники діяльності юридичних осіб і населення (фізичних осіб або домогосподарств);
- показники легальної і "тіньової" економіки.

Що ж до індикаторів фінансової безпеки держави, то можна виділити такі, які набули найбільшого поширення: рівень монетизації, обсяг зовнішнього державного боргу (зовнішнього та внутрішнього), сальдо платіжного балансу, доходи державного бюджету, рівень інфляції, обсяг міжнародних резервів, дефіцит державного бюджету, вартість банківських кредитів у національній валюті, рівень доларизації економіки, питома вага довгострокових банківських кредитів у загальному обсязі кредитів, рівень "тінізації" економіки, тощо.

Для забезпечення плановості та послідовності нашого дослідження вважаємо за доцільне виділити індикатори оцінювання рівня фінансової безпеки в розрізі раніше визначених нами елементів фінансової безпеки держави:

– індикатори бюджетної безпеки: рівень дефіциту державного бюджету, відношення дефіциту державного бюджету до ВВП, відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, обсяг трансфертів з державного бюджету, відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, рівень зовнішньої заборгованості на 1 особу;

– індикатори грошово-кредитної безпеки: рівень монетизації економіки, рівень інфляції, обсяг готівки, рівень середньої процентної ставки кредитів банківських установ відносно інфляції;

– індикатори валютної безпеки: рівень доларизації економіки, індекс зміни офіційного курсу гривні до долара США, валові міжнародні резерви, відношення обсягу депозитів в іноземній валюті до загального обсягу депозитів;

– індикатори банківської безпеки: частка іноземного банківського капіталу у загальному обсязі банківського капіталу, обсяг кредитування банками реального сектору економіки, рівень проблемної заборгованості у кредитному портфелі, рівень капіталізації, рівень ліквідності;

– індикатори безпеки небанківського фінансового сектору: показник щільності страхування (страхові премії на одну особу), частка довгострокового страхування у загальному обсязі зібраних страхових премій, рівень страхових виплат, дохідність облігації внутрішньої державної позики, частка покриття державними цінними паперами внутрішнього державного боргу, відношення обсягу капіталізації ринку акцій до ВВП;

– індикатори інвестиційної безпеки: відношення обсягу інвестицій до вартості основних фондів, співвідношення темпів приросту інвестицій до темпів приросту ВВП, обсяг прямих іноземних інвестицій, витрати на науково-технічну діяльність, ступінь зносу основних засобів.

Що стосується розрахунку інтегрального індексу фінансової безпеки в цілому та інтегральних індексів за окремими елементами фінансової безпеки то, на підставі Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 № 1277, методики Національного інституту проблем міжнародної безпеки України, які були розглянуті з урахуванням та використовуючи принцип Парето 80/20, за яким 20% витрачених зусиль дозволяють отримати до 80% результатів, а також враховуючи результати узагальнення методик оцінювання різних аспектів фінансової безпеки ряду міжнародних організаціями (МВФ, Світового банку, Базельського комітету з банківського нагляду, Міжнародної організації регуляторів ринків цінних паперів та Міжнародної асоціації органів страхового нагляду, тощо) нами визначено вагові коефіцієнти кожного індикатора (табл. 1.5, додаток 1). Використовуючи дану методику ми досягаємо найбільшої концентрації на найбільш пріоритетних напрямках фінансової безпеки держави, що дозволить нам отримати найбільший відсоток фактичного уявлення про стан та рівень фінансової безпеки держави. Окрім цього, за результатами розрахунку слід в таблиці визначати стан кожного коефіцієнту: 1 – оптимальний, 2 – задовільний, 3 – незадовільний, 4 – небезпечний, 5 – критичний, що зробить результати розрахунку більш показовими.

Таблиця 1.5

Перелік індикаторів та їх вагових коефіцієнтів для розрахунку інтегрального індексу фінансової безпеки держави*

Показник	Порядок розрахунку індикатора	Питома вага	Стимулятор/ Дестимулятор
Бюджетна безпека			
Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	(дефіцит державного бюджету, млн.грн. / ВВП, млн.грн.) x 100%	0,2023	Д/С
Боргова безпека			
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	(обсяг валового зовнішнього боргу, млн.дол.США x середній курс гривні до долара США / ВВП, млн.грн.) x 100%	0,1746	Д
Грошово-кредитна безпека			
Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд.дол.США	–	0,1753	Д
Валютна безпека			
Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	–	0,1686	С

Продовження таблиці 1.5

Банківська безпека			
Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	(прострочена заборгованість за кредитами, млн.грн. / кредити надані, млн.грн.) x 100%	0,1723	Д
Безпека небанківського фінансового ринку			
Рівень проникнення страхування, %	(валові страхові премії / ВВП, млн.грн.) x 100%	0,1068	С

* Побудовано автором на підставі [90; 91; 172; 217]

Разом з тим, для нормування індикаторів оцінки фінансової безпеки вважаємо за доцільне використовувати методику з «Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» [90]:

1. Нормування індикаторів, які є стимуляторами:

– у випадку, якщо значення індикатора менше за критичне і не перевищує значення 0:

$$X_{ij}' = 0,2 \cdot \exp \frac{X_{ij} - X_{ij_{кр}}}{n_i} \quad (1.1)$$

- у випадку, якщо значення індикатора менше за критичне, але більше за значення 0:

$$X_{ij}' = 0,2 \cdot \frac{X_{ij}}{X_{ij_{кр}}} \quad (1.2)$$

– у випадку, якщо значення індикатора перевищує критичне, але менше рівня небезпечного значення:

$$X_{ij}' = 0,2 + 0,2 \cdot \frac{X_{ij} - X_{ij_{кр}}}{X_{ij_{нб}} - X_{ij_{кр}}} \quad (1.3)$$

– у випадку, якщо значення індикатора перевищує небезпечне, але менше рівня незадовільного значення:

$$X_{ij}' = 0,4 + 0,2 \cdot \frac{X_{ij} - X_{ij_{нз}}}{X_{ij_{нз}} - X_{ij_{нб}}} \quad (1.4)$$

– у випадку, якщо значення індикатора перевищує незадовільне, але менше рівня задовільного значення:

$$X_{ij}' = 0,6 + 0,2 \cdot \frac{X_{ij} - X_{ij_{нз}}}{X_{ij_{зд}} - X_{ij_{нз}}} \quad (1.5)$$

– у випадку, якщо значення індикатора перевищує задовільне, але менше рівня оптимального значення:

$$X_{ij}' = 0,8 + 0,2 \cdot \frac{X_{ij} - X_{ij_{зд}}}{X_{ij_{опт}} - X_{ij_{зд}}} \quad (1.6)$$

– у випадку, якщо значення індикатора перевищує рівень оптимального значення:

$$X_{ij} = 1, \quad (1.7)$$

2. Нормування індикаторів, що є дестимуляторами:

– у випадку, якщо значення індикатора менше рівня оптимального значення:

$$X_{ij} = 1, \quad (1.8)$$

– у випадку, якщо значення індикатора перевищує оптимальне, але менше задовільного рівня:

$$X_{ij}' = 0,8 + 0,2 \cdot \frac{X_{ij_{зд}} - X_{ij}}{X_{ij_{зд}} - X_{ij_{опт}}} \quad (1.9)$$

- у випадку, якщо значення індикатора перевищує задовільне, але менше рівня незадовільного значення:

$$X_{ij}' = 0,6 + 0,2 \cdot \frac{X_{ij_{нз}} - X_{ij}}{X_{ij_{нз}} - X_{ij_{зд}}} \quad (1.10)$$

- у випадку, якщо значення індикатора перевищує незадовільне, але менше рівня небезпечного значення:

$$X_{ij}' = 0,4 + 0,2 \cdot \frac{X_{ij_{нб}} - X_{ij}}{X_{ij_{нб}} - X_{ij_{нз}}} \quad (1.11)$$

- у випадку, якщо значення індикатора перевищує небезпечне, але менше рівня критичного значення:

$$X_{ij}' = 0,2 + 0,2 \cdot \frac{X_{ij_{кр}} - X_{ij}}{X_{ij_{кр}} - X_{ij_{нб}}} \quad (1.12)$$

- у випадку, якщо значення індикатора перевищує критичне значення:

$$X_{ij}' = 0,2 \cdot \frac{X_{ij_{кр}}}{X_{ij}} \quad (1.13)$$

– де X_{ij} – нормоване значення j -того показника i -тою складовою фінансової безпеки;

– X_{ij} – значення j -того показника i -тою складовою фінансової безпеки;

- $X_{ij_{кр}}$ – критичне значення j -того показника i -тою складовою фінансової безпеки;
- $X_{ij_{нб}}$ – небезпечне значення j -того показника i -тою складовою фінансової безпеки;
- $X_{ij_{нз}}$ – незадовільне значення j -того показника i -тою складовою фінансової безпеки;
- $X_{ij_{зд}}$ – задовільне значення j -того показника i -тою складовою фінансової безпеки;
- $X_{ij_{опт}}$ – оптимальне значення j -того показника i -тою складовою фінансової безпеки.

Щодо визначення рівня порогових значень індикаторів фінансової безпеки, слід зазначити, що вони повинні враховувати особливості кожної країни і тому їх мають визначати індивідуально. Систематизація досліджень показує, що методи визначення порогових значень розрізняються залежно від виду індикатора, а не від підходу дослідника. В. Сенчагов використовує в своїй роботі:

1) метод аналогій (порівняння з показниками інших країн, як розвинених, так і країнах, що розвиваються; порівняння зі значеннями показника в різні періоди розвитку країни) – для індикатора «рівень монетизації економіки», відносини сукупних активів банківської системи до ВВП та інших;

2) метод аналізу сформованої практики в конкретній країні – для індикаторів, пов'язаних з золотовалютними резервами, з реальними процентними ставками, зі структурою заощаджень в національній та іноземній валюті, для деяких індикаторів безпеки банківської діяльності та ряду інших;

3) метод порівняння індикаторів між собою – для індикаторів рентабельності, які повинні перевищувати рівень інфляції; для індикаторів нелегального відтоку капіталу, які повинні бути менше сальдо рахунку поточних операцій платіжного балансу;

4) метод порівняння з «ідеальною» економічною системою – для індикаторів, що стосуються середніх термінів залучення і розміщення коштів;

5) принцип Парето 80/20 – для індикатора відношення обсягу похідних фінансових інструментів до обсягу ринку первинних фінансових інструментів [163].

В. Єлізарова пропонує три методи визначення та обґрунтування порогових значень індикаторів фінансової безпеки безпеки:

– нормативний метод – порогове значення індикатора закріплюється нормативним актом на рівні, що відповідає цілям проведеної макроекономічної політики;

– метод аналогій – визначення значення аналогічного індикатора в інших країнах або значення цього індикатора, властиве періоду найбільшого розвитку держави;

– експертний метод – порогове значення встановлюється на основі узагальнення різних точок зору групи експертів [42].

Е. Мітяков в роботі "Розробка математичних методів аналізу та прогнозування поведінки індикаторів економічної безпеки" здійснив систематизацію математичних методів дослідження параметрів фінансової безпеки систем різного рівня, в тому числі за таким критерієм як «наявність порогових значень індикаторів», а також виділив «безпорогові», «однопорогові» і «двопорогові» моделі. У випадку відсутності порогу певного індикатора його значення порівнюється з відповідним значенням в базовому періоді або з його середнім значенням по групі аналогічних об'єктів. За наявності одного або двох порогів значення індикатора порівнюється з граничними значеннями [97].

Водночас, для цілей якісного запобігання загрозам фінансової безпеки можна визначати кілька сценаріїв для порогових значень, а саме оптимістичний, нейтральний та песимістичний (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Порогові значення боргових індикаторів за оцінками експертів МВФ *

Показник	Країна	Значення індикаторів за рівнем ризику		
		низький	середній (від – до)	високий
Валовий державний борг до ВВП, %	AEs	$\leq 56,9$	(56,9-72,2)	$\geq 72,2$
	EMs	$\leq 29,4$	(29,4-42,8)	$\geq 42,8$
Дефіцит державного бюджету до потенційного ВВП, %	AEs	$\leq -1,8$	(- 1,8-4,2)	$\geq 4,2$
	EMs	$\leq -0,5$	(- 0,5-1,3)	$\geq -1,3$
Диференціал між відсотковою ставкою за державним боргом та темпом зростання ВВП	AEs	$\leq 0,3$	(0,3-3,6)	$\geq 3,6$
	EMs	$\leq -4,4$	(-4,4-1,1)	$\geq 1,1$
Поточна потреба у фінансуванні до ВВП, %	AEs	$\leq 12,9$	(12,9-17,2)	$\geq 17,2$
	EMs	$\leq 16,3$	(16,3-20,6)	$\geq 20,6$
Довготермінова потреба у фінансуванні до ВВП, %	AEs	$\leq 0,6$	(0,6-3)	≥ 3
	EMs	$\leq 0,3$	(0,3-2)	≥ 2
Короткотерміновий зовнішній борг до ВВП, %	AEs	≤ 17	(17-25)	≥ 25
	EMs	≤ 5	(5-15)	≥ 15
Довготерміновий борг, що утримується нерезидентами, до валового державного боргу, %	AEs	≤ 30	(30-45)	≥ 45
	EMs	≤ 15	(15-45)	≥ 45
Зміна короткотермінового державного боргу до валового державного боргу, %	AEs	≤ 1	(1-1,5)	$\geq 1,5$
	EMs	$\leq 0,5$	(0,5-1)	≥ 1
Державний борг, номінований в іноземній валюті, до валового державного боргу, %	EMs	20	(20-60)	≥ 60

* Побудовано автором на підставі [172; 217].

AEs – advanced economies (розвинуті економіки).

EMs – emerging market economies (економіки, що розвиваються).

Загрози фінансовій безпеці держави мають як зовнішнє, так і внутрішнє походження. Серед основних джерел зовнішніх загроз на сучасному етапі розвитку світової економіки можна виділити такі основні:

- триваюча в світі глобалізація економіки, стрімкий розвиток процесу транснаціоналізації економічних зв'язків, інтернаціоналізації світового господарства, інтеграції національних фінансових ринків;

- відносне послаблення регулювання світових фінансових ринків з боку відповідних міжнародних інституцій;

- зростання рівня глобальної нестабільності внаслідок розширення світової фінансової системи за рахунок країн, що розвиваються;

- постійне збільшення величезної маси капіталів, крайня рухливість яких створює напружену обстановку внаслідок зростання швидкості їх переводу з одного ринку або країни на інші;

- високий ступінь концентрації фінансових ресурсів як на макроекономічному рівні (бюджетні системи держав і міжнародних організацій), так і на глобальному рівні (міждержавна економічна інтеграція, включаючи її фінансову і валютну складову);

- тенденція до концентрації капіталів, зростаюча автономізація субдержавних суб'єктів, які володіють значною фінансовою владою та мають суттєвий вплив на сфери, господарські комплекси, підприємства окремих країн;

- зростання інтенсивності фінансових транзакцій, високий ступінь мобільності та взаємозв'язку фінансових ринків на базі новітніх інформаційних технологій;

- значне різноманіття фінансових інструментів і високий ступінь їх динамізму;

- безпрецедентне взаємопроникнення внутрішньої і зовнішньої політики держав, які ще більше починають залежати від світових фінансів – глобальна фінансова система не проводить межі між зовнішньою та внутрішньою економічною політикою держави, вони проникають одна в

одну і формують одна одну виходячи з того, як глобальні ринки переносять наслідки внутрішньої політики будь-якої країни на економіку інших країн;

– посилення конкуренції і непорозумінь між державами в економічній та інших сферах, а також використання найбільш розвиненими державами потужних агресивних економічних стратегій завоювання світового економічного простору та окремих країн;

– неконтрольоване розростання піраміди суверенних боргів та надмірна залежність національних економік від іноземного короткострокового спекулятивного капіталу, що робить їх фінансові системи надзвичайно уразливими, а рівень фінансової безпеки низьким;

– значна невизначеність інформації щодо стану окремих сфер світової фінансової системи, її непрозорість, існування значного часового лагу, після якого з'являється об'єктивна інформація про стан ринків, тобто наявність асиметрії інформації;

– глобальне наростання нестійкості фінансових ринків та світової фінансової системи, загострення їх волатильності при несприятливому збігу обставин та виникнення загрозливих кризових тенденцій, нездатність сучасних фінансових інститутів ефективно їх контролювати [19].

Серед основних джерел внутрішніх загроз можна виділити такі основні:

– недосконала фінансово-економічна політика та стратегія забезпечення фінансової безпеки держави або їх відсутність;

– неефективність системи державного управління та контролю, прорахунки державних органів влади і управління;

– помилки, зловживання і інші відхилення державних органів влади та відповідальних осіб в управлінні фінансовою системою держави;

– низька ефективність та спроможність національної фінансової системи та її інституцій;

– недосконалість або відсутність цілісного правового забезпечення;

– монополізація, нестабільність, неефективність, криміналізація національної економіки, високо ризикова кредитно-грошова політика держави, тощо.

З огляду на вищезазначене можна стверджувати, що кожній країні необхідний комплексний підхід до побудови власної системи забезпечення фінансової безпеки з метою своєчасного запобігання та упередження всіх видів загроз, що стоять перед сучасною державою. Формування системи фінансової безпеки має відбуватися на основі:

– розробки відповідної наукової теорії, концепції, стратегії і тактики, проведення адекватної політики, які повинна діяти на стратегічних антикризових засадах з обов'язковим врахуванням всіх аспектів інтеграції в світогосподарські відносини;

– наявності необхідних інститутів;

– застосування різноманітних заходів, способів, методів та інструментарію її забезпечення.

1.3. Особливості фінансової безпеки держави в аспекті її інтеграції в світогосподарські відносини

Активний і масштабний рух капіталу між країнами є найважливішою складовою частиною сучасних міжнародних економічних відносин. Висока динаміка і зростаючий обсяг валютних ринків, банківських депозитів в іноземній валюті, коштів, залучених з міжнародного фінансового ринку, сукупних ресурсів інституційних інвесторів, частки іноземних ресурсів в соціально-економічному розвитку окремих країн свідчать про посилення процесів інтеграційних процесів в світовому господарстві. Зустрічні потоки прямих інвестицій, диверсифікація, розширення та інтеграція міжнародних фінансових ринків вивели світову економіку на якісно новий рівень інтернаціоналізації. Широке поширення спільних підприємств і угод про

партнерство зумовило стрімке зростання чистого припливу капіталу в країни, що розвиваються.

Розвиток глобальної світової економіки та розширення світогосподарських відносин породжує нові специфічні виклики фінансовій безпеці будь-якої країни. Найважливішим елементом економічної глобалізації на сучасному етапі є глобалізація фінансових ринків, глобалізація фінансів. Саме в сфері фінансів процес глобалізації економіки зайшов особливо далеко, адже фінансовий капітал є набагато мобільнішим порівняно з іншими економічними ресурсами, особливо в сучасному світі, де обмін капіталами придбав електронну форму, завдяки чому переміщення капіталу відбувається миттєво.

Сучасна фінансова глобалізація є вищим ступенем інтеграції фінансових ринків і систем, що виходять за межі регіональних і національних кордонів і масштабів, а також є одним із наслідків і складовою частиною економічної глобалізації. Вона являє собою об'єднання фінансових ринків різних країн в єдиний фінансовий ринок; створення глобальної фінансової системи. Носіями глобалізації є фінансові ринки, міжнародні потоки переміщення капіталів, кредитів, валюти. Фінансова глобалізація, до якої веде функціонування світових фінансових ринків, безсумнівно, стала ядром економічної глобалізації в цілому. Фінансова глобалізація стала процесом поступового об'єднання національних і регіональних фінансових ринків в єдиний світовий фінансовий ринок, а також процесом посилення взаємозалежності між ринками окремих фінансових інструментів, вищою стадією інтернаціоналізації діяльності фінансових ринків у всіх її формах та проявах.

Виходячи з особливостей сучасного процесу фінансової глобалізації та міжнародної фінансової безпеки (рис. 1.8), можна зробити висновок, що національна фінансова безпека невіддільна від дотримання глобальної фінансової безпеки, оскільки погіршення макроекономічної ситуації в одній країні неминуче може призвести до кризових явищ у всьому світі. Глобальна

фінансова безпека повинна являти собою системну захищеність міжнародних фінансових відносин і покликана захищати учасників світових фінансово-економічних відносин від трьох типів загроз:

1. Стихійне або кризове погіршення умов світового економічного розвитку.
2. Небажані наслідки фінансових рішень, які були прийняті без узгодження між країнами.
3. Свідома фінансово-економічна агресія з боку інших держав або міждержавних об'єднань.

Рис. 1.8. Декомпозиція структури міжнародної фінансової безпеки

* Побудовано автором на підставі [92].

На даний час усі держави світу перебувають в умовах, коли вплив на них та їх фінансову безпеку з боку геофінансів та світових фінансових систем переходить на якісно інший рівень. З урахуванням панівного становища, яке займає фінансова складова в сучасній економіці та безпеці країни, ми маємо

право характеризувати останню як економіку, керовану в основі своїй фінансовим чином, через фінансові механізми, за допомогою фінансових важелів, фінансових стимулів і в фінансових цілях. А глобалізм, демонстрований у модерну добу економічною цивілізацією, як раз і створює умови для встановлення особливої фінансової влади, яка за допомогою володіння світовими грошима і розпорядження вартістю, управління фінансовими потоками дозволяє впливати як на все світове господарство, так і на окремі держави [109].

Об'єктами фінансової безпеки держави в аспекті інтеграції в світогосподарські відносини та фінансової глобалізації є:

- міжнародний (світовий) фінансовий ринок в цілому;
- ринок електронних фінансових послуг;
- суб'єкти міжнародного (світового) фінансового ринку (глобальні компанії, транснаціональні корпорації, банки світового масштабу, центральні (національні) банки країн, міжнародні фінансові організації);
- фінансові інструменти, що виникли і виникають в обігу об'єктів купівлі-продажу на світових фінансових ринках;
- всесвітні інформаційні системи;
- всесвітні платіжні системи [26].

За твердженням науковців, в основі глобалізації фінансової системи лежить взаємодія таких явищ:

- технічний прогрес, що дозволяє здійснювати міжнародні фінансові угоди в режимі реального часу й значно скоротити витрати на транспорт і комунікацію;
- зростаюча конкуренція: з одного боку, між кредитними й фінансовими установами на фінансових ринках, а з іншого, – між самими фінансовими ринками внаслідок значного розвитку інформаційних технологій і телекомунікацій;

– реструктуризація кредитних і фінансових установ шляхом їхнього злиття й поглинання як слідство зростаючої конкуренції між ними на світовій арені;

– широка інтернаціоналізація бізнесу через посилення транснаціонального характеру діяльності корпорацій та зростання впливу та можливостей корпорацій;

– консолідація регіональних інтеграційних об'єднань (у Європі – Економічний і валютний союз);

– послаблення твердого контролю щодо здійснення міжнародних угод, пов'язаних з рухом капіталу фондових бірж;

– макроекономічна стабілізація й реформи в ряді країн, що розвиваються і країн з перехідною економікою, які створили сприятливий клімат для іноземних інвесторів;

– широке використання «принципу важеля» (значне позичання коштів для своїх інвестицій) і розвиток процесів сек'юритизації активів у промислово розвинених країнах [10].

Серед переваг для фінансової безпеки держави, що створює інтеграція країни в світогосподарські відносини та глобальні фінансові процеси необхідно виділити наступні:

1. Внаслідок інтеграції країн в світогосподарські відносини відбувається поглиблення спеціалізації і міжнародного поділу праці. В цьому випадку підвищенню рівня економічної та фінансової безпеки країни сприяє більш ефективний розподіл її засобів і ресурсів, а також підвищенню середнього рівня життя і розширенню життєвих перспектив населення через зниження рівня витрат та зростання добробуту.

2. Інтеграція країн в світогосподарські відносини дозволяє отримувати економію на масштабах виробництва, внаслідок чого можливо, по-перше, скорочення витрат на виробництво, по-друге, зниження цін на товари та послуги, а, отже реальне стійке зростання економіки та рівня фінансової безпеки.

3. Відбувається зростання вільної торгівлі між країнами на взаємовигідній основі, що сприяє задоволенню фінансових потреб усіх учасників світогосподарських відносин.

4. Відбувається підсилення конкуренції між країнами та виробниками, що сприяє розвитку в країнах світу інноваційних економік, нових технологій, тощо, а фінансова глобалізація дозволяє прискорити темпи росту необхідних для цього прямих інвестицій в країни, які є більшими за темпи росту світової торгівлі. У трансферті промислових технологій саме це і є найважливішим чинником, що безпосередньо впливає і на національні економіки країн.

5. Посилення міжнародної конкуренції в руслі поширення світогосподарських відносин потребує об'єднання країн, адже зростаючий рівень суперництва на традиційних ринках стає не під силу окремій державі чи корпорації.

6. Фінансова глобалізація може призвести до підвищення продуктивності праці внаслідок раціоналізації виробництва на глобальному рівні і поширення передових технологій, а також конкурентного тиску на користь безупинного впровадження інновацій у світовому масштабі.

7. Фінансова глобалізація дає країнам можливість мобілізувати більший обсяг фінансових ресурсів, оскільки інвестори можуть використовувати ширший фінансовий інструментарій на більшій кількості ринків.

8. Об'єднання загалом зусиль світового співтовариства, консолідація країнами ресурсів та координація їх дій у різних сферах дозволяють країнам, з одного боку, вирішувати загальні проблеми всього людства (наприклад, екологічні), з іншого, позитивно впливають на рівень їх фінансової безпеки [23, с. 105-106].

Разом з тим, слід відзначити той факт, що позитивні результати від фінансової глобалізації в світі розподіляються доволі нерівномірно: найбільшими бенефіціарами від цього є розвинені країни, а також транснаціональні корпорації, які отримують більшу частину багатств, в тому

числі за рахунок його перерозподілу, з менш розвинених і країн, які розвиваються, що можна вважати певним різновидом сучасного колоніалізму.

Для кращого розуміння особливостей міжнародних аспектів фінансової безпеки держави, а також ризиків та загроз, які містить для фінансової безпеки держави її інтеграція в світогосподарські відносини, приділимо увагу розгляду розвитку та становлення процесу фінансової глобалізації. Значне розмаїття об'єктів фінансової глобалізації, про які нами наголошувалось раніше, спричинило утворення, а в подальшому і суттєву активізацію дії суб'єктів фінансової глобалізації в особі різноманітних міжнародних інституцій (наприклад, міжнародні регіональні валютно-кредитні і фінансові організації), які утворювались країнами на основі укладення міждержавних відносин, і повинні були забезпечувати:

по-перше, функціонування світової фінансової системи,

по-друге, регулювання міжнародних економічних, в тому числі і фінансових, відносин об'єктів фінансової глобалізації та процесів, що перебігають на глобальному (світовому) фінансовому ринку за участю цих об'єктів.

Саме суб'єкти фінансової глобалізації у вигляді міжнародних інституцій матеріалізують процеси, що відбуваються у світовій фінансовій системі і на світовому фінансовому ринку, спрямовують їх за визначеними векторами й орієнтирами в інтересах головних учасників світового фінансового ринку [105, с. 130].

Так було виведено на всесвітню орбіту фінансової глобалізації б Світовий банк і Міжнародний валютний фонд, що були створені на Бреттон-Вудській конференції в США перед кінцем Другої світової війни в 1944 року (рис. 1.9). Водночас, з моменту свого заснування і затвердження Світовий банк і Міжнародний валютний фонд перебували під жорстким контролем США, були інструментами встановлення контролю найбільших

банків і корпорацій над світовою економікою [53, с. 471], що є небезпекою для фінансової безпеки будь-якої країни.

Рис. 1.9. Головні суб'єкти фінансової глобалізації

* Побудовано автором на підставі [92].

З кінця минулого сторіччя фінансові ринки набули транснаціонального характеру. Склалася фінансова мережа, що включає в себе фінансові центри в різних країнах, в першу чергу в США, ЄС, Японії, Гонконгу та інших розвинених країнах, які працювали з транснаціональними економічними суб'єктами. Формування цієї мережі отримало назву фінансової революції, яка включала три основних аспекти:

- наявність наднаціональної фінансової системи;
- інновації у фінансовій сфері;
- практично глобальну присутність міжнародних фінансових організацій і зростання їх глобального впливу.

Формування найбільшими світовими державами (США, Японією і країнами ЄС) в рамках політики відкритості всеосяжної фінансово-економічної системи, в якій вони визначають правила, здійснюють контроль та грають ключову роль спрямовано на забезпечення фінансової безпеки,

збереження фінансової стабільності і багатства у першу чергу в даних країнах без ризику втрати суверенітету та робить їх економічну, фінансову безпеку практично невразливими. В результаті цієї політики відкриті фінансові ринки стали ключовим засобом реалізації їх соціальних і економічних цілей, а управління глобальною фінансовою системою - основним аспектом розподілу ресурсів в інтересах ключових світових економік. Як наслідок фінансовий ринок, трансформувалася його в досить складну систему, що характеризується величезною кількістю нелінійно взаємодіючих елементів і емерджентною динамікою їх розвитку. Транснаціональні фінансові інститути, які мають абсолютну конкурентну перевагу на ринках капіталу не зацікавлені в забезпеченні реалізації довгострокових цілей і збалансованого розвитку економіки приймаючих - переважно країн, що розвиваються. Вся їхня діяльність спрямована виключно на перерозподіл багатства і економічних вигод з країн, що розвиваються в інтересах найбільших світових держав. Подібний перерозподіл міжнародного капіталу часто призводить до масштабних відтоків капіталу і багатства з країн, що розвиваються, та стає причиною економічного спаду й погіршення стану фінансової безпеки. Водночас дана діяльність супроводжується збільшенням невизначеності потоків капіталу, передачею в країну - одержувач капіталу значної кількості загроз і ризиків, що порушують макроекономічну стабільність [54].

В той же час, найбільш впливовими фінансовими центрами залишались також і міжнародні організації, зокрема такі як Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародна фінансова корпорація, Європейський банк реконструкції і розвитку, Світова організація торгівлі, тощо. Загалом же, сучасна система міжнародних організацій, які тією чи іншою мірою залучені до обговорення та регулювання глобальних економічних проблемі можуть впливати на рівень фінансової безпеки окремих країн, нараховує понад 4 тисячі інститутів, з яких понад 100 - міжнародні організації. Вони відрізняються за своїм складом, розміром,

функціями та ступенем впливу на міжнародну економіку та економіку окремих країн світу [92].

Зростання впливу міжнародних фінансових організацій супроводжувалося ослабленням державного контролю за рухом капіталів з боку найбільш розвинених економічно держав. Це призвело до розширення фінансових ринків цих країн і зростання мобільності капіталів, відтоку капіталу за кордон і, навпаки, притоку капіталу на внутрішні ринки. Фінансові організації спочатку проводили економічну політику, спрямовану на утвердження повної свободи ринку і зняття практично всіх обмежень для розвитку і зростання світової торгівлі. Міжнародні фінансові організації нерідко беруть участь в реформах, що проводяться різними державами. Однак результати цього втручання не завжди були однозначно позитивними. Діяльність цих організацій неодноразово піддавалася критиці, оскільки практика допомоги, яка надається ними країнам, що розвиваються, має на увазі виконання вимог самих цих організацій, що є умовою отримання допомоги, а це негативно відображалось на фінансовій безпеці самих цих країн, робило її заручником цих організацій та розвинених країн.

Дослідження та аналіз діяльності міжнародних фінансових організацій дозволило виділити їх основні функції, до яких вони вдаються для забезпечення контролю та впливу на міжнародну фінансову систему та фінансові системи країн, та поділити їх на такі групи:

– регуляторні – спрямовані на розробку й впровадження різноманітних стандартів, директив і рекомендацій в економічній та фінансовій сферах для всіх країн-учасників світової фінансової системи;

– інформаційні - спрямовані на забезпечення надання інформаційних і консультаційних послуг, збір, систематизацію та оприлюднення статистичної інформації, тощо;

– фінансові - спрямовані на надання фінансової допомоги: надання послуг зі структурного фінансування, розподіл і перерозподіл тимчасово вільного капіталу, страхування міжнародних платежів, покриття дефіциту

платіжного балансу, створення ліквідних резервів, проведення міжнародних розрахунків, тощо.

Слід також врахувати потенційний вплив геополітичних чинників на стан фінансової безпеки країн. На сьогодні існує ситуація, коли розвинені країни володіють різноманітними й потужними економічними та фінансовими чинниками з метою завоювання ще більшого світового економічного простору. Сповідувана ними, відкрито чи неформально, доктрина економічного експансіонізму розвинених країн виправдовує їх зовнішньоекономічну експансію, перехід у їх розпорядження та управління частини національного доходу інших країн, використання сировинних, фінансових та інших ресурсів менш розвинених держав для власного зростання та добробуту [12]. Високорозвинені країни світу та могутні транснаціональні компанії й фінансові корпорації (річні обороти яких інколи є більшими за річні бюджети деяких малих і середніх держав) вдаються до цілеспрямованої політики прискорення процесів глобалізації, фінансової глобалізації, розширення світогосподарських відносин, формування глобальних стратегій і сприяння збільшенню фінансових потоків задля власних інтересів, власного збагачення, що є прямою загрозою фінансовій безпеці менш розвинених країн. Використання високорозвиненими країнами та транснаціональними компаніями сучасних фінансових механізмів надає їм повний або частковий контроль над країнами-боржниками, які втрачають можливість обирати та реалізувати власну фінансову політику, а їх фінансова безпека стає більш вразливою від ризиків та загроз негативного впливу світової фінансової системи. Окрім цього, слабка відкрита економіка певної держави, що розвивається або переживає соціально-економічний транзит, не здатна на цих стадіях забезпечити достатній рівень власної фінансової безпеки і ефективно протистояти кризовим явищам світової фінансової системи, внаслідок чого відбуваються масштабні коливання курсів національних валют, які зумовлені коливаннями платіжного балансу, втрати міжнародних ліквідних резервів, та суверенні дефолти.

В. Мартиненко та Н. Мацелюх в монографії "Зміцнення економічної безпеки України в умовах глобалізації: теоретичні та прикладні аспекти" всі фактори негативного впливу глобалізації та інтеграції країни в світогосподарські відносини для фінансової безпеки поділили на такі три групи:

– виклики глобалізації – протидії з боку об'єктивних обставин або суб'єктів щодо реалізації соціально-економічних та політичних інтересів іншого суб'єкта, що спонукає його державні органи влади до розбудови його державної фінансової політики, яка зорієнтована на зміцнення фінансової безпеки національної економіки;

– глобалізаційні ризики – існування або можливість виникнення небезпечних ситуацій, за яких формуються передумови (накопичується потенціал) з боку інших країн протидії реалізації національних цінностей, інтересів та цілей забезпечення фінансової безпеки національної економіки в умовах геополітичних викликів, невизначеності, випадковості та конфліктності світового розвитку;

– загрози (небезпеки) глобалізації – реальні або потенційно-можливі події, що виникають в результаті ефективної міжнародної економічної та фінансової політики, які загрожують висхідному розвитку фінансової та економічної систем країни [81, с. 54].

З огляду на вищевикладене можна констатувати, що основними негативними наслідками глобалізації для фінансової безпеки будь-якої держави в аспекті її інтеграції в світогосподарські відносини можна назвати наступні:

1. Глобалізація може загрожувати самостійності окремих країн, її економічній та фінансовій безпеці, адже спричиняє перехід контролю над її економікою та її фінансовою системою до сильніших держав або міжнародних організацій.

2. Можливості виникнення значних ризиків в фінансовій системі країни, зокрема:

– ризик погіршення економічної ситуації через відтік капіталу за кордон, що в свою чергу призведе до погіршення економічної ситуації в країні;

– ризик того, що інституції фінансового та нефінансового секторів не витримають конкуренції з боку іноземних фінансових та банківських установ, внаслідок чого відбудеться їх поглинання іноземним капіталом, а в цілому – втрата фінансової незалежності країною, а також цілковита залежність від іноземних інвестицій;

– ризик дестабілізації фінансової сфери, потенційна регіональна або глобальна нестабільність через взаємозалежності національних економік на світовому рівні;

– ризик виникнення структурних диспропорцій в економіці внаслідок того, що іноземні фінансові установи будуть фінансувати ті сектори економіки, які є для них найбільш дохідними;

– надмірна спекулятивна активність і неконтрольоване розширення віртуальних фінансових коштів, що, в свою чергу, призводить до поширення криз з одних країн в інші;

– надмірний дефіцит платіжного балансу по поточних операціях;

– фінансові кризи - протягом останніх 15-ти років світова економіка була вражена чотирма фінансовими кризами (1994 році – Мексика, 1997 році – Південно-Східна Азія, 1998 році – Росія, 2008 році – США), які мали переважно національні витоки, міжнародні наслідки і потенційно глобальний характер, створивши загрози фінансовій безпеці багатьох країн світу.

3. Збільшення зовнішнього боргу, перш за все міжнародним фінансовим організаціям, який може перешкоджати подальшому розвитку економіки, зводити на нівець рівень фінансової безпеки держави.

4. Лібералізація ринку в умовах нестабільності здатна викликати падіння курсу національної грошової одиниці та посилити кризові явища, що роблять негативний вплив на фінансові ринки, економіку та фінансову безпеку.

Все це вимагає оцінки потенційних ризиків порушення фінансової стабільності, що полягають у:

- 1) встановленні основних зон вразливості або слабких місць фінансової системи;
- 2) ідентифікації потенційних сценаріїв та передавальних механізмів впливу на фінансову систему через підвищення фінансових ризиків;
- 3) оцінці «агрегованого ризику фінансової системи» (потенційний рівень інфляції, темпів зростання ВВП);
- 4) ідентифікації пріоритетних напрямів політики у сфері фінансової безпеки, спрямованої на нейтралізацію потенційних ризиків [192, с.9].

У сфері фінансової безпеки держави, як одного із ключових напрямів фінансової політики, в аспекті інтеграції в світогосподарські відносини потребує удосконалення і державна політика в частині визначення чітких концептуальних засад та стратегічних цілей. За цілком обґрунтованою візією Ю.Сапчук, вони мають в себе включати:

- 1) визначення критеріїв і параметрів оцінки та моніторингу фінансової безпеки;
- 2) розробка механізмів і заходів ідентифікації загроз фінансовій безпеці, форм їх прояву і локалізації;
- 3) встановлення основних суб'єктів загроз, механізмів їх функціонування і можливого потенціального впливу на національну фінансову систему;
- 4) розробку методології прогнозування, виявлення і запобігання виникненню чинників, що визначають виникнення загроз фінансовій безпеці, проведення досліджень з виявлення тенденцій і можливостей розвитку таких загроз;
- 5) координацію дій податкової, бюджетної та монетарної політики з метою запобігання їх можливого негативному впливу на фінансову безпеку держави [132].

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити наступне:

по-перше, фінансова глобалізація та інтеграція національних фінансів та національної економіки в світогосподарські відносини є складним багатофакторним процесом, який, окрім безумовних та явних переваг, спричиняє процес взаємопроникнення та взаємозалежності фінансових систем країн світу та робить їх залежним від взаємного впливу та впливів іншого зовнішнього середовища, що створює цілком конкретні ризики та загрози для фінансової безпеки;

по-друге, триваючий процес розвитку світогосподарських відносин та поширення фінансової глобалізації робить фінансові системи країн доволі вразливими, що вимагає запровадження упереджуючих, антикризових засад управління фінансової безпеки країни задля мінімізації можливого їх негативного на фінансову безпеку;

по-третє, в умовах фінансових криз, а також при розробці антикризових заходів, довгострокова перспектива і оцінка всіх можливих наслідків прийнятих рішень при управлінні фінансовою безпекою держави повинні знаходитися в пріоритетному становищі у порівнянні із короткостроковими, тимчасовими заходами, адже недостатня недооціненість ризиків і загроз фінансовій безпеці можуть спричинити за собою зростання неефективних витрат, виникнення економічного дисбалансу, зростання як зовнішнього, так і внутрішнього боргу держави, тощо.

Висновки до розділу 1

У результаті дослідження місця фінансової безпеки держави в системі економічної безпеки національної економіки держави, глобальної фінансової безпеки та фінансової безпеки держави як економічних категорій, їх сутності та властивостей, особливостей фінансової безпеки держави в аспекті інтеграції держави в світогосподарські відносини отримані такі висновки.

1. Економічна безпека національної економіки є складною економічною системою, яка впливає на різні сфери суспільства, держави та громадян. За результатами здійсненого дослідження нами було розроблено власне визначення дефініції «економічна безпека національної економіки», за яким економічна безпека національної економіки – це стан національної економіки, який гарантує суверенітет та незалежність держави та її національної економіки, дозволяє вирішувати зовнішні і внутрішні загрози, конфлікти і протиріччя та відстоювати свої національні інтереси в світовому господарстві в умовах міжнародної конкуренції, визначає можливість проведення самостійної економічної політики і створює умови для стабільного розвитку, забезпечення спроможності національної економіки задовольняти потреби громадян, суспільства та держави.

2. Встановлено, що до структури економічної безпеки держави можуть бути включені різні складові і кількість сфер економічної безпеки може бути різною, що є суто внутрішнім питанням кожної держави і залежить від цілого ряду різноманітних факторів, завдань, пріоритетів, тощо. Водночас, однією з найголовніших її складових є фінансова безпека держави, яка займає особливе місце та становище в системі економічної безпеки національної економіки будь-якої держави з наступних причин: нерозривна взаємозалежність і взаємозумовленість економіки і фінансів - фінансова безпека сприяє формуванню достатнього обсягу коштів, які в подальшому розподіляються при виконанні державних завдань і функцій, адже будь-яка економічна ініціатива потребує відповідного фінансування; будь-які економічні процеси і явища, які відбуваються всередині держави та зовні,

мають безпосередній вплив на фінанси і особливо гостро це проявляється та відчувається в умовах різноманітних криз та загроз, протиріч економіки; фінансова безпека дозволяє державі здійснювати самостійну фінансово-економічну політику відповідно до своїх національних інтересів; фінансова безпека забезпечує нормальне безперервне функціонування національної економіки будь-якої держави за рахунок обміну фінансовими ресурсами між різними контр-агентами, галузями, регіонами, країнами.

3. Визначено, що глобальна фінансова безпека являє собою стан міжнародних, економічних і фінансових відносин світового господарства, при якому забезпечено сталий економічний розвиток країн і створені умови для взаємовигідного співробітництва, забезпечується стабільність і збалансований розвиток економік та фінансових систем держав, зростання рівня добробуту населення світу.

4. Доведено, що і глобальна фінансова безпека, і фінансова безпека держави не є сталими категоріями і перебувають в постійному русі: по-перше, через розвиток економічної науки; по-друге, безпосередню через зміну умов, засад та кон'юнктури світової економіки, економічних та фінансових відносин; по-третє, через прийняття певних політичних і соціально-економічних рішень на рівні міжнародних економічних відносин та рівня окремої держави; по-четверте, у процесі економічного розвитку світового господарства та держави можуть змінюватися або виділятися певні пріоритети фінансової безпеки, які не є постійними і можуть носити тимчасовий характер, а також зазнавати відповідних змін в залежності від конкретних ситуації або обставин.

5. Нами досліджено трактування поняття "фінансова безпека держави" і за результатами здійсненого дослідження розроблено власне визначення даної категорії, за яким фінансова безпека держави - це стан фінансової системи держави, при якому забезпечується її цілісність і єдність, стійке і надійне функціонування на всіх рівнях національної економіки, створюються умови для розширеного відтворення і економічного зростання, гарантується

ефективне запобігання всіляким ризикам і загрозам, що можуть дестабілізувати фінансову стійкість держави.

6. Встановлено, що забезпечення фінансової безпеки держави через зазначений вище механізм є цілком прерогативою держави і відноситься до безпосередніх завдань державного управління, що утворює відповідну систему, яка включає систему державних органів, установ і спеціальних структур управління, правову інфраструктуру, тощо. Разом з тим, об'єктами фінансової безпеки держави є: фінансова система, в особі: громадян та суспільства; підприємств, установ, організацій різних форм власності; окремих адміністративно-територіальних одиниць); апарату управління держави; держави; фінансові інтереси громадян та суспільства; підприємств, установ, організацій різних форм власності; держави; фінансові ресурси громадян та суспільства; підприємств, установ, організацій різних форм власності; держави.

До суб'єктів, на яких покладається завдання забезпечення фінансової безпеки держави, в першу чергу, відносяться різноманітні державні установи та організації, в другу чергу, всі учасники фінансового ринку, а також громадянські об'єднання, громадяни держави, а з огляду на те, що фінансова система держави не є відокремленою від міжнародної фінансової системи, і - міжнародні фінансові інститути та організації.

7. За результатами здійсненого дослідження сутності та властивостей фінансової безпеки держави виділено:

– елементи фінансової безпеки держави за функціональною ознакою та починаючи з найголовнішого: бюджетна безпека, боргова безпека, грошово-кредитна безпека, валютна безпека, банківська безпека, безпека небанківського фінансового сектору;

– загальний перелік принципів управління фінансовою безпекою держави, який заснований на принципах державного управління економічною безпекою і включає всі ключові засади: законність; плановість; обґрунтованість; безперервний контроль над виконанням всіх стратегічних та

тактичних, оперативних завдань; багатовимірність; системність та забезпечення балансу фінансових інтересів на макро- і мікрорівні; координація; своєчасність і адекватність заходів захисту національних фінансових інтересів реальним і потенційним загрозам;

– основні джерела походження зовнішніх та внутрішніх загроз фінансовій безпеці держави на сучасному етапі розвитку світової економіки та міжнародних економічних відносин.

8. Для досягнення найбільшої концентрації на найбільш пріоритетних напрямках фінансової безпеки держави при її оцінці, що дозволило б отримати найбільший відсоток фактичного уявлення про стан та рівень фінансової безпеки держави, на підставі аналізу вітчизняних та іноземних методик оцінки фінансової безпеки держави та використовуючи принцип Парето 80/20 визначено перелік індикаторів та їх вагових коефіцієнтів для розрахунку інтегрального індексу фінансової безпеки держави.

9. Доведено, що розвиток глобальної світової економіки та розширення світогосподарських відносин породжує нові специфічні виклики фінансовій безпеці будь-якої країни. Найважливішим елементом економічної глобалізації на сучасному етапі є глобалізація фінансових ринків, глобалізація фінансів. Саме в сфері фінансів процес глобалізації економіки зайшов особливо далеко, адже фінансовий капітал є набагато мобільнішим порівняно з іншими економічними ресурсами, особливо в сучасному світі, де обмін капіталами придбав електронну форму, завдяки чому переміщення капіталу відбувається миттєво.

10. Встановлено, що глобальна фінансова безпека повинна являти собою системну захищеність міжнародних фінансових відносин, а система міжнародної фінансової безпеки покликана захищати учасників світових фінансово-економічних відносин від трьох типів загроз: стихійне або кризове погіршення умов світового економічного розвитку; небажані наслідки фінансових рішень, які були прийняті без узгодження між країнами; свідома

фінансово-економічна агресія з боку інших держав або міждержавних об'єднань.

11. Визначено, що основними негативними наслідками глобалізації для фінансової безпеки будь-якої держави в аспекті її інтеграції в світогосподарські відносини є наступні:

– глобалізація може загрожувати самостійності окремих країн, її економічній та фінансовій безпеці, адже спричиняє перехід контролю над її економікою та її фінансовою системою до сильніших держав або міжнародних організацій;

– можливості виникнення значних ризиків в фінансовій системі країни, зокрема: ризик погіршення економічної ситуації через відтік капіталу за кордон; ризик того, що інституції фінансового та нефінансового секторів не витримають конкуренції з боку іноземних фінансових та банківських установ; ризик дестабілізації фінансової сфери; ризик виникнення структурних диспропорцій в економіці; надмірна спекулятивна активність і неконтрольоване розширення віртуальних фінансових коштів; надмірний дефіцит платіжного балансу по поточних операціях; збільшення кількості та складності фінансових криз у світовій економіці протягом останніх років;

– збільшення зовнішнього боргу, перш за все міжнародним фінансовим організаціям, який може перешкоджати подальшому розвитку економіки, зводити на нівець рівень фінансової безпеки держави;

– лібералізація ринку в умовах нестабільності здатна викликати падіння курсу національної грошової одиниці та посилити кризові явища, що роблять негативний вплив на фінансові ринки, економіку та фінансову безпеку.

12. Виходячи з результатів здійсненого нами дослідження ми вважаємо, що:

по-перше, фінансова глобалізація та інтеграція національних фінансів та національної економіки в світогосподарські відносини є складним багатофакторним процесом, який, окрім безумовних та явних переваг, спричиняє процес взаємопроникнення та взаємозалежності фінансових

систем країн світу та робить їх залежним від впливу одне на одного та іншого зовнішнього середовища, що створює цілком конкретні ризики та загрози для фінансової безпеки,

по-друге, триваючий процес розвитку світогосподарських відносин та поширення фінансової глобалізації робить фінансові системи країн доволі вразливими, що вимагає запровадження упереджуючих, антикризових засад управління фінансової безпеки країни задля мінімізації можливого їх негативного на фінансову безпеку;

по-третє, в умовах фінансових криз, а також при розробці антикризових заходів, довгострокова перспектива і оцінка всіх можливих наслідків прийнятих рішень при управлінні фінансовою безпекою держави повинні знаходитися в кращому становищі перед короткостроковими, тимчасовими заходами, адже недостатня недооціненість ризиків і загроз фінансовій безпеці можуть спричинити за собою зростання неефективних витрат, виникнення економічного дисбалансу, зростання як зовнішнього, так і внутрішнього боргу держави, тощо.

Основні результати першого розділу опубліковані в працях: [30; 33; 101].

РОЗДІЛ 2.

ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ СВІТОГОСПОДАРСЬКОЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

2.1. Аналіз тенденцій і закономірностей розвитку світового господарства

Триваюча глобалізація світового господарства, що спричинила сильну взаємозалежність країн та суб'єктів господарювання, є однією з найважливіших визначальних тенденцій його розвитку протягом останнього часу. Однак, внаслідок, відставання та, інколи, відсутності правил та засад функціонування та регулювання світового господарства, налагодження міжнародних економічних відносин між усіма його суб'єктами в нових умовах, які продовжують змінюватись і на сьогодні, однією з фундаментальних причин фінансової кризи 2008-2009 років та наступної за ним європейської боргової кризи стала невідповідність ступеня фінансової глибини світової економіки і системи управління глобальною економікою та фінансами за відсутності дієвих міжнародних регулюючих інституцій:

по-перше, розширилася сфера діяльності, яка або не потрапляла під регулювання, або регулювалася вкрай слабо: нові фінансові інструменти і сек'юритизація, тіньова фінансова та банківська системи;

по-друге, відкриття економік і лібералізація руху капіталу, що охопили велику кількість країн, створювали умови для непрогнозованого руху «гарячих грошей», спекулятивного припливу короткострокового капіталу, його втечі, виникнення «фінансових інфекцій». Наявність великих неконтрольованих лагун в поєднанні з вільним переміщенням великої маси «легких грошей» сприяли збільшенню волатильності всього світового господарства, світової фінансової системи, виникненню в них серйозних ризиків [25, с. 73] - в 2008-2009 роках сукупний обсяг транскордонних

інвестицій (прямих іноземних інвестицій, кредитів і депозитів, покупки іноземних акцій і облігацій) впав практично в шість разів. При цьому, на розвинені економіки довелося 96% загального скорочення припливу капіталу в період 2007-2011 років. Потрясіння на американському ринку передалися в Європу, в першу чергу через фінансовий ринок. Американські банки, опинившись у скрутному становищі, стали відмовляти своїм європейським партнерам в звичайних для банківської спільноти щоденних кредитах. Виснаження каналів грошового обігу моментально скувало фінансову та банківську системи ЄС і Єврозони. Зіткнувшись з нестачею ліквідності, європейські банки змушені були збільшувати пасиви і обмежувати зростання активів. В результаті Західна Європа стала лідером падіння в переміщенні капіталу (72%) [20];

по-третє, Бреттон-Вудські міжнародні регулюючі інститути (Міжнародний валютний фонд, Світовий банк), покликані регулювати глобальні фінансові процеси, були нейтралізовані та перебували в глибокій кризі (наприклад, МВФ так і не «отямився» після поразок в ході Азійської кризи 1997-1998 років, суттєво звузилася сфера діяльності Світового банку). Вони потребують не просто в глибокого реформування, а перетворення їх на ефективні наднаціональні інститути, які могли б діяти адекватно сучасним умовам, здійснюючи глобальне торгово-економічне та фінансове регулювання [11].

Саме ця невідповідність і спричинила той факт, що однією з найважливіших тенденцій розвитку світового господарства в умовах поширення глобалізаційних процесів є його кризовий характер - в 2007 році, напередодні глобальної фінансової кризи, кількість країн з темпом приросту ВВП більш ніж 7% було максимальним за всю післявоєнну історію і перевищувало 60. Причому до їх числа входили країни-гіганти - Китай, Індія, Росія, які стали драйверами світового економічного зростання. Порівняно високу динаміку розвитку в той період демонструвала Бразилія, що послужило підставою для об'єднання цієї четвірки в групу БРІК

(Бразилія, Росія, Індія, Китай). У післякризовий же період кількість таких швидко зростаючих держав різко скоротилося і в середині другого десятиліття XXI сторіччя їх налічувалося всього дев'ять, і тільки одна країна-гігант (Індія) демонструвала темпи зростання понад 7%. До того ж, як відзначалося рядом експертів, показники приросту індійського ВВП «швидше за все перебільшені за рахунок хитромудрих маніпуляцій» національної статистичної служби [154, с. 462].

Як наслідок, починаючи з кризи 2008-2009 років світове господарство постійно перебуває під тиском всіляких загроз та стикається з низкою економічних і політичних потрясінь, при майже повній відсутності дієвих та ефективних регулюючих органів та інструментарію, що знаходить своє відображення у темпах зростання ВВП світу та країн, а також, як наслідок, рівня економічної та фінансової безпеки.

І головна системна проблема світового господарства полягає не в зниженій траєкторії економічного зростання, не в наявній тенденції до зменшення ВВП світу та окремих країн (табл. 2.1), серед яких є і найбільш розвинені країни світу (США, Великобританія, тощо), а в тому, що в світовій економіці основними тенденціями та трендами стали ризиковість, нестабільність і непередбачуваність, а постійні загрози та періодичні шоки призводять до різного рівня потрясінь світове господарство, міжнародні фінансові та товарні майданчики. Ці явища багато експертів почали розглядати в якості зворотного боку глобалізації світового господарства, яка вступила в смугу турбулентності і глибоких, багато в чому хворобливих трансформацій, а низка фінансово-економічних шоків продемонструвала крихкість світової економіки і «випустила на свободу монстрів глобальної нестабільності» [224].

Тобто і світове господарство, і міжнародне співтовариство на сьогодні перебувають в умовах потреби у розробці та впровадженні міжнародних стандартів, переході національних систем регулювання на міжнародні стандарти, причому масив глобальних стандартів постійно розширюється,

запровадженні ефективних спільних антикризових дій для забезпечення необхідного рівня фінансової безпеки як світової економіки, так і кожної окремої країни. Ситуація значно ускладнилася відсутністю серед провідних світових країн єдності в поглядах та діях на тлі гострої конфронтації і небезпечного накопичення політичних і фінансово-економічних ризиків, що призводить до взаємної недовіри, торгово-економічного і військово-політичного суперництва і протистояння між країнами.

Таблиця 2.1.

Динаміка реального ВВП країн світу, %

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Світ	3,4	3,2	2,6	3,2	3,0	2,4
Країни з розвинутою економікою	2,1	2,3	1,7	2,4	2,2	1,6
Сполучені штати Америки	2,6	2,9	1,6	2,4	2,9	2,3
Зона євро	1,3	2,1	1,9	2,5	1,9	1,1
Японія	0,4	1,4	0,6	1,9	0,8	1,1
Країни з ринком, що формується, і країни, що розвиваються	4,6	4,0	4,2	4,5	4,3	3,5
Східна Азія і Тихоокеанський басейн	6,8	6,5	6,4	6,5	6,3	5,8
Китай	7,3	6,9	6,7	6,8	6,6	6,1
Індонезія	5,0	4,9	5,0	5,1	5,2	5,0
Таїланд	1,0	3,0	3,4	4,0	4,1	2,5
Європа та Центральна Азія	3,9	4,7	1,9	4,1	3,2	2,0
Російська Федерація	0,7	-2,5	0,3	1,6	2,3	1,2

Продовження таблиці 2.1

Туреччина	5,2	6,1	3,2	7,5	2,8	0,0
Польща	3,3	3,8	3,1	4,9	5,1	4,3
Україна	-6,6	-9,8	2,4	2,5	3,3	3,6
Латинська Америка та Карибський басейн	1,3	0,3	-0,3	1,9	1,7	0,8
Бразилія	0,5	-3,5	-3,3	1,3	1,3	1,1
Мексика	2,8	3,3	2,9	2,1	2,1	0,0
Аргентина	-2,5	2,7	-2,1	2,7	-2,5	-3,1
Близький Схід і Північна Африка	2,7	2,3	5,3	1,1	0,8	0,1
Саудівська Аравія	3,7	4,1	1,7	-0,7	2,4	0,4
Іран	3,2	-1,6	13,4	3,8	-4,9	-8,7
Єгипет	2,9	4,4	4,3	4,2	5,3	5,6
Південна Азія	6,8	7,0	8,1	6,7	7,1	4,9
Індія	7,4	8,2	8,2	7,2	6,8	5,0
Пакистан	4,1	4,1	4,6	5,2	5,5	3,3
Бангладеш	6,3	6,8	7,1	7,3	7,9	8,1
Африка на південь від Сахари	5,1	3,4	1,3	2,7	2,6	2,4
Нігерія	6,3	2,7	-1,6	0,8	1,9	2,0
Південна Африка	1,8	1,3	0,4	1,4	0,8	0,4
Ангола	4,7	3,0	-2,6	-0,1	-1,2	-0,7
Країни з високим рівнем доходу	2,0	2,5	1,7	2,4	2,2	1,7
Країни, що розвиваються	4,9	4,3	4,3	4,8	4,4	3,7
Країни з низьким рівнем доходу	6,1	4,5	5,0	5,5	5,8	5,4

Джерело: складено автором на підставі [129]

Як видно з даних таблиці 2.1, з другої половини 2015 року почалось поживавлення світової економіки та операцій з капіталом, чому сприяли більш сприятливі фінансові та грошово-кредитні умови, підвищення економічної активності учасників світового господарства. Але така тенденція не була стійкою і у 2018 році знову відбулось сповільнення економічного зростання.

Серед основних факторів, які спричинили уповільнення світового економічного зростання в 2018-2019 роках можна виділити наступні:

- спад зростання промислового виробництва в країнах, що призвело до падіння в торгівлі;

- погіршення та складний фінансовий стан багатьох країн, повернення ряду з них до більш природних темпів зростання в економіці, наприклад, США;

- низький рівень підприємницької впевненості в умовах зростання напруженості у відносинах між США і Китаєм в питаннях торгівлі і технологій – внаслідок розширення США тарифних заходів та запровадження відповідних дій партнерів по торгівлі з січня 2018 року зросла вартість деяких проміжних впроваджуваних ресурсів і посилилася невизначеність щодо майбутніх торговельних відносин. Наприклад, компанії обробної промисловості стали проявляти більше обережності у витратах довгострокового характеру і скоротили обсяги купівлі машин і обладнання – ця тенденція особливо помітна в країнах Східної Азії, які беруть активну участь в торгівлі і глобальних ланцюжках доданої вартості;

- ослаблення зовнішнього попиту і дестабілізація внаслідок запровадження нових стандартів в автомобілебудуванні в Європі та адаптації виробничих ліній для дотримання нових норм, зрушення в перевагах споживачів зумовлене переходом на вичікувальну позицію в умовах швидкої зміни технологій і норм викидів в багатьох країнах, а також розвитку різних альтернативних варіантів індивідуального і спільного користування автомобільним транспортом;

– ослаблення макроекономічних умов в групі найбільших країн з ринком, що формується, таких як Бразилія, Мексика і Росія, головним чином внаслідок індивідуальних для кожної країни чинників, а у випадку з Росією - триваючими санкційними обмеженнями;

– уповільнення темпів зростання попиту в Китаї внаслідок посилення макроекономічних наслідків зростання напруженості в сфері торгівлі, запровадження посиленних норм регулювання для стримування зростання заборгованості і напруженості в сфері торгівлі з США;

– триваюча загальна невизначеність в світовій торговій політиці, що негативно позначилась на країнах Східної Азії;

– зниження зростання внутрішнього попиту в Індії внаслідок галузевих проблем в автомобільному секторі і в сфері нерухомості, а також невизначеності, що зберігається відносно фінансового стану небанківських фінансових організацій;

– вихід Великобританії зі складу Європейського союзу.

Що стосується питання побудови та регулювання засад світового господарства, сфери міжнародних економічних відносин, в тому числі світової фінансової архітектури, то тут слід виділити утворення у 2008 році нового міжнародного органу «Велика двадцятка» (G-20), до складу якого увійшли країни, на які припадає близько 85% світового ВВП, 90% світових фінансових активів, дві третини світового населення і три чверті міжнародної торгівлі. Серед основних особливостей даної організації слід виділити наступні:

– на відміну від інших міжнародних організацій «G-20» має принципово інший статус – верховний;

– до її компетенції належить забезпечення стійкого розвитку світового господарства та економіки, вироблення правил гри на світовому фінансовому ринку і в майбутньому, розробка конкретних глобальних ініціатив і реформ [223];

– до її складу входять як розвинені країни, так і країни з економікою, що розвивається і перехідною економікою з кожного континенту - по десять країн з кожної групи. Така структура міжнародної організації є «реальним символом багатополлярності, першим збалансованим механізмом врегулювання конфліктів фінансових інтересів між групами, що розвиваються і розвинених економік» [95, с. 79].

Іншим новоутвореним міжнародним органом стала Рада з фінансової стабільності (СФС), яка також була утворена у 2009 році одразу після «G-20». До її складу входять центральні банки і фінансові регулятори країн-членів «G-20», а також представники азіатських фінансових центрів, провідних міжнародних економічних організацій (наприклад, Світовий банк, МВФ, Банк міжнародних розрахунків та інші). До її компетенції належить:

– забезпечення практичного втілення основних принципів реформ, що розробляються «G-20» (табл. 2.2);

– координація діяльності міжнародних і національних інститутів регулювання, макропруденційний нагляд, гармонізація фінансових систем, забезпечення фінансової стабільності.

Таблиця 2.2.

Рішення та рекомендації, що розроблені «G-20»

Час та місце проведення	Прийняті документи та/або розглянуті питання
Листопад 2008 року Вашингтон, США	Декларація саміту з питань фінансових ринків та світової економіки («Declaration Summit on Financial Markets and the World Economy»). Питання стосовно боротьби з світовою фінансовою кризою

Продовження таблиці 2.2

<p>Квітень 2009 року Лондон, Великобританія</p>	<p>Глобальний план відновлення і реформ («The Global Plan for Recovery and Reform»). Питання стосовно необхідних дій із запобігання глобальної рецесії, дефляції, зміцнення фінансового сектору і недопущення протекціонізму, посилення глобальної фінансової та економічної системи, заходів для переходу світової економіки до стійкого зростання</p>
<p>Вересень 2009 року Пітсбург, США</p>	<p>Доклад про заходи спрямовані на здійснення реформ системи регулювання фінансовою сферою («Progress Report on the Actions to Promote Financial Regulatory Reform»). Питання стосовно підвищення банківських стандартів, в тому числі обмежуючи необґрунтовано високі виплати топ-менеджерам; намірів створити систему узгоджених дій всіх учасників G20 в сфері економічної політики</p>
<p>Червень 2010 року Торонто, Канада</p>	<p>Декларація Торонтського саміту «G-20» («The G-20 Toronto Summit Declaration»). Питання стосовно скорочення дефіциту бюджету в 2 рази до 2013 року</p>
<p>Листопад 2010 року Сеул, Північна Корея</p>	<p>Сеульська угода спільного росту («Seoul Development Consensus for Shared Growth»). Питання стосовно валютної політики</p>
<p>Жовтень 2011 року Париж, Франція</p>	<p>Декларація міністрів фінансів та голів центральних банків країн «G-20» («Communiqué of Finance Ministers and Central Bank Governors of the G-20»)</p>

Продовження таблиці 2.2

Листопад 2011 року Канни, Франція	Канський план дій з питань зростання та праці («The Cannes Action Plan for Growth and Jobs»). Питання стосовно посилення контролю за банками та вжиття заходів щодо запобігання світової кризи
Вересень 2013 року Санкт- Петербург, Росія	Питання стосовно забезпечення економічного зростання і фінансової стабільності, створення робочих місць і боротьби з безробіттям, стимулювання інвестицій, зміцнення багатосторонньої торгівлі та сприяння міжнародному розвитку
Листопад 2014 року Брісбен, Австралія	Питання стосовно безпеки, боротьби з корупцією, прозорості державного і приватного секторів економіки
Листопад 2015 року Анталья, Туреччина	Питання стосовно підвищення інклюзивності ринків праці, посилення заходів боротьби з нерівністю, сприяння зростанню національної економіки та забезпечення національного бюджетного суверенітету, розвитку альтернативних механізмів фінансування інвестицій, забезпеченого публічними і приватними активами, сек'юритизації в сфері інфраструктурних інвестицій і довгострокового фінансування, інвестицій інституційних інвесторів, залучення капіталів

Продовження таблиці 2.2

Вересень 2016 року Ханчжоу, Китай	Питання стосовно основних напрямків структурних реформ світового господарства: сприяння відкритості для торгівлі та інвестицій; просування реформ ринку праці, підвищення рівня освіти і вдосконалення професійних навичок; сприяння інноваціям; вдосконалення інфраструктури; заохочення конкуренції і формування сприятливого середовища для бізнесу; вдосконалення і зміцнення фінансової системи; сприяння фіскальним реформ; підвищення рівня екологічної стійкості; сприяння інклюзивності зростання
Липень 2017 року Гамбург, Німеччина	Питання стосовно посилення стійкості світу до викликів, забезпечення стабільності розвитку, а також підвищення відповідальності при прийнятті рішень
Листопад 2018 року Буенос-Айрес, Аргентина	Питання стосовно справедливого і сталого розвитку країн-членів організації
Липень 2019 року Осака, Японія	Питання стосовно спільних дій для врегулювання проблеми масової міграції, забезпечення безперешкодних енергетичних поставок всіх видів енергоресурсів по всіх маршрутах для забезпечення світової енергобезпеки
Березень 2020 року	Питання стосовно об'єднання міжнародних зусиль по боротьбі з коронавірусом

Джерело: складено автором на підставі [110; 157]

Іншим важливим фактором рівня глобалізації світового господарства є динаміка світової торгівлі, що виражається таким показником як відношення

обсягу світового товарообігу у вартісному вираженні (як правило, воно є прямо пропорційним до глобального товарообігу і обернено пропорційним до обсягу світового ВВП) до ВВП. Як показує, здійснений нами аналіз, у 21 сторіччі після кризи 2008–2009 років відбулось зниження темпів зростання світової торгівлі (табл. 2.3), яке 2011–2016 роках не досяг і 1. Аналіз останніх тенденцій в міжнародній торгівлі показує спочатку мінімальне зростання в період між 2012 і 2014 роками, потім спад в 2015 і 2016 роках і, нарешті, потужний підйом в 2017 і 2018 роках. Масштаби скорочення торгівлі товарами і послугами, що спостерігався в 2015 і 2016 роках, відображають вплив не тільки циклічних факторів, таких, як зниження обсягу інвестицій і цін на сировинні товари, а й змін, що відбулися в процесі міжнародної інтеграції. Багато країн почали приділяти пріоритетну увагу моделям розвитку, більшою мірою орієнтованим на внутрішні потреби, що стало результатом триваючого в ряді країн процесу скорочення вертикальної спеціалізації. Більш того, протягом останнього десятиліття в цілому ряді країн відзначалося зниження залежності обробного сектора від імпортованих ресурсів [86].

Таблиця 2.3.

Динаміка світової торгівлі, річні зміни у %

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Світова торгівля, загалом	3,9	2,8	2,3	5,7	3,6	1,1
<i>Експорт</i>						
Країни з розвинутою економікою	4,0	3,8	1,8	4,7	3,1	0,9
Країни з ринком, що формується і країни, що розвиваються	3,3	1,4	3,0	7,3	3,9	1,9

Продовження таблиці 2.3

<i>Імпорт</i>						
Країни з розвинутою економікою	3,9	4,8	2,6	4,7	3,0	1,2
Країни з ринком, що формується і країни, що розвиваються	4,3	-0,9	1,8	7,5	5,1	0,7
Світовий експорт, млрд.дол.США						
Товари та послуги	23 752	21 096	20 713	22 801	24 882	24 739
Експорт товарів	18 632	16 197	15 737	17 439	19 106	18 898
Експорт послуг	5 120	4 899	4 976	5 362	5 776	5 841

Джерело: складено автором на підставі [118]

Після тривалого періоду нестабільності обсяг світової торгівлі зріс приблизно на 10 відсотків в 2017 і 2018 роках, досягнувши 25 трлн.дол.США [85]. І хоча деяке відновлення темпів приросту світової торгівлі і світового ВВП мало місце у 2017 році: торгівля знову стала зростати швидше виробництва – коефіцієнт еластичності підвищився до 1,5, наблизившись до середнього значення [225], дане зростання було не тривалим і навіть нижче рівня 2014 року, а у 2018 році стало чергове сповільнення темпів зростання світової торгівлі (рис. 2.1).

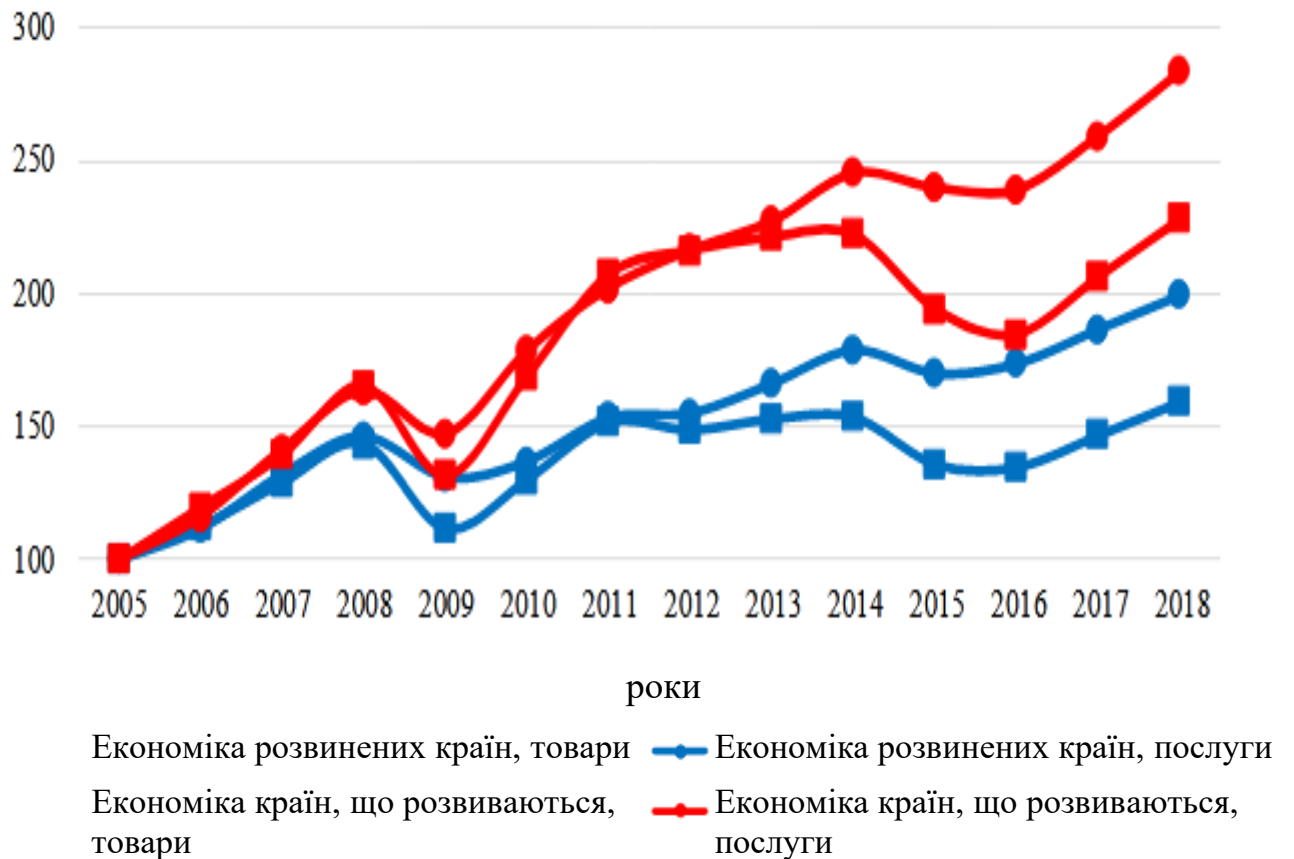

Рис. 2.1. Експорт услуг и товаров, 2005–2018 роки (2005 = 100)

Джерело: складено автором на підставі [111]

Уповільнення рівня інвестицій і попиту на споживчі товари тривалого користування (зазначені товари завжди займали найбільшу частку в структурі торгівлі) в усіх країнах з розвинутою економікою і країнах з ринком, що формується, є зниженими через обмеження довгострокових витрат з боку компаній і домашніх господарств. Як наслідок, динаміка світової торгівлі, велику частку в якій складають продукція машинобудування і споживчі товари тривалого користування, залишається млявою. Після зниження до рівня менше 2 відсотків в четвертому кварталі 2018 року темпи зростання обсягу торгівлі в першому кварталі 2019 року сповільнилися до приблизно 0,5 відсотка відносно того ж кварталу попереднього року. Це уповільнення було особливо помітним в країнах Азії з ринком, що формується [96].

Таке уповільнення міжнародної торгівлі, яке відбувалось на фоні загострення протиріч між різними учасниками цього процесу і розгортання протекціонізму з боку країн після 2008–2009 років (поширення ізоляційних настроїв серед країн світу набуло нового значення після запровадження протекціоністської політики США після обрання президентом Д. Трампа), дозволяє зробити висновок про кризовий період у розвитку глобалізації світового господарства – глобалізація визнається загрозою та джерелом економічних і соціальних проблем країн світу, що можливо мінімізувати шляхом послаблення їх залученості до світової економіки. За даними СОТ, в 2018 році відбулося радикальне розширення застосування протекціоністських заходів в міжнародній торгівлі. Хоча їх загальне число, наприклад, за період з середини жовтня 2017 року по середину жовтня 2018 року (стандартний період моніторингу СОТ) зросла незначно, склавши в середньому 11 заходів на місяць (для порівняння: за аналогічний період 2016-2017 років – 9 заходів, максимум 2015 року – в середньому 19 заходів), обсяг зовнішньоторговельних поставок, на який вони поширюються, збільшився в порівнянні з попереднім періодом спостереження більше ніж у 7 разів, досягнувши 588,3 млрд дол.США [204].

Криза 2008-2009 років призвела, по суті, до відмови від "Вашингтонського консенсусу", який ставить на головне місце дерегулювання, бюджетну дисципліну, приватизацію, відкритість ринків товарів і капіталів. Нездатність багатьох країн, що розвиваються подолати економічний спад, вирватися з трясовини бідності, скоротити відставання від лідерів все частіше пов'язувалася з економічною політикою, яку їм нав'язав МВФ. "Вашингтонський консенсус" став міцно асоціюватися з тезою про "руйнівний вплив" глобалізації на країни, що розвиваються [218].

У свою чергу, слабкі перспективи торгівлі, в деякій мірі відображають напруженість в цій сфері, створюють перешкоди для зростання інвестицій. Настрої підприємців і обстеження менеджерів із закупівель вказують на низькі очікувані показники обробної промисловості і торгівлі, з особливо

песимістичними оцінками щодо нових замовлень. Позитивним аспектом залишається ситуація в сфері послуг, де настрої залишаються відносно стійкими, підтримуючи зростання зайнятості (що, в свою чергу, сприяє більшій упевненості споживачів) [96].

Ще одним з важливих показників функціонування світового господарства та глобалізації є міжнародний рух капіталу - прямі інвестиції, портфельні інвестиції та різноманітні фінансові похідні інструменти, які зближують всі основні фондові ринки світу, а також інші інвестиції, що забезпечують доступ на закордонні кредитні ринки, багато в чому визначають майбутнє світової економіки. Відновлюючись після кризи 2008-2009 років, міжнародний рух капіталу проте так і не досяг попередніх пікових значень, в останні роки його річні обсяги коливаються в межах 30-50% від рівня 2007 року (табл. 2.4). Скорочення обсягів міжнародного руху капіталу - це перш за все наслідок невисокої динаміки світового ВВП. За умов уповільнення зростання світової економіки зростання потреби в експорті та імпорті товарів, послуг і капіталу також сповільнилося [176]. Така ситуація спровокувала і зміни в структурі потоків капіталу: при скороченні частки портфельних інвестицій, превалюючими в структурі потоків капіталу стали прямі інвестиції.

Уповільнення економічної динаміки спостерігалось і в групі розвинених країн (насамперед в євронзоні), і в групі країн з ринком, що формується. Останні проте зберегли лідерство в темпах зростання ВВП (у середньому 4,7% проти 1,7% у розвинених країн в 2012-2018 роках), а також в динаміці експорту та імпорту як товарів і послуг, так і капіталу. В результаті частка країн з ринком, що формується на світовому ринку капіталу поступово збільшується, причому не тільки в його імпорті, але і в експорті. Разом з тим лідерство розвинутих країн як і раніше зберігається (в 2018 році в експорті прямих іноземних інвестицій їх частка складала 72%, в імпорті - 59% [222]).

Таблиця 2.4.

Динаміка міжнародного руху капіталу, млрд.дол.США

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Світове господарство						
Сальдо фінансового рахунку	343,4	52,1	40,5	155,6	162,3	407,4
Країни з розвинутою економікою						
Сальдо фінансового рахунку, всього в тому числі	314,6	324,8	436,4	394,7	323,0	386,0
США	-297,3	-325,9	-382,0	-357,6	-445,5	-442,0
Зона євро	337,6	297,9	372,6	424,8	330,1	328,4
Японія	58,9	180,9	266,8	166,8	182,7	169,1
Велика Британія	-154,2	-142,6	-145,8	-115,8	-85,8	-97,2
Канада	-42,3	-56,2	-49,5	-40,4	-36,4	-32,5
<i>Прямі інвестиції, нетто</i>	210,4	-39,1	-260,0	322,1	-148,2	14,9
<i>Портфельні інвестиції, нетто</i>	74,1	252,3	558,2	5,7	353,5	417,1
<i>Похідні фінансові інвестиції, нетто</i>	-2,7	-88,7	20,3	13,6	57,9	-15,4
<i>Інші інвестиції, нетто</i>	-102,5	-25,4	-60,8	-191,1	-69,6	-92,5
Країни з ринком, що формується і країни, що розвиваються						
Сальдо фінансового рахунку, всього в тому числі	28,8	-272,8	-395,9	-239,1	-160,6	21,5

Продовження таблиці 2.4

Країни з ринком, що формується і країни, що розвиваються, Азії	152,8	75,4	-24,5	-63,8	-204,0	93,0
Країни з ринком, що формується і країни, що розвиваються, Європи	-30,2	63,2	2,7	-18,0	104,7	71,1
Латинська Америка і Карибський басейн	-196,7	-186,8	-97,1	-89,2	-113,9	-80,6
Близький Схід і Центральна Азія	179,6	-152,5	-218,8	-31,1	95,9	-8,9
Африка до півдня від Сахари	-76,6	-72,1	-58,2	-36,9	-43,3	-53,1
Прямі інвестиції, нетто	-430,1	-344,8	-259,4	302,9	-383,2	-384,9
Портфельні інвестиції, нетто	-89,7	123,3	-54,6	210,6	-116,1	-20,9
Похідні фінансові інвестиції, нетто	-	-	-	-	-	-
Інші інвестиції, нетто	408,5	468,8	396,7	110,8	232,7	312,3

* Джерело: складено автором на підставі [118]

Після світової кризи міжнародний рух капіталу так і не відновилося в повному обсязі, що було спричинено уповільненням темпів економічного зростання, високою волатильністю ринків, а також посиленням геополітичних, політичних та економічних ризиків країн.

Слід також відзначити, що новою реальною загрозою економічної та фінансової стабільності світового господарства стають швидкозростаючі борги його суб'єктів, як приватних, так і державних, як банківського, так і нефінансового секторів. Через обмеженість ресурсів у держав і міжнародних інститутів по відношенню до зростаючої величини їх заборгованості виникає ситуація, коли внаслідок високого рівня заборгованості поглинаюча здатність держав і міжнародних інститутів суттєво знижується. І за таких умов більш стрімким і руйнівним для світового господарства буде поширення нестабільності, ризиків та загроз, що можуть виникнути хоча б в якійсь одній з ланок системи.

Незаперечним є той факт, що в ситуації, коли має місце уповільнення темпів світового економічного зростання, ескалації торговельних воєн, посилення геополітичної напруги, тощо, у рамках світової фінансової системи будуть виникати осередки нестабільності, але на сьогодні загрози системної нестабільності і виникнення боргової кризи світового масштабу є незначними. Експерти пояснюють такий стан речей тим, що генератор останньої глобальної кризи – фінансовий та банківський сектори, стали більш здоровими та істотно зменшили рівень свого левериджу порівняно з 2008-2009 роками [183].

З іншого боку, багато розвинутих країн і Китай досягли високого рівня боргового навантаження в державному секторі. Але і в цьому сегменті ризики дестабілізації оцінюються як помірні, оскільки низькі відсоткові ставки підвищують ступінь боргової стійкості більшості держав світу, а борговий тиск змушує їх проводити зважену фіскальну політику. Крім того, суттєвий потенціал зростання китайської економіки посилюватиме ступінь керованості борговими процесами в цій країні. В той же час, збереження високого рівня боргового навантаження в розвинутих країнах наражає їх на ризики рефінансування боргу, а також зменшує потенційні темпи економічного зростання. Відомо, що високий рівень державного боргу стримує кредитний процес у підприємницькому секторі та пригнічує темпи

економічного зростання [14]. На думку, К. Райнхарта і К. Рогоффдовели в розвинутих країнах проблеми боргового нависання при перевищенні боргом рівня 90% ВВП негативно впливають на економічне зростання [196].

Таким чином, волатильність і шоки є неодмінним атрибутом сучасної світової економіки. Багато держав стоять перед серйозними структурними проблемами. Від того, наскільки успішним буде протистояння негативним факторам на національному та глобальному рівнях, залежить майбутнє світового господарства. Інтегрований аналіз тенденцій і контртенденцій країнового, регіонального та глобального розвитку показує, що світова економіка і політика накопичують ризики і знову вступили в зону підвищеної турбулентності. Наявна дестабілізація міжнародної обстановки викликана зростанням розбіжностей у відносинах між провідними світовими державами, руйнуванням механізмів багатостороннього регулювання, торговими і гібридними війнами, спробами взяти окремі країни в санкційні кліщі, загрозою чергового витка гонки озброєнь і розвороту глобальної економіки від зростання до рецесії. Це «нагромадження ризиків» [174] викликало в столицях світових країн-лідерів серйозну заклопотаність, адже воно знайде своє відображення у рівні їх фінансової безпеки і зачіпає не тільки найбільш вразливі країни, що розвиваються, а й найбільші високорозвинені держави.

Окрім цього, через десять років після світової кризи 2008-2009 років, невизначеними залишаються перспективи глобальної економіки адже,:

по-перше, не всі негативні економічні наслідки її ліквідовані, а деякі з них продовжують чинити свій негативний вплив на світогосподарську систему;

по-друге, під впливом науково-технологічних змін і зрушень в міжнародній стратегічній розстановці сил глобальна торгово-економічна архітектоніка помітно трансформується, а сам процес глобалізації, який протягом останніх десятиліть визначав вектор світового розвитку, змінюється;

по-третє, на сьогоднішній день існує високий ступінь невизначеності щодо майбутніх сценаріїв розвитку механізмів управління глобальними економічними процесами та інституціональних засад глобального регулювання. Протягом останніх десятиліть ці механізми так чи інакше сприяли зниженню рівня бар'єрів для міжнародної економічної взаємодії, в той же час, в даний час спостерігається тенденція до підміни багатосторонніх підходів у сфері економічного регулювання односторонніми (фактично копіює з певною затримкою аналогічні тренди в світовій політиці) є одним з найбільш значущих викликів для довгострокових перспектив світогосподарського розвитку [170]. Міжнародні ж інститути не встигають, з одного боку, змінюватися внаслідок змін світу через глобалізаційні процеси, з іншого – є труднощі адаптації цих інститутів, створених для підтримки стабільності і врегулювання криз в зовсім інших умовах біполярного світу, до сучасних реалій;

по-четверте, епідемія коронавірусу "Covid-19", яка розпочалася в кінці 2019 року і через яку світогосподарські зв'язки переживають найсильніший шок з часів депресії 2008-2009 років, стала кінцем нестримного глобалізму та показала вразливість нинішньої міжнародної фінансово-економічної моделі і міжнародних відносин, а також засвідчила, що нинішня конфігурація глобального світу виявилася не просто нежиттєздатною ідеологічно, вона виглядає абсолютно непрактичною, елементарно небезпечною в технічному сенсі слова в разі виникнення нових глобальних катаклізмів, будь-то гуманітарних, технологічних або кліматичних. Очевидно, що глобалізація продовжить еволюціонувати, як в ідейному, так і в прикладному відношенні, форми глобалізації будуть змінюватися поза всяким сумнівом, а міжнародному співтовариству належить пошук нової рівноваги між завданнями національного і глобального розвитку. Адже пандемія, окрім того, що призвела до значного спаду світового господарства та порушення глобальних виробничих та фінансових ланцюгів, спричинила і надалі буде спричиняти зміни не лише в окремих галузях і моделях поведінки компаній і

споживачів, вимагає перегляду глобальної парадигми розвитку світового господарства та міжнародних економічних відносин, засад економічної та фінансової безпеки, переосмислення зовнішньополітичних підходів, що домінували в попередні десятиліття, в бік посилення явного протекціонізму країн, поступлення глобальної солідарності на користь національних інтересів кожної країни;

по-п'яте, рівень економічної та фінансової стабільності та безпеки світового господарства перебуває на критичному рівні – глобалізація, в тому числі і фінансова, а також швидкозростаючі рівні заборгованості країн означають, що швидкість можливого поширення кризи та настання економічних і фінансових шоків значно зростає, а це негативно впливає на рівень економічної та фінансової безпеки. На сьогодні ми спостерігаємо ситуацію коли заборгованість стає тотальним особливостю та характеристикою світового господарства та його суб'єктів: заборгованість зростає як в розвинених, так і в країнах, що розвиваються, як в приватному, так і в державному секторі, і в більшості сегментів нефінансового ринку, що спричиняє нову загрозу економічному розвитку, становить серйозну перешкоду для досягнення цілей сталого зростання та безпеки. «У випадку розгортання чергової фінансової кризи, політики змушені будуть реагувати на кризові події, оперуючи «зв'язаними руками». Адже, внаслідок існування високого тягаря державних боргів, можливості урядів проводити антициклічну фіскальну політику під час економічної рецесії будуть обмеженими. При цьому, виборці будуть активно протидіяти спробам політиків рятувати банки за рахунок бюджетних коштів. Такі обставини свідчать про те, що майбутня фінансова криза усвіті може виявитися більш глибокою і тривалою, ніж криза 2008-2009 років» [119].

Саме ці та інші тенденції і закономірності розвитку світового господарства та глобальної безпеки і стабільності впливали і продовжують впливати, коли безпосередньо, коли опосередковано, на рівень фінансової безпеки всіх країн-суб'єктів світового господарства.

2.2. Сучасний стан та тенденції розвитку фінансової безпеки України в умовах триваючої глобалізації світового господарства

Фінансова безпека будь-якої країни є ключовою і доволі важливою складовою її економічної безпеки, особливо на сучасному етапі розвитку світового господарства. Причиною такого суттєвого підвищення ролі саме фінансової безпеки стало значне посилення фінансової глобалізації світового господарства, яке спричинило, з одного боку, фінансову експансію розвинених країн, лібералізацію зовнішньоекономічних зв'язків та посилення міжнародної мобільності капіталу, з іншого боку, – послаблення державно-управлінського впливу та контролю за функціонуванням власних грошово-кредитних відносин, підвищення вразливості економік країн та зменшення їх стійкості до фінансових криз, зовнішньо-економічних впливів та загроз і, як наслідок, – потребу в захисті національних фінансових інтересів та суверенітету.

Гарантування фінансової стабільності та безпеки будь-якої країни, особливо тієї, що розвивається, в тому числі і України, та її фінансової системи особливо є актуальним і важливим сьогодні, адже через поширення процесів, породжених та ініційованих глобалізацією, будь яка фінансова система переходить на інший якісний рівень регламентації та регулювання. Внаслідок цього, зростає важливість оцінки сучасного стану та тенденцій розвитку фінансової системи, ідентифікації, моніторингу та оцінки характеру й значущості ризиків, викликів і загроз фінансовій безпеці країни. При цьому, розробка та обґрунтування якісних та ефективних напрямів та інструментарію мінімізації ризиків, викликів і загроз фінансовій безпеці в період триваючої глобалізації світового господарства з його кризовими схильностями можливі за умови всебічного дослідження та оцінки всіх складових системи фінансової безпеки країни, до яких нами в попередньому розділі було віднесено бюджетну та боргову безпеку, грошово-кредитну, валютну, банківська безпеку, безпеку небанківського фінансового сектору.

Розпочнемо з **бюджетної та боргової безпеки** (табл. 2.5), адже вона є, по-перше, важливим критерієм ефективності бюджетної політики держави та організації в ній бюджетного процесу, по-друге, своєрідним фактором соціально-економічного розвитку держави. На сьогодні спостерігається ситуація, коли бюджетна безпека будь-якої країни є не лише її національною проблемою, як це було до часу поширення глобалізації світового господарства, а й визначальним фактором сучасної глобалізації світового господарства, внаслідок поглиблення і взаємодії транснаціоналізації й міжнародної, а також регіональної економічної інтеграції між країнами. Зважаючи на важливість бюджетної безпеки країни для забезпечення її економічних інтересів, стійкого економічного розвитку, складність її взаємозв'язків і взаємозалежностей задля виконання цього завдання, необхідно виділити її внутрішній та зовнішній аспекти:

– зовнішній аспект бюджетної безпеки країни першочергово стосується її суверенітету, незалежності національної бюджетної системи від боргового навантаження, платоспроможності держави та захисту від впливу міжнародних фінансово-кредитних організацій і транснаціональних структур та капіталу.

– внутрішній аспект бюджетної безпеки країни стосується фіскальної, правової, організаційної та інституціональної бази, характеризується політичною стабільністю, рівнем ризиків ринкової кон'юнктури, масштабами тіньової економіки та рівнем корупції в державі [106, с. 119].

Таблиця 2.5.

Динаміка індикаторів бюджетної та боргової безпеки України у 2014-2019 роках

Показник (значення/стан)	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Відношення дефіциту / профіциту державного бюджету до ВВП, %	-4,98	-2,28	-2,95	-1,60	-1,66	-2,09
	2	1	1	1	1	1
Дефіцит/профіцит державних бюджетних та позабюджетних фондів, % від ВВП	-0,23	-2,69	0,13	0,03	-0,21	-0,67
	1	2	2	2	1	1
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	29,11	32,94	32,84	34,09	33,28	31,15
	2	3	3	4	4	3
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	47,27	57,07	33,62	59,74	37,84	47,12
	5	5	5	5	5	5
Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, %	69,37	79,06	80,90	71,78	60,90	52,38
	5	5	5	5	5	4
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	95,8	131,0	121,7	103,9	87,8	78,5
	5	5	5	5	5	5
Середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку, %	13,4	13,1	9,2	10,5	17,8	15,2
	5	5	4	4	5	5

Продовження таблиці 2.5

Індекс ЕМВІ+Україна	2226	2375	860	574	571	568
	5	5	4	3	3	3
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	5,96	11,20	13,69	16,13	18,15	20,78
	5	5	5	5	5	4

* Стан: 1 – оптимальний, 2 – задовільний, 3 – незадовільний, 4 – небезпечний, 5 – критичний.

Джерело: складено автором на підставі [112; 113]

Як видно з таблиці 2.5, суттєвим одним з першочергових чинників, що спричиняє загрози та проблеми в сфері бюджетної, а надалі і фінансової, безпеки є незбалансованість і високий рівень **дефіциту державного бюджету**, що провокує зростання дефіциту державного бюджету України по відношенню до ВВП. Після його падіння у 2016 році ми спостерігаємо тенденцію до його зростання в наступних 2018 та 2019 роках. Така ж тенденція спостерігається і з самим рівнем дефіциту державного бюджету в абсолютному значенні. Незважаючи на його коливання та нестійкий характер протягом досліджуваного періоду (2014-2019 роки) за результатами 2019 року він досяг максимального значення і склав 82,2 млрд.грн. При цьому, темпи зростання дефіциту державного бюджету у 2019 році суттєво перевищували темпи зростання ВВП: 38% зростання дефіциту державного бюджету проти 11% зростання ВВП України.

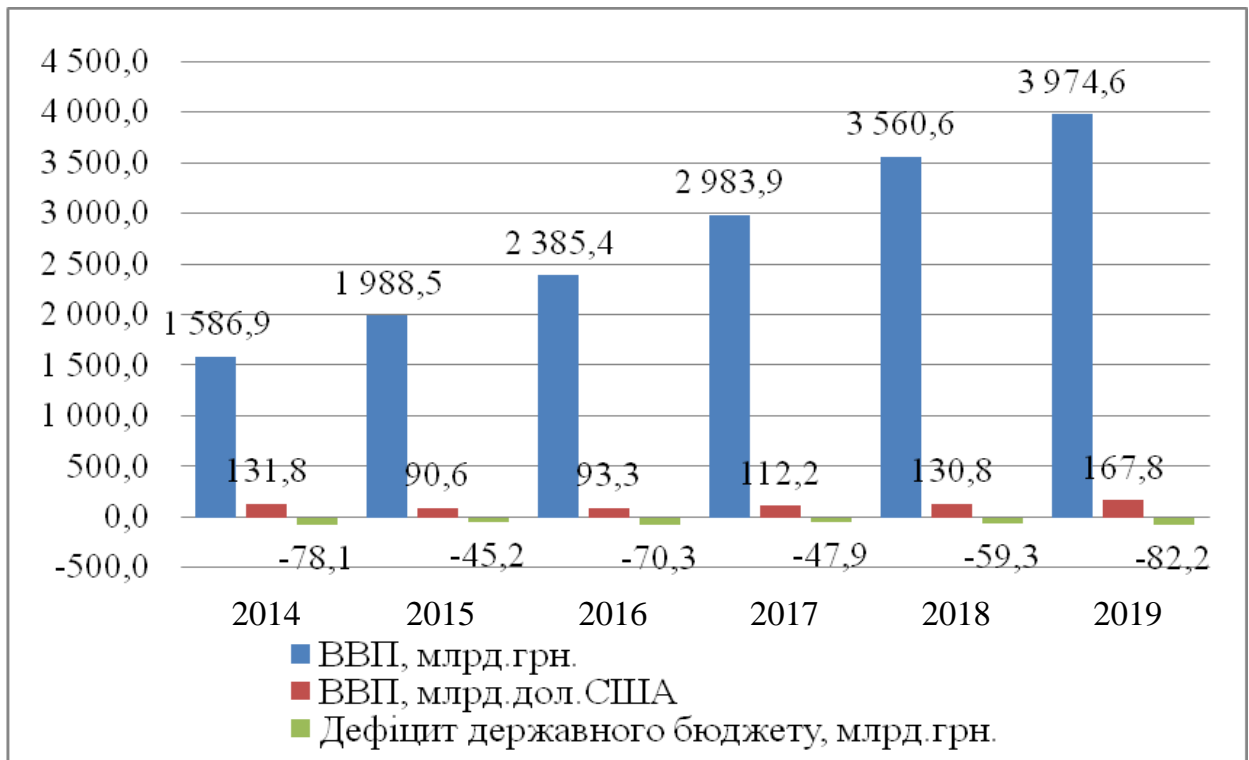

Рис. 2.2. Динаміка ВВП та дефіциту державного боргу України, 2014–2019 роки

Джерело: побудований автором на підставі [112; 113]

Окремий акцент необхідно зробити на невідповідності, яка спостерігається між динамікою ВВП у національній валюті України та дефіциту державного бюджету. За даними рисунку 2.2 ми спостерігаємо постійне зростання рівня ВВП в гривні протягом 2014-2019 років при зростаючому протягом останніх трьох років дефіциту державного бюджету. В той же час, динаміка рівня ВВП України в доларах США більше відповідає динаміці та характері дефіциту державного бюджету.

Причиною такої невідповідності, а також постійного зростання ВВП у гривні було суттєве знецінення національної валюти України протягом 2014-2017 років (табл. 2.6), що було спричинено політичною та економічною кризами в країні, які тривають і понині, військовою агресією з боку Російської Федерації. Як результат, за цей період відбувалось поступове знецінення гривні, в результаті чого курс гривні до долару США зріс з початку 2014 року до початку 2017 року майже у 4 рази, що і спричиняло

постійне зростання ВВП України в гривні, яке за цей період склало 150%. В той же час, при розгляді динаміки ВВП в доларах США ми спостерігаємо її коливний характер і зростання лише на 27% від рівня 2014 року.

Частка *дефіциту бюджетних і позабюджетних фондів сектора загальнодержавного управління у ВВП*, що є обов'язковим для розрахунку показника від Міжнародного валютного фонду для всіх країн, які намагаються або планують отримувати кредити від даної організації, не мала суттєвої загрози для бюджетної та фінансової безпеки України. Оптимальне значення даного індикатора дорівнює нулю, а перевищення позначки у – 3% свідчить про критичний стан цього показника [40, с. 348]. Майже протягом всього періоду дослідження даний показник мав оптимальне значення за виключенням 2015 року, коли він становив -2,69% внаслідок збільшення цього року на 19,0 млрд.грн. або 25% до 94,8 млрд.грн. видатків державного бюджету на перерахування трансфертів до Пенсійного фонду України. У 2016 році цей показник почав знижуватись внаслідок зменшення ставки єдиного соціального внеску [123].

Таблиця 2.6

Динаміка офіційного курсу гривні до іноземних валют

Дата	Курс НБУ, грн. за 1 дол.США	Курс НБУ, грн. за 1 євро
01.01.14	7,99	11,04
01.02.14	7,99	10,80
01.03.14	9,69	13,39
01.04.14	10,99	15,16
01.05.14	11,40	15,80
01.06.14	11,87	16,16

Продовження таблиці 2.6

01.07.14	11,78	16,09
01.08.14	11,96	16,00
01.09.14	13,11	17,29
01.10.14	12,95	16,30
01.11.14	12,95	16,21
01.12.14	15,14	23,74
01.01.15	15,76	19,23
01.01.16	23,78	25,55
01.01.17	27,19	28,42

Джерело: складено автором на підставі [114]

Загалом слід зазначити, що таке зростання дефіциту державного бюджету вимагало пошуку ресурсів для його покриття та забезпечення фінансування необхідних видатків державного бюджету, що спричинило значне накопичення обсягу *державного та гарантованого державою боргу*. Як наслідок, Україна вимушена здійснювати залучення необхідних фінансових ресурсів ззовні. Найбільшими зовнішніми кредиторами України протягом всього періоду незалежності України були переважно міжнародні фінансові інститути та організації, серед яких основними є Міжнародний валютний фонд, Європейський Союз та Світовий банк. Таке залучення й використання кредиту, окрім того, що спричиняє формування та накопичення країною державного боргу, призводить до збільшення бюджетних видатків в Україні, які спрямовуються на погашення та обслуговування державного боргу. Що стосується обсягу державного боргу, то на протязі 2017 року його обсяг збільшився на 211,88 млрд.грн. або на 11% порівняно з попереднім роком, до 2 141,69 млрд.грн., а у 2018 році він склав 2 168,63 млрд.грн. (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Динаміка державного та гарантованого державою боргу України та його складових, 2013–2019 роки

Джерело: складено автором на підставі [112; 113]

Станом на 31 грудня 2019 року державний та гарантований державою борг України становив 1 998,28 млрд.грн. або 84,36 млрд.дол. США, в тому числі: державний та гарантований державою зовнішній борг – 1 159,22 млрд.грн. (58,01% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 48,94 млрд.дол. США; державний та гарантований державою внутрішній борг – 839,05 млрд.грн. (41,99%) або 35,42 млрд.дол. США.

Державний борг України становив 1 761,37 млрд.грн. (88,14% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 74,36 млрд.дол. США. Державний зовнішній борг становив 931,87 млрд.грн. (46,63% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 39,34 млрд.дол. США. Державний внутрішній борг становив 829,50 млрд.грн. (41,51% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 35,02 млрд.дол. США.

Гарантований державою борг України становив 287,51 млрд.грн. (11,86%) або 10,0 млрд.дол. США, в тому числі: гарантований державою зовнішній борг – 227,35 млрд.грн. (11,38%) або 9,6 млрд.дол. США; гарантований державою внутрішній борг – 60,16 млрд.грн. (0,48%) або 0,40 млрд.дол. США [51].

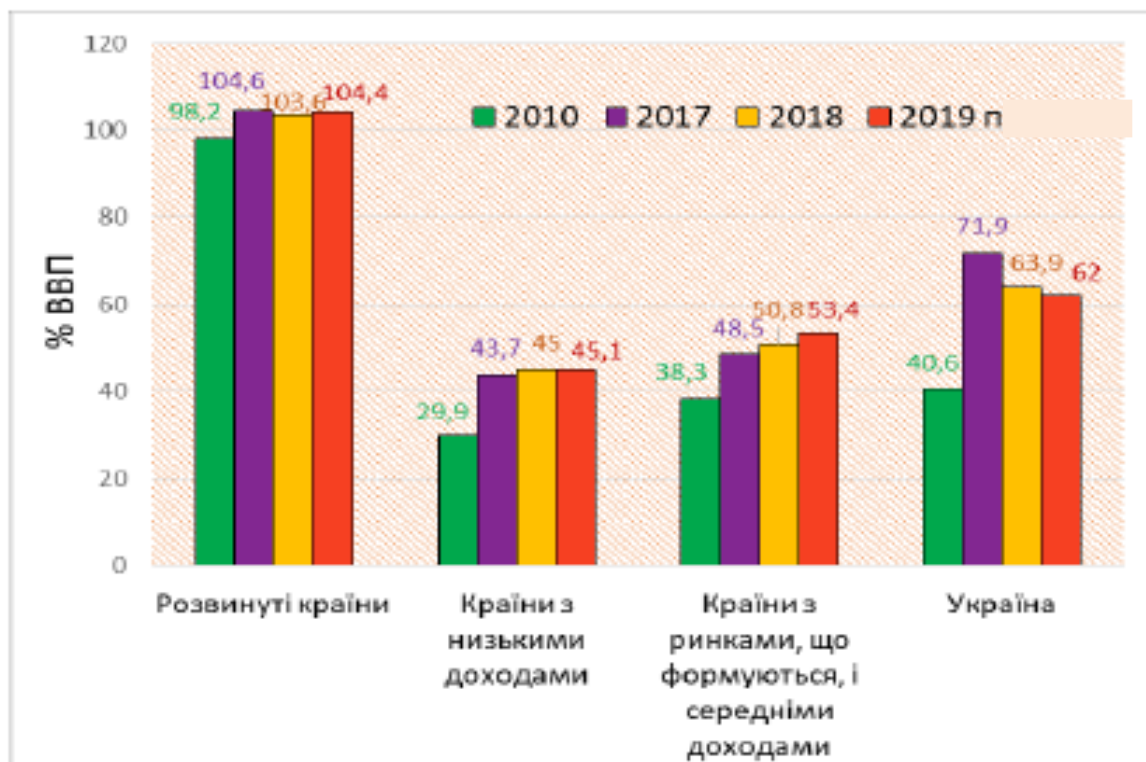

Рис.2.4. Валовий борг сектору загального державного управління в різних групах країн і в Україні у період 2010-2019 років.

Джерело: складено автором за даними [197].

Таке постійне зростання державного та гарантованого державою боргу України призвело до того, що рівень боргу України до ВВП був і залишається найвищим протягом усього досліджуваного періоду (рис. 2.4) не лише серед країн з низьким рівнем доходу, а й серед країн з ринками, що формуються, і середніми доходами. І навіть незважаючи на тенденцію даного показника до зменшення, що розпочалась в Україні з 2017 року, він залишається найвищим: за результатами 2019 року даний показник по Україні складав 62%, що на 8,6% було вище за рівня країн з ринками, що формуються, і середніми доходами, і на 16,9% вище за рівня країн з низьким рівнем доходу.

Рис. 2.5. Структура зовнішнього державного та зовнішнього гарантованого державою боргу України за станом на 01.01.2020.

Джерело: складено автором на підставі [64]

Розгляд структури зовнішнього державного боргу України показав, що в ній основна частка припадає на міжнародні організації та фінансові установи (рис. 2.5):

- борг перед МБРР становить 4,86 млрд.дол.США, Європейським Співтовариством – 3,63 млрд.дол.США, МВФ – 2,41 млрд.дол.США.;
- борг перед іноземними комерційними банками, іншими іноземними фінансовими установами становить 1,35 млрд.дол.США.

Така заборгованість України перед міжнародними організаціями та фінансовими установами є додатковим підтвердженням можливості їх суттєвого впливу на рівень фінансової безпеки України та захисту її національних інтересів та суверенітету. Адже більшість таких програм передбачають запровадження різноманітних заходів в Україні, які не зовсім

відповідають національним та фінансовим інтересам нашої країни, Наприклад,:

– за програмою «Stand by» Україна мала отримати у 2014-2015 роках від МВФ позику в розмірі 4,3 млрд.дол.США. Серед вимог МВФ до України слід виділити: обмеження практики спрощеного оподаткування, скасування мораторію на продаж землі с/г призначення, підвищення тарифів на послуги ЖКГ та підвищення пенсійного віку, тощо.

– за програмою розширеного фінансування Україна мала отримати у 2015-2018 роках від МВФ позику у розмірі 8,7 млрд.дол.США. Серед вимог МВФ до України слід виділити: виведення з ринку неплатоспроможних банків, легалізація видобутку бурштину та грального бізнесу, здійснення пенсійної реформи, скасування мораторію на продаж землі с/г призначення, тощо.

– за програмою «Stand by» Україна мала отримати у 2018-2020 роках від МВФ позику у розмірі **1,4 млрд.дол.США. Серед вимог МВФ до України** слід виділити: підвищення тарифів на газ та опалення до рівня ринкових, поділ ДФС на дві юридичні особи: податкову та митну служби, зміна правил НБУ, які передбачатимуть зменшення регулятивного капіталу на обсяги кредитів, ухвалення закону, який перегляне розподіл повноважень з нагляду над фінансовими посередниками, виставлення на продаж активів збанкрутілих банків на суму 20 млрд.грн., призначення до ВАСУ 35 антикорупційних суддів з бездоганною репутацією та професійними навичками, вжиття НБУ заходів проти банків, які не відповідають вимогам щодо капіталу, завершення зовнішнього аудиту НАБУ [168].

Постійне зростання заборгованості України за державним боргом спричиняло і постійне зростання обсягу коштів, що спрямовувались на його погашення. Пікове навантаження на вітчизняний державний бюджет в частині погашення державного боргу мало місце в 2015 та 2019 роках (рис. 2.7) – 251,6 та 272,2 млрд.грн. відповідно. Слід відзначити, що починаючи з 2017 року відбувалось постійне зростання витрат на погашення боргу, а

найбільші темпи зростання на погашення боргу були у 2015 та 2018 роках. Як наслідок, *відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету* протягом всього періоду дослідження набувало критичного значення (табл. 2.5) і по результатах 2019 року склало 47,12%, а найбільше значення даного показника спостерігалось у 2017 році - 59,74%. Слід також зазначити, що Україні не слід очікувати в найближчі роки послаблення цього показника, адже рівень державного боргу залишається на критичному рівні, а Україну очікують роки суттєвого навантаження на державний бюджет через пікові періоди погашення та обслуговування боргу, що робить Україну заручником зовнішніх кредиторів і негативно відображається на її бюджетній та фінансовій безпеці, можливості захисту національних інтересів.

Як наслідок такої ситуації, *значення індексу ЕМВІ + Україна* (J.P. Morgan Emerging Markets Bond Index) знаходилось у 2014 та 2015 роках на високому критичному рівні (понад 1000 згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України Міністерства економіки України від 29 жовтня 2013 р. № 1277), що свідчило про ризики дефолту України, які були спричинені, в тому числі, ескалацією конфлікту на Сході України з боку Російської Федерації. Найвищий рівень цього індикатора дорівнював у 2015 році - 2 375 пунктів, що перевищувало критичне значення майже удвічі. У 2016 році рівень цього показника суттєво знизився (майже у 3 рази) внаслідок укладання угоди з комітетом кредиторів у 2016 році та відповідав небезпечному рівню. Починаючи з 2017 року даний показник покращився до незадовільного рівня і хоча демонструє тенденцію до зменшення, але залишається надто ризиковим та загрозливими для фінансової безпеки України.

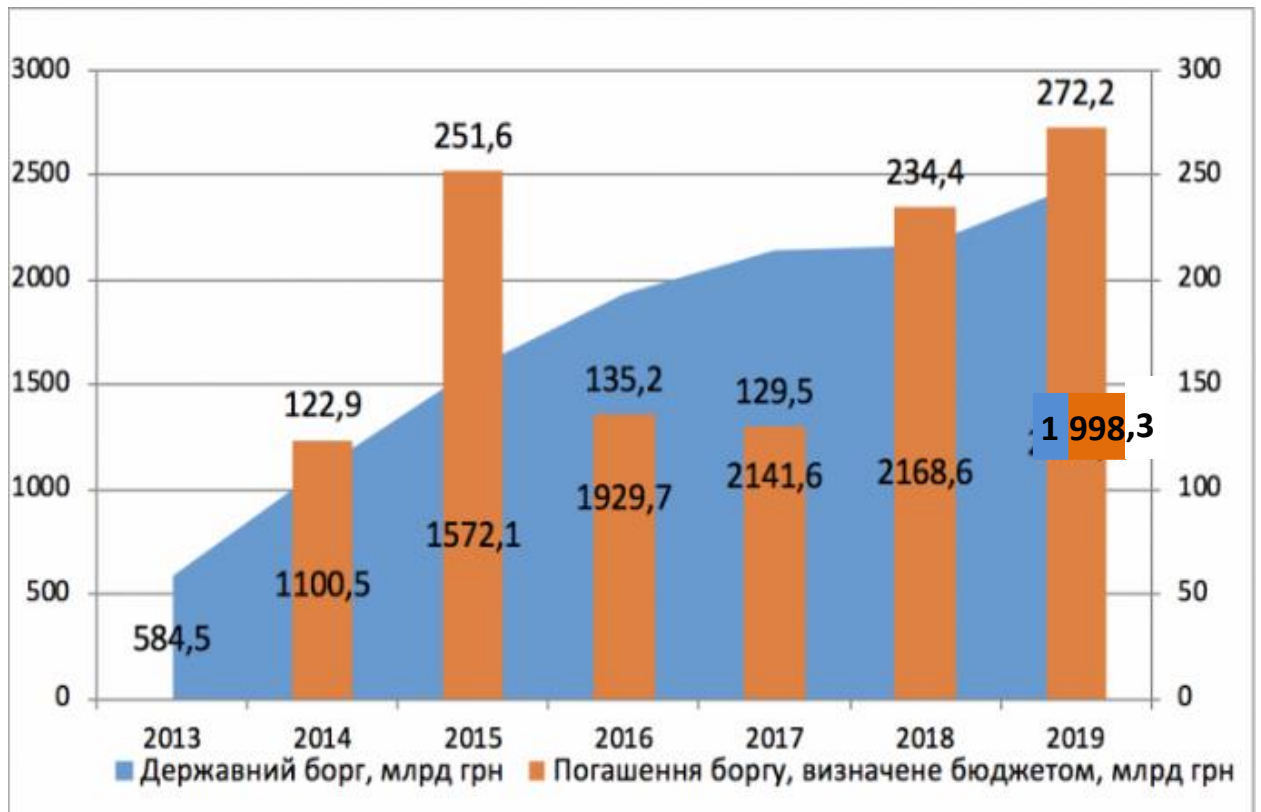

Рис. 2.7. Динаміка погашення державного боргу України протягом 2013-2019 років, млрд.грн.

Джерело: складено автором на підставі [112; 113]

Подібна ситуація простежується і з обсягом офіційних міжнародних резервів. *Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу* та короткострокового зовнішнього боргу до міжнародних резервів України є індикатором гарантій зовнішнім кредиторам і протягом усього досліджуваного періоду вони залишались на критичному рівні і незначне покращення даного показника по результатах 2019 року суттєво не змінило ситуацію у кращу сторону, адже рівень даного показника є небезпечним і для бюджетної безпеки, і для фінансової безпеки України, а сам рівень офіційних міжнародних резервів України не відповідає критеріям стійкої та фінансово незалежної країни (короткостроковий зовнішній борг України у 2019 році досяг рівня 221,4% міжнародних резервів при гранично допустимому рівні 100%) (рис. 2.8), при тому, що в умовах глобалізації світової економіки зовнішня заборгованість і можливість держави її погасити

та обслуговувати стають визначальними детермінантами бюджетної безпеки України. Рівень же відношення загального зовнішнього боргу до експорту товарів і послуг в Україні також свідчить про надто великий розмір зовнішньої заборгованості приватного та фінансового секторів, що підриває першочергово платоспроможність недержавного сектору економіки, а в майбутньому – довіру кредиторів і до держави як гаранта недержавного сектору економіки.

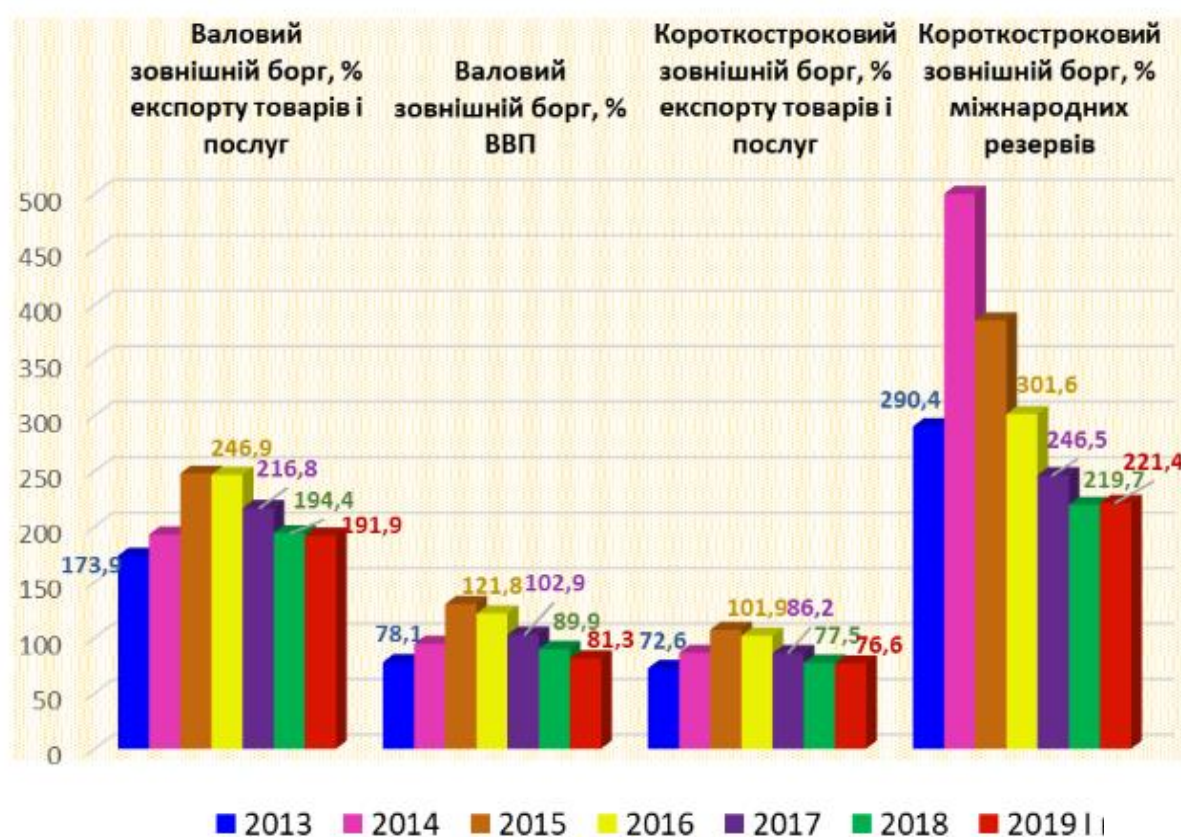

Рис. 2.8. Відносні зовнішньо-боргові показники України в 2013-2019 р.
Джерело: складено автором на підставі [112; 113]

Таким чином, на підставі вищезазначеного, можна констатувати, що ми маємо низький рівень бюджетної та боргової безпеки України, які перебувають в небезпечній зоні, адже значна частина індикаторів перевищує відповідні допустимі значення, а рівень доходів бюджету є недостатнім для покриття навіть найважливіших витрат держави, що призводить до накопичення боргів країни та зниження рівня бюджетної та боргової,

фінансової безпеки держави в цілому, робить її заручником зовнішніх кредиторів і має особливе негативне для України значення в контексті розвитку інтеграційних процесів світового господарства в умовах зростаючої глобальної нестабільності і світової економіки, і національних економік країн.

Тепер перейдемо до дослідження стану, тенденцій та індикаторів **грошово-кредитної безпеки** України в умовах триваючої глобалізації світового господарства (табл. 2.7). Як видно з наведених даних рівень готівки в обігу поза депозитними корпораціями перебував на небезпечному рівні протягом всього періоду, що досліджується. Окрім цього, спостерігалась тенденція до підвищення рівня монетизації вітчизняної економіки, а також мала місце розбалансованість грошового ринку, що були спричинені зниженням рівня ефективності грошово-кредитної політики, розбалансуванням грошових потоків на макрорівні, зниженням реальних стимулів для розвитку вітчизняного банківського сектору, збільшенням тінізації вітчизняної економіки, що негативно впливає на загальний стан грошово-кредитної безпеки.

Не мав дієвого впливу на грошово-кредитну безпеку України і процентний канал, адже:

по-перше, *різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними корпораціями (крім НБУ)*, перевищувала 5 %, при оптимальному значенні цього індикатора на рівні 3-4%. При цьому, зростання даного індикатора починаючи з 2017 року є негативним адже оскільки має дестимулювальний вплив на грошово-кредитну безпеку країни. Така ситуація обумовлена зростанням наявного коридору між рівнями процентних ставок за кредитними й депозитними операціями внаслідок випереджувального зниження ставок за депозитними операціями та відповідного зростання облікової ставки до 16% на кінець 2017 року [37].

Таблиця 2.7.

Динаміка індикаторів грошово-кредитної безпеки України у 2014-2019 роках

Показник (значення/стан)	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси (M0/M3), %	29,57	28,44	28,51	27,51	28,46	26,73
	4	4	4	4	4	4
Різниця між процентними ставками за кредитами та процентними ставками за депозитами, %	4,55	5,93	5,46	6,28	6,32	5,62
	2	3	3	4	4	4
Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, %	5,52	-26,87	4,64	1,96	8,23	7,46
	2	5	1	3	3	3
Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам, %	13,24	10,68	10,17	12,01	14,13	17,87
	3	2	2	3	3	4
Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів, %	21,29	21,81	25,88	26,44	22,76	19,63
	5	5	4	4	5	5
Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд.дол.США	11,90	15,60	15,10	14,30	13,87	13,52
	4	5	5	4	4	4

* Стан: 1 – оптимальний, 2 – задовільний, 3 – незадовільний, 4 – небезпечний, 5 – критичний.

Джерело: складено автором на підставі [112; 113]

по-друге, *середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім НБУ) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін*, при оптимальному значенні даного індикатора на рівні 3-5 % (яке мало місце лише в 2017 році), знаходилась в критичній і негативній зоні.

Такі тенденції є свідченням того, що грошово-кредитна політика носила рестриктивний характер і була спрямована на утримання основних ставок грошового ринку, що спричинило, з одного боку, зростання вартості грошей, з іншого, скорочення кредитування банками суб'єктів економічної діяльності через зростання процентних ставок за наданими кредитами. Тобто мала місце ситуація, яка характеризується нездатністю процентних ставок до зниження, є найважливішим чинником обмеження інвестиційного процесу, адже за таких умов увесь дохід від інвестицій, які значною мірою здійснюються за рахунок банківських кредитів, по суті, сплачується кредиторіві, а інвестор втрачає стимули до капіталовкладень [56].

Вищезазначені дії та/або бездіяльність урядових структур зумовили не тільки зниження темпів економічного розвитку України, а й негативно вплинули й на рівень грошово-кредитної безпеки, через зниження кредитування економіки банками, яке в 2019 році найнижчим за весь період, що досліджується (рис. 2.9). Стосовно стану відповідних індикаторів грошово-кредитної безпеки, то тут маємо наступну ситуацію:

– *питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих банками кредитів* майже весь період перебувала в критичній зоні, а по результатах 2019 року набула найнижчого значення – 19,63%. До погіршення ситуації призводило зростання питомої ваги готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси внаслідок значного вилучення вкладниками депозитів з банків, що також негативно позначилося на рівні

грошово-кредитної безпеки за цим індикатором, який перебував в небезпечній та критичній зонах.

– *частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам*, майже весь період перебувала в задовільній та незадовільній зонах, а в 2019 році набула найнижчого значення в обсязі 17,87%, що відповідає небезпечній зоні, при оптимальному значенні даного індикатора на рівні 5-9 %.

І додатковим негативним фактором для вітчизняної грошово-кредитної безпеки було те, що відбувалось постійне суттєве *вивезення фінансових ресурсів за межі країни*, в середньому 14 млрд.дол.США на рік. Хоча з 2015 року і спостерігається знижувальна тенденція даного індикатора з 15,60 млрд.дол.США по результатах до 13,52 млрд.дол.США по результатах 2019 року, але протягом всього періоду він перебував в небезпечній та критичній зонах, а загальний обсяг вивезених фінансових ресурсів за межі країни склав 84,29 млрд.дол.США.

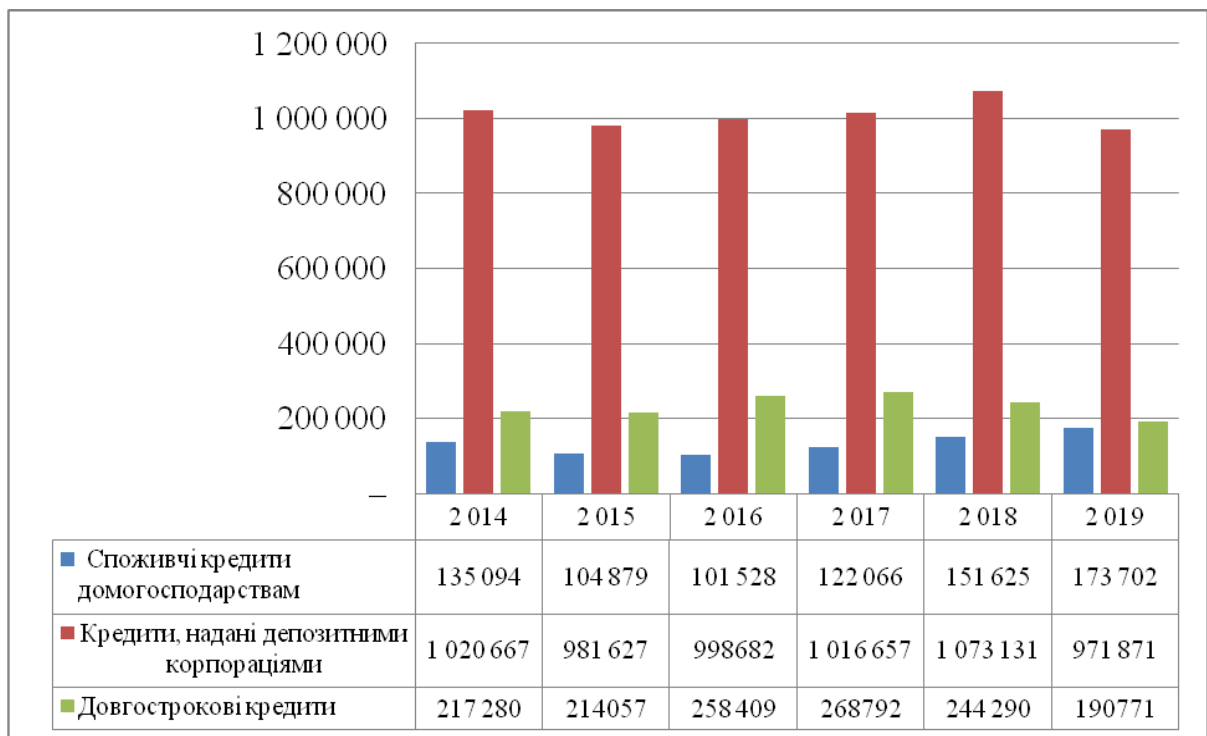

Рис. 2.9. Динаміка кредитів наданих депозитними корпораціями в 201–2019 роках, млн.грн.

Джерело: складено автором на підставі [114]

Таким чином, на підставі вищезазначеного, можна констатувати, що вітчизняна грошово-кредитна політика була неефективною, не створювала монетарні умови для внутрішньої рівноваги, оптимального рівня інфляції, не забезпечувала цінову та фінансову стабільність, передумови сталого економічного розвитку, внаслідок чого Україна має низький рівень грошово-кредитної безпеки, адже більшість її індикаторів перебувають в небезпечній або критичній зоні та є значно нижчими за оптимальний рівень, що робить її доволі вразливою та незахищеною від зовнішніх ризиків та загроз.

Рівень **валютної безпеки** України в умовах триваючої глобалізації світового господарства чинив негативний тиск на фінансову безпеку України протягом всього досліджуваного періоду, що з урахуванням зростання постійних кризових явищ в світовому господарстві робило вітчизняну фінансову безпеку ще більш вразливою. Як видно з таблиці 2.8, індикатори валютної безпеки України у 2014–2019 роках мали значною мірою незадовільний, небезпечний та критичний характер. Першочергово це було спричинено значним знеціненням національної валюти, яке розпочалось у 2014 році і тривало включно до 2017 року. Наслідком цього стало те, що *індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США* в цей період перебував на критичному та небезпечному рівні, що суттєво знизило довіру до національної валюти та спровокувало суттєве погіршення індикатора *різниця між форвардним і офіційним курсом гривні*, який протягом всього періоду мав критичне значення.

Така нестабільність національної валюти та підривання довіри до неї з боку населення, призвели до того, що основною тенденцією вітчизняного валютного ринку протягом 2015–2018 років було значне переважання обсягів купівлі валюти над обсягами продажу, тому одним із основних інструментів регулювання НБУ валютного ринку були валютні інтервенції (купівля-продаж Національним банком України іноземної валюти з метою впливу на обмінний

курс гривні до іноземних валют, загальний попит і пропозицію грошей в Україні) [121]. І хоча індикатор *сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти* мав коливний характер, водночас населення віддавало перевагу купівлі валюти, особливо в часи зростання політичної та економічної нестабільності не лише в Україні, а й в світовому господарстві, на світових ринках.

Таблиця 2.8.

Динаміка індикаторів валютної безпеки України у 2014-2019 роках

Показник (значення/стан)	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період, %	148	183	117	104	102	102
	5	5	4	2	1	1
Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні, грн.	-454,18	-2,73	9,09	-8,78	-2,17	-1,85
	5	5	5	5	5	5
Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	1,8	3,0	3,0	3,2	3,3	3,8
	4	1	1	1	1	1
Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, %	46,31	55,81	49,43	43,87	42,78	36,85
	5	5	5	4	4	4
Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд.дол.США	2,41	-1,54	-2,48	-2,14	-1,48	-4,93
	3	1	2	2	1	4
Рівень доларизації грошової маси, %	34,02	34,04	34,51	34,94	31,81	29,49
	5	5	5	5	5	5

* Стан: 1 – оптимальний, 2 – задовільний, 3 – незадовільний, 4 – небезпечний, 5 – критичний.

Джерело: складено автором на підставі [112; 113]

Як подальший негатив від такої нестабільності національної валюти ми спостерігаємо інші негативні чинники впливу на вітчизняну економіку:

– постійно високий *рівень доларизації грошової маси*, який з 2014 по 2017 рік включно мав найвище значення

– високий рівень *частки кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів* банківських установ. Зазначена ситуація є наслідком кредитного буму в Україні, що мав місце до фінансової кризи 2008 року, але наслідки цього буму вітчизняна економіка та громадяни України відчують і на сьогодні, через зростання валютних ризиків та додаткові витрати, які вони мають нести через таке суттєве знецінення національної валюти при значному рівні кредитів в іноземній валюті.

Частково цей негативний вплив удалося мінімізувати за рахунок того, що починаючи з 2016 року Національним банком України активно здійснюється купівлю іноземної валюти для збільшення запасів валютних резервів держави за рахунок експортної виручки українських підприємств. Згідно зі Стратегією валютних інтервенцій 2016–2020 роках, Національний банк України не викупував валюту в період коливань у бік знецінення гривні, а поповнював міжнародні резерви лише за сприятливих умов на валютному ринку. Водночас, починаючи з квітня 2018 року, НБУ задля підвищення прозорості монетарної політики постійно оголошує обсяг купівлі іноземної валюти для поповнення міжнародних резервів [142].

Має місце нераціональна структура золотовалютних резервів, що робить валютну та фінансову безпеку країни залежною від інших країн та зовнішніх обставин і загроз: Україна зберігає менше 4% своїх золотовалютних резервів у золоті, тоді як, наприклад США 80% всіх американських резервів. Друге місце за розміром резервів у золоті займає Німеччина, третє – МВФ. У країнах Євросони основні державні резерви зберігаються у золоті [169].

Таким чином, на підставі вищезазначеного, можна констатувати, що вітчизняна валютна-курсова політики була недостатньо ефективною,

Національним банком України не було забезпечено стабільність національної валюти, що підірвало довіру з боку населення до неї та спровокувало зростання доларизації вітчизняної економіки, яка і так була доволі високою. Окрім того, на валютну безпеку чинили та продовжують чинити додатковий негативний вплив валютні ризики, що виникли через світову фінансову кризу 2008–2009 років, триваючі політичні та економічні ризики та загрози в країні, втручання міжнародних фінансових організацій, іноземних радників та консультантів у валютну політику України, зростання зовнішнього боргу, відплив коштів за кордон. Слід також вказати на значний ризик для валютної безпеки через значне зростання в 2019 році продажу урядом боргових інструментів, які були номіновані в доларах США, що може спричинити нову кризову ситуацію на вітчизняному валютному ринку, адже це були "гарячі кошти", у випадку виведення яких можемо отримати подальше суттєве знецінення національної валюти та валютну кризу. Внаслідок цього, Україна має низький рівень валютної безпеки, що підтверджується і більшістю її індикаторів, які перебувають в небезпечній або критичній зоні та є значно нижчими за оптимальний рівень, що робить її доволі вразливою та незахищеною від зовнішніх ризиків та загроз.

Наступним кроком нашого дослідження є аналіз та оцінка рівня **банківської безпеки** (табл. 2.9). Особлива важливість даної складової фінансової безпеки України виходить з того, що банківська система є ключовою в вітчизняній фінансовій системі. Протягом всього досліджуваного періоду вітчизняна банківська система перебувала під впливом внутрішніх політичних та економічних криз, військової агресії з боку Російської Федерації, негативних наслідків фінансової кризи 2008-2009 років. Внаслідок вищезазначених та інших факторів ми спостерігаємо зростання *частки простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів*. Даний індикатор протягом всього періоду дослідження знаходився в критичній зоні, що окрім додаткових ризиків для банку, призводило відволікання у банків коштів на формування обов'язкових

резервів за цими незадовільними активами – лише за період в три роки з 2014 року обсяги резервів та сум відрахувань для відшкодування можливих утрат за кредитними операціями зросли більше ніж у 4 рази: з 131 252 млн.грн. у 2014 році до 516 985 млн.грн. по результатах 2016 року [114].

Зниження якості кредитного портфеля вітчизняної банківської системи та відволікання коштів на формування резервів мало негативний і на показники ефективності діяльності банківських установ – *рентабельність активів* хоча частково відновлювалась в періоді дослідження, але переважно перебувала в критичній зоні. Слід також врахувати, що зважаючи на негативні тенденції у вітчизняній економіці, найбільший прибуток банківські установи отримують не від кредитування, а від обслуговування клієнтів, здійснення маржинальних операцій на міжбанківському та валютному ринках, тобто є короткостроковою і доволі мінливою, не стабільною - *співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів* протягом всього період також перебувало в критичній зоні і постійно зростало.

Таблиця 2.9.

Динаміка індикаторів банківської безпеки України у 2014-2019 роках

Показник (значення/стан)	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	7,81	12,41	13,61	22,21	25,89	26,03
	5	5	5	5	5	5

Продовження таблиці 2.9

Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %	152,66	168,65	134,50	109,36	117,04	83,50
	4	5	3	2	2	2
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	32,5	43,3	48,84	49,61	50,02	50,34
	3	5	5	5	5	5
Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, разів	2,83	3,89	4,13	3,28	3,76	3,76
	5	5	5	5	5	5
Рентабельність активів, %	-4,07	-5,46	-12,60	-1,93	1,69	4,35
	5	1	5	5	3	5
Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, %	86,14	92,87	92,09	98,37	93,52	94,06
	1	1	1	1	1	1
Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %	37,6	53,62	55,63	56,21	59,97	57,62
	4	5	5	5	5	5

* Стан: 1 – оптимальний, 2 – задовільний, 3 – незадовільний, 4 – небезпечний, 5 – критичний.

Джерело: складено автором на підставі [112; 113]

Частково цей негатив та ризики нівелюються за рахунок ліквідності банківської системи, а саме **співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань**, водночас, з іншого боку. зростання рівня ліквідності призводить до зменшення прибутковості та рентабельності банківської системи.

Здійснюючи аналіз динаміки **частки іноземного капіталу у статутному капіталі банків** слід зазначити, що її зростання не є свідченням суттєвого збільшення обсягу іноземних інвестицій в вітчизняну

банківську систему. Найголовнішою причиною цієї тенденції в період дослідження, було ліквідація та виведення з ринку Національним банком України понад 90 комерційних банків (в 2014–2017 роках НБУ було визнано неплатоспроможними або ліквідовано 94 банки або понад 50% банків з 180 діючих банків на початок 2014 року), що і зумовило такий перерозподіл в структурі статутного капіталу банків. Таким чином, фактично маємо уповільнення темпів зростання іноземних інвестицій в вітчизняну банківську систему та зниження частки іноземного капіталу, що можна вважати негативним явищем [63] і свідчить про поширення в ній кризових процесів, а також наявність фінансових диспропорцій. Оптимальне значення даного індикатора перебуває в межах 20–25%, а при перевищенні рівня 40% держава може втратити контроль над банківською системою.

В вітчизняній банківській системі спостерігається концентрація *активів за п'ятьма найбільшими банками*, яка перевищує 50%, що робить її доволі вразливою. Цей індикатор протягом досліджуваного періоду мав тенденцію до зростання і протягом п'яти років з шести, що є в нашому періоді, він перебував в критичній зоні.

Таким чином, на підставі вищезазначеного, можна констатувати, що рівень банківської безпеки України є недостатнім. Вітчизняна банківська система не здатна протидіяти ні зовнішнім, ні внутрішнім ризикам, окрім цього, значна питома вага іноземного капіталу у статутному капіталі банків робить її залежною від іноземних власників та неспроможною вирішувати переважно національні інтереси нашої країни. Про слабкість та ризиковість банківської системи свідчить і низький рівень її рентабельності, значна частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, високий рівень концентрації сукупних активах банківської системи у п'яти найбільших банках. Низький рівень банківської безпеки підтверджується і тим фактом, що більшість її індикаторів перебувають в небезпечній або критичній зоні та є значно нижчими за оптимальний рівень, що робить її доволі вразливою та незахищеною від зовнішніх ризиків та

загроз. Така ситуація створює додаткові ризики і загрози для фінансової системи України, в якій банківська система займає найбільшу питому вагу, та національних інтересів, робить її незахищеною перед глобальними ризиками світового господарства.

Небанківський фінансовий сектор України та його вплив на фінансову безпеку є доволі суттєвим, що робить окреме дослідження **безпеки небанківського фінансового сектору** важливим завданням. На жаль, слід відмітити, що вітчизняний небанківський фінансовий сектор також тривалий час перебував і перебуває під впливом негативних явищ, загроз та факторів зовнішнього та внутрішнього походження. Як наслідок, більшість індикаторів небанківської безпеки України у 2014-2019 роках перебували у небезпечній та критичній зонах (табл. 2.10).

Страховий сегмент фінансового ринку поряд із банківським є найбільш розвинутим у всіх країнах світу. Такий стан обумовлений значними фінансовими потоками, які функціонують та організуються на цьому сегменті, та соціально-економічною роллю, яку грають страхові компанії у суспільстві та економіці. Двоїстість страхування зумовлена функціями, які воно виконує, та значними фінансовим потенціалом, який формується завдяки функціонуванню страхового ринку [125]. Але, як засвідчують дані, ми маємо негативні тенденції в розвитку вітчизняного страхового ринку:

– *рівень проникнення страхування* мав чітку тенденцію до зниження у відносному визначенні протягом всього періоду дослідження з 1,68% по результатах 2014 року до 1,33% по результатах 2019 року, хоча в абсолютному визначенні страхові премії за цей же період зросли майже у двічі і досягли по результатах 2019 року 53 млрд.грн. Щільність страхування хоча й збільшується, але не за рахунок зростання страхових платежів, які мають значну інфляційну складову, але й за рахунок природного зменшення населення, що є негативним симптомом, а також призводить до скорочення інвестиційного потенціалу страховиків на фінансовому ринку [125].

Таблиця 2.10.

Динаміка індикаторів небанківської безпеки України у 2014-2019 роках

Показник (значення/стан)	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП), %	1,68	1,49	1,48	1,45	1,39	1,33
	4	4	4	4	4	4
Рівень капіталізації лістингових компаній, % до ВВП	29,21	3,21	0,82	0,41	0,28	0,29
	4	5	5	5	5	5
Рівень волатильності індексу ПФТС, кількість критичних відхилень (-10%)	1,00	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	2	2	1	1	1	1
Частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя), %	15,60	14,70	18,90	21,30	14,90	15,23
	4	3	4	5	3	4

* Стан: 1 – оптимальний, 2 – задовільний, 3 – незадовільний, 4 – небезпечний, 5 – критичний.

Джерело: складено автором на підставі [112; 113]

– значну загрозу для функціонування національного страхового ринку та національної фінансової безпеки мають процеси активного та стрімкого входження іноземного капіталу в страхові компанії шляхом злиття та поглинання. Страхова індустрія України втрачає статус національної. З одного боку, такий процес можна вважати позитивним, бо входження іноземного капіталу сприяє впровадженню нових технологій, надає певну гарантію відшкодування значних збитків, викликає деяку довіру у населення. З іншого, контролювання фінансових потоків та їх відтік за кордон

вимагають значно більших зусиль контролюючих органів, відбувається певне лобювання інтересів іноземних страховиків, тощо [125];

– *рівень капіталізації лістингових компаній* за період дослідження знизився майже у 100 раз, що підтверджує слабкість та незахищеність вітчизняного страхового ринку перед ризиками та загрозами. І якщо у 2014 році даний індикатор ще перебував у небезпечній зоні, то всі інші роки він перебуває у критичній зоні і найближчих перспектив щодо зміни ситуації на протилежну не спостерігається;

– *частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій* хоча і почала зростати в 2019 році, але вищезазначені негативні фактори та триваючий значний міграційний рух будуть продовжувати чинити значний негативний вплив на функціонування страхового ринку України найближчі роки.

Таким чином, на підставі вищезазначеного, можна констатувати, що рівень безпеки небанківського фінансового сектору України є критичним. Вітчизняний небанківський фінансовий сектор не здатний протидіяти ні зовнішнім, ні внутрішнім ризикам, окрім цього, значна питома вага іноземного капіталу у структурі страхового ринку робить її залежною від іноземних власників та неспроможною вирішувати переважно національні інтереси нашої країни. Про слабкість та ризиковість небанківського фінансового сектору свідчить і низький рівень капіталізації лістингових компаній та його значне зниження, скорочення рівня проникнення страхування, тощо. Низький рівень безпеки небанківського фінансового сектору України підтверджується і тим фактом, що більшість її індикаторів перебувають в небезпечній або критичній зоні та є значно нижчими за оптимальний рівень, що робить її доволі вразливою та незахищеною від зовнішніх ризиків та загроз. Така ситуація створює додаткові ризики і загрози для фінансової системи України, в якій небанківський фінансовий

сектор займає вагомому питому вагу, та національних інтересів, робить її незахищеною перед глобальними ризиками світового господарства.

Тепер перейдемо безпосередньо до розрахунку індикатору фінансової безпеки України протягом досліджуваного нами періоду за розробленою нами в першому розділі методикою.

Таблиця 2.11.

Результати оцінки фінансової безпеки України у 2014-2019 роках

Показник (статистичні дані/нормоване значення)	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Відношення дефіциту / профіциту державного бюджету до ВВП, %	-4,98	-2,28	-2,95	-1,60	-1,66	-2,09
	0,404	0,944	0,811	1	1	0,982
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	95,8	131,0	121,7	103,9	87,8	78,5
	0,146	0,107	0,115	0,135	0,161	0,179
Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд.дол.США	11,90	15,60	15,10	14,30	13,87	13,52
	0,324	0,192	0,198	0,228	0,2453	0,2592
Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	1,8	3,0	3,0	3,2	3,3	3,8
	0,269	0,800	0,800	0,820	0,830	0,871
Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	7,81	12,41	13,61	22,21	25,89	26,03
	0,179	0,113	0,103	0,063	0,054	0,054
Рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП), %	1,68	1,49	1,48	1,45	1,39	1,33
	0,340	0,300	0,300	0,300	0,280	0,260
Значення індикатору фінансової безпеки	27,65	42,97	40,35	44,70	45,26	45,93

Джерело: розраховано автором на підставі [112; 113]

За результатами здійснених нами розрахунків (табл. 2.11) спостерігається стійка тенденція щодо певного покращання рівня фінансової стабільності України за запропонованою нами методикою. І хоча в 2016 році було певне її зниження, але в наступних роках воно було зневільовано більш високими темпами підвищення рівня фінансової безпеки, що по результатах 2019 року досягла 45,93%. В той же час, не слід забувати про потенційні загрози та ризики, про які нами зазначалось під час дослідження.

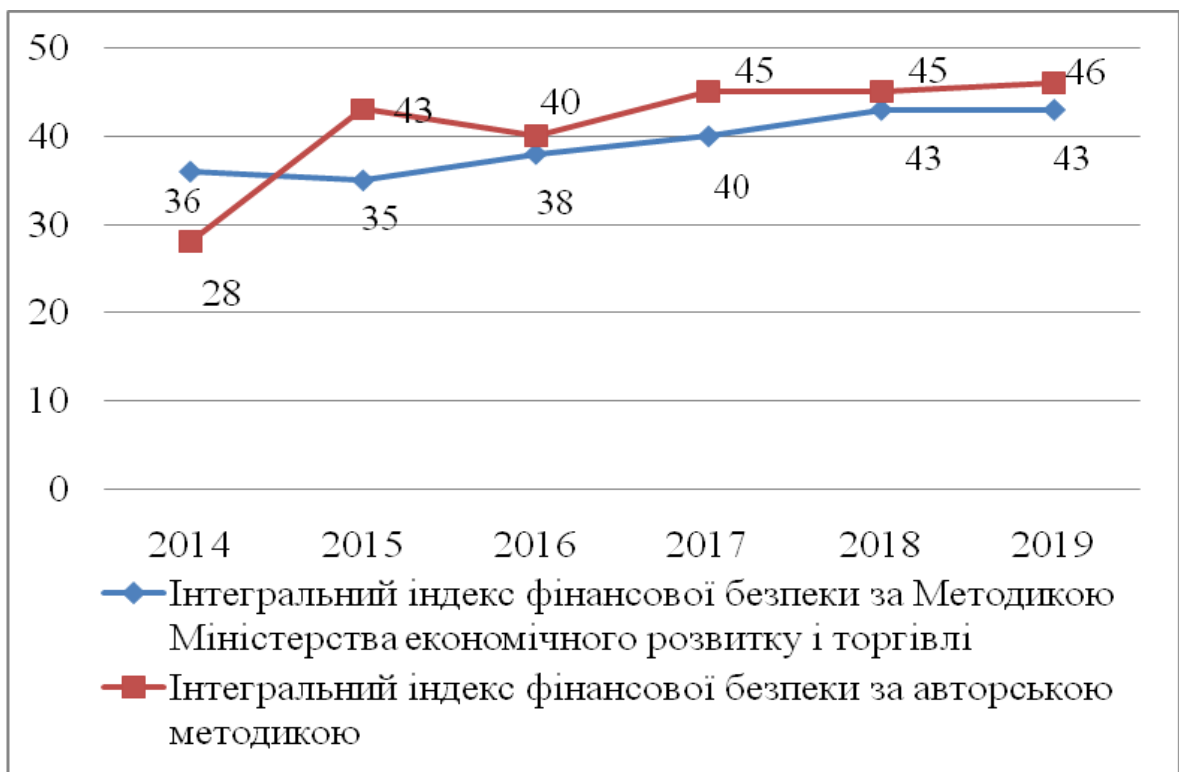

Рис. 2.10. Динаміка індикатору фінансової безпеки України в 2014-2019 роках, %.

Джерело: побудовано автором на підставі [112; 113; 114]

Дієвість удосконаленої і запропонованої нами Методики підтверджується рисунком 2.11, на якому індикатори фінансової безпеки України за Методикою Міністерства економічного розвитку і торгівлі та запропонованої нами методикою мають схожу тенденцію. Однак, за Методикою Міністерства економічного розвитку і торгівлі рівень індикатору

фінансової безпеки виявився трохи нижче, що пояснюється використанням в даній методиці ряду інших індикаторів, які дозволяють певною мірою нівелювати рівень фінансової безпеки країни при розрахунку за рахунок менш важливих, другорядних індикаторів. В той же час, авторська методика дозволяє більш точно визначати саме кризові періоди, як це видно за результатами розрахунку 2014 року.

Результати проведеного нами дослідження стану та тенденцій розвитку фінансової безпеки України в умовах триваючої глобалізації світового господарства показали, що фінансова безпека за всіма проаналізованими секторами перебуває переважно в небезпечній та кризовій зонах, а сама фінансова система є залежною від зовнішнього впливу і нездатна захищати національні інтереси та фінансову стабільність в умовах подальшого поширення глобалізації світового господарства. І хоча рівень фінансової безпеки у 2019 році досяг найвищого значення за весь період, що нами було проаналізовано, мають місце потенційні ризики та загрози, наявність яких не дозволяє казати про стабільність фінансової безпеки України в довгостроковій або навіть середньостроковій перспективі – якщо в міжнародних відносинах заборонено використання військової сили, то використання економічної і особливо фінансової потужності дозволяє забезпечити настільки ж насильницьке проникнення в країну-суперницю, як це можна зробити за допомогою літаків і танків: підприємства не можна розбомбити, але можна припинити його функціонування, людей не можна вбити, але можна зробити безробітними або, по суті, рабами [35; 134].

Так, серед основних ризиків та загроз фінансовій безпеці та стабільності України в умовах триваючої глобалізації світового господарства слід виділити наступні:

- недоліки та прорахунки в управлінні та регулюванні економікою, фінансовою системою, національною та фінансовою безпекою;
- економіка країни не підтримується за рахунок власного розвитку, а тільки за рахунок зовнішніх запозичень, які йдуть не на розвиток;

– розбалансованість бюджету і, як наслідок, високий рівень дефіциту бюджету та зростання загальної суми державного боргу переважно за рахунок зовнішніх інвесторів, що посилює дефолтні ризики;

– нестабільність національної валюти та високий рівень доларизації вітчизняної економіки при зростанні валового зовнішнього боргу;

– превалювання іноземного капіталу у структурі вітчизняної фінансової системи внаслідок лібералізації вітчизняної економіки для іноземних інвесторів;

– агресивна політика іноземних інвесторів (держав та компаній) для монополізації українського ринку та відмінність їх цілей іноземних інвесторів від цілей економічного розвитку України;

– втрата фінансової самостійності у вирішенні питань економічного розвитку, соціально-економічних питань та власної фінансової інфраструктури [150];

– запровадження різноманітних заходів на вимогу зовнішніх кредиторів, інколи, не на користь національним та фінансовим інтересам нашої країни;

– низький рівень ефективності та рентабельності фінансового сектору та його орієнтація на короткострокові операції, тощо.

Але вищезазначені ризики та загрози фінансовій безпеці та стабільності України мають переважно внутрішнє походження, в той же час, Україна є частиною світового господарства і перебуває також під впливом негативних кризових явищ світового господарства, що створюють загрозу фінансовій безпеці країни на шляху її подальшої інтеграції до світового господарства та потребують окремого детального дослідження.

2.3. Кризовий характер світового господарства як загроза фінансовій безпеці країни на шляху інтеграції до нього

Світове господарство та всі його компоненти зі своїми багаторівневими взаємозв'язками, взаємозалежностями та високим рівнем синхронізації не є бездоганними стійкими системами, їм притаманні відповідні недоліки, відхилення, обмеження та проблеми, що робить їх недосконалими та нестабільними, стає причинами дестабілізації, різноманітних криз та потрясінь, негативно впливає на рівень фінансової безпеки країн. Внаслідок цього, з початку 20 сторіччя в світі відбулось дванадцять глобальних криз (періодичність повторення криз до 70-х років минулого сторіччя була в 6-12 років, а після - в 4-7 років), поширення яких у світових масштабах стало можливим переважно завдяки високому рівню інтегрованості значної кількості економік світу, суттєвій лібералізації міжнародної торгівлі, а також зростаючої трудової міграції. При цьому, міжнародні економічні відносини втратили виробничу основу та набули характеру торгівлі фінансовими інструментами [78, с. 80] і криза 2008-2009 років додатково підтвердила це і також показала на скільки тісно пов'язані безпека та стабільність національних економік та фінансових систем і світової фінансової системи, як швидко фінансове зараження може поширюватися між країнами. Спад на всіх сегментах фінансового ринку країн світу (фондовому, банківському, грошовому, валютному) спостерігався практично повсюдно і згодом негативно відбився і на динаміці реального сектора. Таким чином, прискорення інтеграції між країнами може не тільки сприяти більш динамічному розвитку світової економіки, а й стати причиною трансмісії фінансових дисбалансів практично в усі національні сегменти глобального економічного простору, адже поширення кризових явищ може відбуватися і через торговельні, і через фінансові взаємозв'язки між країнами, які є тісно корельованими між собою. Як наслідок, такий кризовий характер світового господарства та економік, фінансових систем країн світу (розвинуті країни,

країни з ринками, що формуються, країни із середніми доходами, тощо) створює потенційні ризики та загрози як для фінансової безпеки окремої країни, так і для глобальної фінансової безпеки - в умовах безперервної низки фінансових криз в сусідніх країнах нестабільність може поширюватися як інфекційна хвороба.

В роботі "Про типологізацію фінансових криз" А. Анікіним виділено такі компоненти фінансової кризи: бюджетна, банківська, криза грошового обігу, біржова й валютна криза, які за твердженням автора охоплюють зовнішньофінансову сферу економіки й виявляються в погіршенні платіжного балансу за поточними операціями, різкому зниженні курсу національної валюти (девальвації), втечі капіталу й дефіциті платіжного балансу за капітальними операціями, виснаженні валютних резервів країни [5].

Л. Колінець в монографії "Новий світовий фінансовий порядок" у своїй класифікації фінансових криз виділяє валютні, боргові, банківські кризи та кризи платіжного балансу, що пов'язані із порушеннями одержання зовнішнього фінансування [62]. Нами в п. 2.2 було розглянуто фінансову безпеку України за всіма її складовими: бюджетною, борговою, грошово-кредитною, валютною, банківською, безпекою небанківського фінансового сектору, кожна з яких може стати, по-перше, джерелом кризи як в середині країни, так і зовні, адже в умовах поглиблення інтеграції світового господарства підвищується ймовірність та швидкість трансмісії фінансового стресу між країнами; по-друге, платформою для розгортання та поширення зовнішніх загроз та криз в країні. З огляду на це, а також на результати дослідження криз 20 сторіччя розглянемо ті потенційні кризові компоненти світового господарства, які чинять найбільшу загрозу фінансовій безпеці країни.

Так, головною особливістю сучасної світової економіки є її борговий характер, який полягає в нарощенні споживчого попиту за рахунок використання різноманітних важелів кредитного характеру, що спричиняє

боргову залежність світової економіки та економіки окремих країн. Практика функціонування боргових механізмів свідчать про те, що надмірний обсяг боргового навантаження породжує загрози для макрофінансової стабільності. Надвеликий рівень боргів та боргового навантаження, що його здійснюють на світову економіку і розвинені країни, і країни, які розвиваються, першочергово призводить до нестабільності та потенційної непередбачуваності на глобальних фінансових ринках, внаслідок чого корпоративний сектор та фінансова система недоотримують потрібні їм ресурси чим порушується їх збалансований розвиток, знижуються потенціал економічного зростання і, відповідно, темпи зростання світового господарства (табл. 2.12). У період боргового нависання економіка країни у середньому зростала на 1,2% повільніше, ніж у період, коли боргове нависання було відсутнє [212], а корпоративні спреди (корпоративні спреди обчислюються як різниця між середньою ставкою банківських кредитів для корпоративного сектора і відсотковою ставкою за суверенними зобов'язаннями Німеччини), наприклад, у Італії, зросли з нульового рівня у березні 2010 року до 3% у березні 2013 року, в Іспанії відбулося підвищення спреду з -1% до 1,9%, у Португалії корпоративні спреди зросли з 0 до 4%, а у Греції корпоративні спреди зросли з 0 до 5% у період з березня 2010 року до березня 2013 року [175].

Таблиця 2.12.

Ризики та наслідки високого боргового навантаження для світового господарства та окремо взятої країни

Ризики та наслідки високого боргового навантаження для світового господарства	Ризики та наслідки високого боргового навантаження для окремо взятої країни
<ul style="list-style-type: none"> – посилення ступеня економічної непевності та тиску на рівень світових відсоткових ставок; – зменшення банківського кредитування корпоративного сектора, що негативно впливає на рівень інвестиційної діяльності; – підвищення ризиків ліквідності і платоспроможності урядів-позичальників, що погіршує перспективи боргової стійкості і макрофінансової стабільності; – зменшення глобального «апетиту до ризиків» і підвищення волатильності світового фінансового ринку, що негативно впливає на вартість зовнішнього фінансування для країн з ринками, що формуються. 	<ul style="list-style-type: none"> – значний обсяг державного боргу посилює вразливість державних фінансів до впливу майбутніх шоків і обмежує здатність уряду використовувати антициклічну бюджетну політику; – держава в умовах суттєвого зростання вартості обслуговування боргу втрачає платоспроможність; – великий розмір державного боргу вимагає більшої величини первинного профіциту бюджету, яка необхідна для стабілізації рівня боргу; – за високих обсягів державного боргу уряд ризикує увійти в стан «поганої» рівноваги під впливом очікувань, які самореалізуються: учасники ринку низько оцінюють ступінь платоспроможності держави, вимагають підвищених відсоткових ставок для компенсації кредитних ризиків;

Продовження таблиці 2.12.

	<ul style="list-style-type: none"> – зростання відсоткових ставок за державними позиками призводить до витіснення державними позиками внутрішніх інвестицій, що спричиняє зниження темпів економічного зростання; – підвищення вартості позичкових коштів для корпоративного сектора.
--	---

Джерело: побудовано автором на підставі [28]

Після глобальної фінансової кризи державний борг в розвинених і системно вагомих країнах, які розвиваються стрімко зростає, що представляє реальною загрозу глобальної фінансової стабільності та економічного розвитку (рис. 2.11). В умовах відсутності зовнішніх обмежувачів держави тяжіють до необмеженого запозичення, але так не може тривати нескінченно. Якщо в умовах глобалізації великі економіки не витримають боргового навантаження, міжнародні фінансові інститути будуть не в змозі запропонувати адекватну підтримку. Тоді деструктивна і, навіть руйнівна, сила можливої нестабільності багаторазово зростає.

В умовах непевності глобального фінансового середовища суттєвим фактором ризику для стабільності та поступального розвитку світової економіки є надмірний обсяг глобального боргу. За даними Інституту міжнародних фінансів на кінець 2018 року глобальний борг сягнув 243,2 трлн.дол. США або 317% глобального ВВП, а на кінець 2019 року – понад 322% або понад 253 трлн. трлн.дол. США [189]. Що стосується структури цього боргу в розрізі країн за рівнем розвитку, то маємо таку ситуацію:

- розвинуті країни – 72,5% загальної суми глобального боргу;

– країни з ринками, що формуються, і країни, що розвиваються, - 27,5% загальної суми глобального боргу.

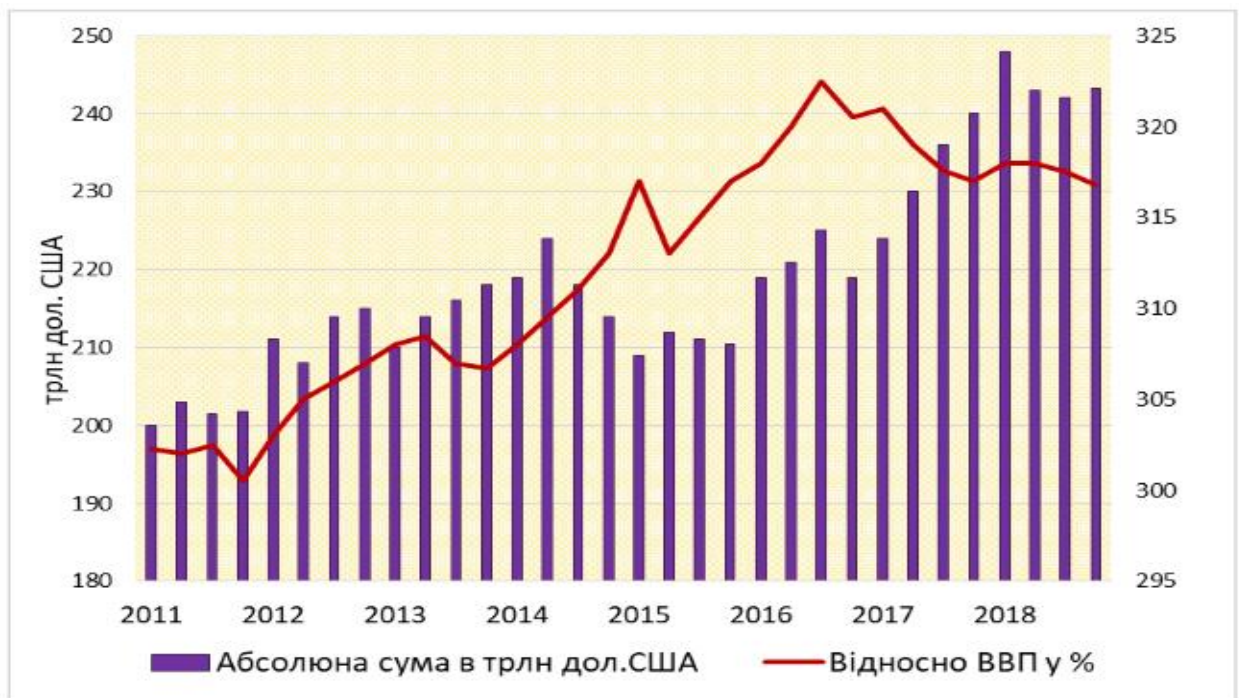

Рис. 2.11. Глобальний борг в 2011-2018 роках.

Джерело: складено автором на підставі [115]

При розгляді рівня глобального боргу відносно ВВП у розвинутих країнах рівень він склав майже 380%, а у країнах з ринками, що формуються, - 212%. А більше 50% цього боргу припадає на США, Японію і Китай.

Розглядаючи динаміку зростання боргу слід зазначити, що його зростання у 2014, 2016 і 2017 роках було спричинено переважно борговою експансією Китаю. Як наслідок, в 2017 році абсолютний приріст глобального боргу склав 21 трлн.дол. США. Уповільнення його зростання в 2018 році (в абсолютному вимірі збільшився лише на 3,3 трлн.дол. США) було спричинено процесами стримування державних і приватних боргів у ЄС та Китаї, хоча відносне значення глобального боргу залишалася на сталому рівні 317% ВВП.

Що стосується структури боргу в розрізі секторів (рис. 2.12), то маємо наступну ситуацію:

- сектор нефінансових корпорацій – 72 трлн.дол. США або 91,3% світового ВВП;
- сектор загального державного управління - 65,3 трлн дол. США або 86% ВВП;
- фінансовий сектор - 59,8 трлн дол. або 80,5% ВВП;
- сектор домашніх господарств - 46,2 трлн дол. США або 59,6% ВВП.

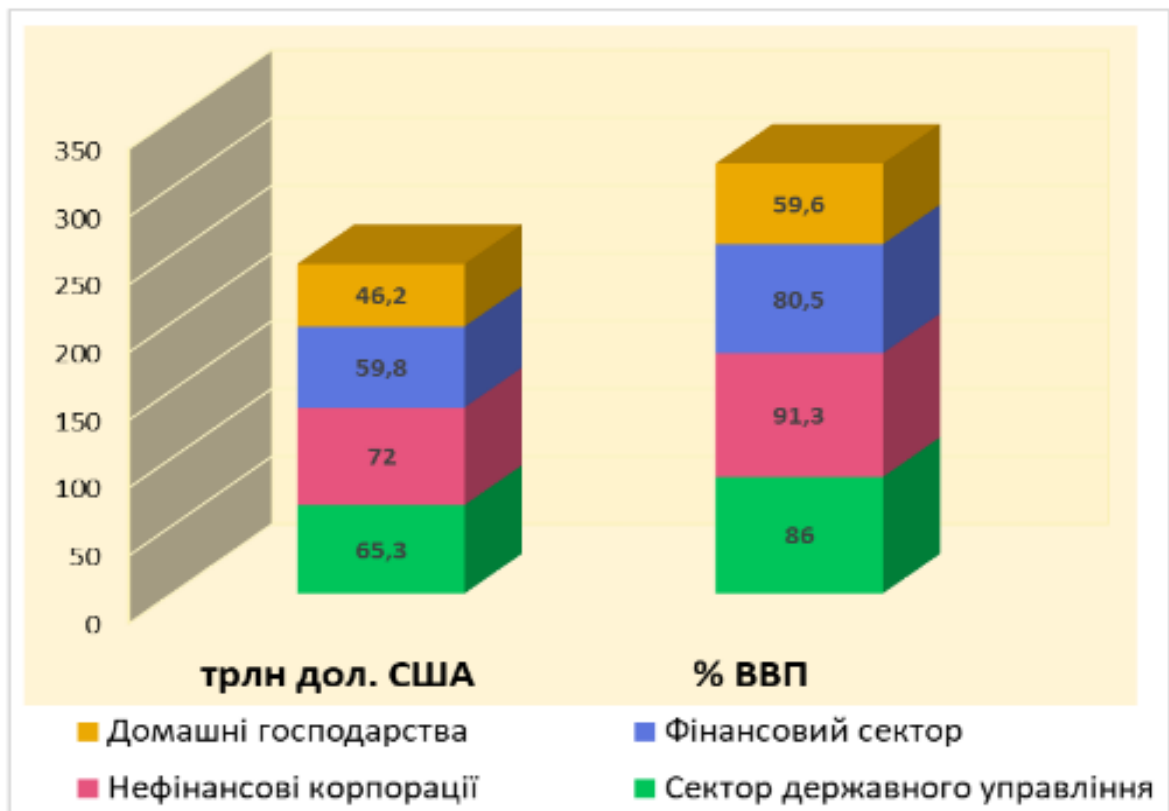

Рис. 2.12. Глобальний борг за секторами економіки, 2019 рік.

Джерело: складено автором на підставі [115]

Глобальна фінансово-економічна криза 2008-2009 років спричинила зменшення частки фінансового та банківського секторів у структурі боргів. В той же час, в цей період суттєво зросла частка нефінансових корпорацій та домашніх господарств в структурі небанківського фінансування через

розміщення облігацій, отримання позик спеціалізованих фінансових компаній та іпотечних установ, тощо.

Згідно з даними МВФ державний борг розвинутих країн станом на початок 2018 року складав 103,6% ВВП, а країн з ринками, що формується, і середніми доходами – 50,8% ВВП. Державний борг розвинутих країн нині знаходиться на максимальному рівні з часів II світової війни. А величина державного боргу країн з ринками, що формується, і середніми доходами упритул наближається до пікового значення кінця 1980-х років [14].

У розвинутих країнах у 2017-2018 роках обсяг державного боргу відносно ВВП зменшувався. Найбільшого значення державний борг сягнув у 2012 та 2016 роках – 106,7% ВВП, на початок 2019 року відбулось його скорочення до 103,6% ВВП, що було спричинено покращенням первинного балансу бюджету в єврозоні, а також зниженням рівня номінальних відсоткових ставок. На початок 2019 року найвищий рівень боргового навантаження мали такі розвинуті країни: Японія – 237,1% ВВП, Греція – 183,3%, Італія – 132,1%, Португалія – 121,4%, Сінгапур – 108,3%, США – 107,8%, Бельгія – 101,4%, Іспанія – 97,0%, Франція – 98,6%, Канада – 90,6% ВВП (табл. 2.13) [183].

Стосовно стану державного боргу у країнах з ринками, що формуються, і країнах із середніми доходами, то тут спостерігається його зростання з 46,8% обсягу ВВП у 2016 році до 50,8% ВВП на початок 2019 року. Слід також зважити, що у 20% країн з ринками, що формуються, державний борг перевищує 70% ВВП. Додатковим ризиковим сигналом є той факт, що рівень державного боргу в цих країнах протягом 5 років зріс на 12,1 п.п. ВВП.

Підсумовуючи результати дослідження питання глобального боргу та його впливу на стабільність світового господарства слід зазначити, що, безумовно, на сьогодні має місце підвищений рівень вразливості світової економіки до шоків відсоткових ставок внаслідок зростання і накопичення значного обсягу глобального боргу, який складає 317% від світового ВВП.

Багато із вразливостей, які підвищують ризик боргових криз, можуть бути наслідком факторів, пов'язаних із фінансовою інтеграцією, політичною економією та економіко-правовим середовищем. Так, надання можливості вільного доступу до руху капітал може зробити країни із неекономними урядами та слабо контрольованими фінансовими секторами більш уразливими до потрясінь [62].

Зараз зупинимось на валютній компоненті світового господарства, яка, по-перше, є актуальною з часу припинення функціонування Бреттон-Вудської валютної системи та монополії долара США в структурі міжнародних відносин та як провідної світової резервної валюти, по-друге, валютні відносини функціонують як на міжнародному, так і на національному рівні і виникають між економічними суб'єктами при здійсненні операцій з обміну валютних цінностей, наданні кредитних ресурсів та проведенні депозитної діяльності банками в іноземній валюті, а також при здійсненні всього спектра операцій і послуг, передбачених валютною діяльністю [21, с. 61]. Починаючи з 1972 року в світі відбулось понад 180 валютних криз в понад 60 країн.

Існуючі моделі валютних криз виявляють причини та фактори їх генези і поширення:

– класична модель першого покоління розглядає валютну кризу в масштабі однієї країни як результат деформації макроекономічних основ його економіки. Зростаючий дефіцит державного бюджету і обслуговування боргів уряду змушують його монетизувати виконання своїх зобов'язань і підтримувати національну валюту за допомогою інтервенцій за рахунок виснаження валютних резервів і збільшення процентних ставок. Однак це тільки посилює проблеми і призводить, врешті-решт, до спекулятивної атаки на національну валюту і до її остаточної девальвації. Дана модель мала місце та призвела до таких валютно-фінансових криз: 1973-1982 роки - у Мексиці, 1978-1981 роки - у Аргентині, 1998 рік - у Росії.

Таблиця 2.13.

Борг сектору загального державного управління у 2012-2019 роках (% до ВВП)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019 прог-нос МВФ
Розвинуті країни	106,7	105,4	104,8	104,4	106,7	104,6	103,6	104,0
США	103,5	105,4	105,1	105,3	106,9	106,2	105,8	106,7
Єврозона	89,4	91,3	91,8	89,9	89,1	86,8	85,0	83,6
Франція	90,7	93,5	95,0	95,8	96,6	98,5	98,6	99,2
Німеччина	79,8	77,4	74,7	71,0	67,9	63,9	59,8	56,9
Італія	123,4	129,0	131,8	131,5	131,3	131,3	132,1	133,4
Іспанія	85,7	95,5	100,4	99,4	99,0	98,1	97,0	96,0
Японія	229,0	232,5	236,1	231,3	236,3	235,0	237,1	237,5
Великобританія	84,5	85,6	87,4	88,2	87,9	87,1	86,9	85,7
Канада	84,8	85,8	85,0	90,5	91,8	90,1	90,6	88,0
Країни з ринками, що форм-ся, і середніми доходами	37,5	38,7	40,8	43,9	46,8	48,5	50,8	53,4
Азія	39,8	41,5	43,6	44,8	47,2	49,4	52,0	55,5
Китай	34,3	37,0	39,9	41,1	44,2	46,8	50,5	55,4
Індія	69,1	68,5	67,8	69,6	69,0	69,8	69,8	69,0
Європа	25,5	26,4	28,5	30,9	31,9	30,2	29,4	29,6
Росія	11,5	12,7	15,6	15,9	15,7	17,4	18,7	19,5
Польща	53,7	55,7	50,2	51,3	54,2	50,6	48,4	47,5
<i>Україна</i>	<i>37,5</i>	<i>40,5</i>	<i>70,3</i>	<i>79,5</i>	<i>81,2</i>	<i>71,9</i>	<i>63,9</i>	<i>62,0</i>
Латинська Америка	48,7	49,3	51,4	55,1	58,8	62,6	69,5	70,0
Бразилія	62,2	60,2	62,3	72,6	78,3	84,1	87,9	90,4
Мексика	42,7	45,9	48,9	52,9	56,8	54,0	53,6	54,1
МЕНАР	22,8	23,5	23,6	33,3	40,7	40,0	38,6	41,2
Саудівська Аравія	3,0	2,1	1,6	5,8	13,1	17,2	19,1	23,7
Південна Африка	41,0	44,1	47,0	49,3	51,5	53,0	56,7	55,8
Країни з низьким рівнем доходів	31,1	31,5	31,8	38,0	41,3	43,7	45,0	45,1
Нігерія	12,7	12,9	13,1	16,0	23,4	25,3	28,4	30,1
Виробники нафти	32,1	32,9	33,8	39,7	43,3	43,2	45,2	45,2

* Джерело: [84]

– моделі другого покоління пояснюють виникнення валютної кризи при відносно благополучному стані макроекономічних показників економіки. Криза відбувається внаслідок песимістичних очікувань інвесторів, які

провокують вплив капіталу, що призводить до підриву обмінного курсу національної валюти з урахуванням специфіки економічної ситуації в конкретній країні. М. Обстфельд, Б. Айхенгрін, Е. Роз та Ч. Виплош доводили що, по-перше, валютні кризи виникають й породжуються самі собою. по-друге, знецінення валюти в одній країні призводить до зміни рівня цін чи зміни динаміки поточного рахунку у сусідній країні внаслідок існуючої між ними кореляцією. "Інфікування" ж валютною кризою інших країн може здійснюватись через: війну або нафтовий шок, що спричиняють тиск на національну валюту; девальвацію або дефолт в одній країні; девальвація національної валюти, в одній країні, що передається через фінансові ринки інших країн із нестабільними ринками [181]. Дана модель мала місце та призвела до таких валютно-фінансових криз: 1992-1993 роки – у Європі, 1994-1995 роки – у Латинській Америці, 1997-1998 роки - в Азії.

– моделі третього покоління пояснюють феномен поширення валютної кризи на багато країн, і навіть континенти. Інфекційне поширення валютної кризи відбувається внаслідок глобалізації світової економіки і прагнень до підтримки міжнародної конкурентоспроможності країн за рахунок ослаблення національних валют через маніпулювання ринком з боку валютних спекулянтів. В своїх дослідженнях К. Бернсайд, М. Айхенбаум та С. Ребело доводять можливість кризи самореалізовуватися внаслідок волатильності реального валютного курсу, а також проблем фіскального характеру [177]. Каналами поширення валютних криз є: міжнародна торгівля і пов'язані з нею конкурентні девальвації; фінансові зв'язки між країнами; інформаційний ефект, який полягає в тому, що валютна криза в одній країні посиляє сигнал спекулянтам про підрив фіксованого курсу, що змушує інвесторів збільшити ліквідну позицію і продати частину вкладень [153].

В реальності валютні кризи виникають і поширюються як рівнодіюча сил, що виділяються в трьох типах моделей. Вірус кризи лягає на ґрунт або недосконалих макроекономічних основ, або суперечливого напруги зусиль

держави по збереженню множинних рівноваг, яке активізує спекулятивну атаку на курс національної валюти.

Поділ валютних криз, що зумовлюють тиск на національну валюту певної країни, на локальні валютні кризи і кризи міжнародної валютної системи не втратив своєї актуальності та дозволяє виділити ризики та наслідки високого рівня валютних ризиків для світового господарства та окремо взятої країни. Якщо локальна валютна криза зачіпає лише одну країну, то криза міжнародної валютної системи є явище, характерне для всієї світової економіки в цілому. Що стосується локальних криз, серед основних епізодів валютних криз, які мали місце, наприклад, в Україні виділяють наступні причини:

– в 1993-1995 роки динаміка курсу карбованця до долара складала 19,66-2,23 рази, що було пов'язано із загальною економічною кризою після здобуття Україною незалежності у період становлення національної економіки;

– в 1998-1999 роки темпи зростання вартості долара США склали 80 та 52% відповідно, що можна пов'язати з негативним сальдо зовнішньоторговельного балансу та впливом зовнішньої фінансової кризи;

– в 2008 році приріст курсу гривня/долар США склав 52%, що було спричинено нарощенням від'ємного зовнішньоторговельного сальдо, зростанням зовнішнього боргу, кредитним бумом, скороченням іноземних інвестицій та негативним впливом світової фінансової кризи;

– в 2014 та 2015 роки знецінення гривні склало 97 та 51% відповідно і ця криза, по суті, є продовженням кризи 2008 року: по-перше, внаслідок недостатнього розвитку вітчизняної економіки, якій потрібно більше часу для відновлення, та, по-друге, негативні наслідки поглиблюються через руйнівний вплив зовнішніх політичних шоків [103].

Криза міжнародної валютної системи істотно відрізняється від локальних валютних криз. Основою кризи міжнародної валютної системи є її невідповідність потребам світової економіки і співвідношенню сил у світі. В

основі періодичності кризи світової валютної системи лежить пристосування її структурних принципів до умов, що змінилися, і співвідношенню сил у світі [87].

Криза міжнародної валютної системи одночасно охоплює всі елементи міжнародної валютної системи: міжнародний грошовий товар, кількісні та якісні аспекти міжнародної ліквідності, валютні курси і валютні ринки, міждержавні валютно-фінансові організації, веде до перегляду міжнародного валютного законодавства. Криза міжнародної валютної системи має свій складний внутрішній механізм. Міжнародні валютні відносини опосередковують численні форми зовнішньоекономічних відносин окремих країн. Зміна співвідношення сил у світовій економіці викликає невідповідність між елементами міжнародної валютної системи, яке з плином часу переростає в напругу в певних частинах міжнародної валютної системи і проявляється в зростаючих протиріччях між валютними інтересами окремих країн. Криза міжнародної валютної системи характеризується повторюваністю, при цьому його піки збігаються зі вступом ринку в новий етап розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Так, ключовим етапом розгортання кризи 2008–2009 років стала різка переорієнтація інвесторів на валюти розвинених країн (долар США, євро, єна) та обвал національних валют у момент відтоку іноземного капіталу. Найбільших втрат при цьому зазнали країни, що використовували проміжні режими курсоутворення (Білорусь, Вірменія, Гватемала, Латвія, Монголія, Пакистан, Румунія, Сербія, Сальвадор, Україна, Угорщина) [140].

Дослідження виникнення криз і їх природи за 1975–1997 роки, що охопили 22 розвинені країни і 31 країну, що розвивається, показало взаємозалежність між валютними і банківськими кризами. Банківські кризи наступали раніше валютних на один рік в 13 випадках і на два роки – в 10, валютні ж кризи передували банківським на один рік – в 7 і на два роки – в 4 випадках; в 12 випадках кризи виникали майже одночасно [48]. Банківські кризи 1990-х років за часом стали збігатися з валютними кризами. Так, в

період 1970-1980 років з 25 валютних криз тільки три супроводжувалися кризовими подіями в банківській сфері. Однак після 1985 року кожна друга валютна криза (28 з 52) збігалася з кризою в банківському секторі.

У модерний час економіка будь-якої країни значною мірою пов'язана з її банківською системою. Банки не тільки обслуговують платежі підприємств і організацій, кредитують їх потреби, а також зберігають і інвестують вільні ресурси обслуговуваних клієнтів. Водночас їх сукупна діяльність впливає на макроекономічні показники розвитку кожної окремої країни. При цьому, впродовж 1970 – 2007 років системні банківські кризи зустрічалися як в економічно розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються, і в країнах з перехідною економікою. В розвинутих країнах системні банківські кризи спостерігались у США (1984 – 1991 роки), Японії (1995 рік), Франції (1991 – 1994 роки), Іспанії (1977 – 1985 роки), Австрії (1989 – 1990 роки), Норвегії (1987 – 1989 роки), Швеції (1991 рік), Фінляндії (1991 – 1993 роки), Новій Зеландії (1987 – 1990 роки), Південній Кореї (1997 рік). Руйнівні кризи спостерігались в більшості країн Латинської Америки (в Аргентині, Коста-Риці, Мексиці, Бразилії, Венесуелі, Чилі), країнах Південно-Східної Азії (1980 – 1990 рр.), практично в усіх країнах Африки. Усі країни з перехідною економікою (зокрема Росія в 1998 році, Грузія в 1998 році, Україна в 1998 та 2004 роках) також постраждали від системної банківської кризи [59, с. 8]. Водночас, глобального масштабу банківська криза набула в 2008 році.

Локальні банківські кризи час від часу відбуваються в більшості країн, трохи рідше відбуваються регіональні кризи і ще рідше – міжнародні банківські кризи, що мають найбільший негативний вплив на світове господарство, на глобальну фінансову безпеку та на фінансову безпеку окремої країни. При цьому банківські кризи першочергово, як правило, є локальними – криза 2008-2009 років розпочалась в США, а впродовж кількох місяців нею було охоплено більшість країн світу, незалежно від ступеня їх економічного розвитку. Згідно оцінок експертів, втрати від банківських криз складають в середньому щорічно більше 10% ВВП, а банківське

кредитування та прибутковість банків впродовж декількох посткризових років залишаються в депресивному стані [194, с. 110].

Причини і фактори банківських криз надзвичайно різноманітні, проте можна виділити основні:

– неадекватна макроекономічним пропорціям глобального ринку лібералізація зовнішньоекономічних відносин та банківського сектора;

– недосконалість міжнародного ринку капіталу – дисбаланс заощаджень та інвестицій, нераціональні дії, спекуляції, «фінансові бульбашки», асиметричність інформації;

– покладання на зовнішні джерела фінансування та зумовлена цим розбалансована міжнародна ліквідність;

– кризова інфекція, ефект «доміно» [29];

– спад виробництва, погіршення платоспроможності підприємств-позичальників банків;

– лібералізація фінансового сектору, кредитна експансія;

– інфляція;

– різкі коливання товарних цін;

– цін на фінансові активи, тощо.

Зважаючи на вищевикладене, а також на досвід минулих криз можна стверджувати, що проникнення зовнішніх фінансових шоків спричиняє зниження рівня фінансової безпеки та генерує наступні макро-економічні ефекти в Україні:

- скорочується приплив капіталу за фінансовим рахунком **платіжного балансу**, зростають виплати за статтею "доходи" та зменшується рівень міжнародних резервів України;

- в умовах непевності та фактичної (очікуваної) девальвації гривні збільшуються масштаби втечі вітчизняного капіталу, що негативно впливає на стан платіжного балансу та стабільність **банківської системи**;

- на **валютному ринку** зменшується пропозиція іноземної валюти, внаслідок чого НБУ змушений збільшувати валютні інтервенції для гасіння панічних настроїв, що позначається на рівні міжнародних резервів;
- у секторі **державних фінансів** зростають видатки на обслуговування боргу, скорочується дохідна база бюджету, знижується ринковий попит на внутрішні та зовнішні боргові зобов'язання уряду;
- зростання відсоткових ставок на міжнародних ринках ускладнює рефінансування наявних боргів та призводить до підвищення вартості обслуговування зовнішніх боргів, що погіршує ступінь **боргової стійкості** держави і корпоративних позичальників;
- підприємства реального сектору (включаючи експортерів) стикаються з проблемою звуження кредитних джерел для фінансування поточної діяльності та інвестиційних вкладень, знижується платоспроможний попит на їх продукцію; все це відбивається на рівні економічної активності та обсягах національного експорту [15].

Таким чином, необхідно підсумувати, що окрім необхідності внесення змін до засад функціонування світового господарства та світової архітектури регулювання фінансових ринків, змін потребують і концептуальні підходи до управління макроекономічною стабільністю та глобальною фінансовою безпекою, адже турбулентність та кризовість стали одними з характерних рис її функціонування. Як зазначає професор Л. Колінець: "ми повинні прийняти той факт, що фінансові кризи неможливо викорінити, тому слід готуватися заздалегідь (до моменту виникнення кризи) до того, щоб краще з ними справлятися" [62, с. 95]. Окремо необхідно звернути увагу на потребу перегляду засад управління фінансовою безпекою на рівні конкретної країни, які повинні будуватись на антикризових засадах, передбачати появу та прояв потенційних ризиків, загроз та шоків для вчасного застосування необхідних заходів та інструментарію. Адже подальша інтеграція України у світове господарство, що є мейнстрімом соціально-економічного транзиту, без наявності відповідних та відпрацьованих на національному рівні

антикризових механізмів та високого рівня забезпечення фінансової безпеки містить великі потенційні ризики для фінансової і економічної безпеки країни, пригнічує її суб'єктність у глобальній економіці та робить її ще більшим «заручником» світового господарства (розвинені країни, які є більш глобалізованими ніж країни, що розвиваються, в період останніх найбільших світових криз мали найбільше сповільнення темпів економічного зростання).

Висновки до розділу 2

У результаті аналізу тенденцій і закономірностей розвитку світового господарства, діагностики сучасного стану та тенденцій розвитку фінансової безпеки України в умовах триваючої глобалізації світового господарства, дослідження кризового характеру світового господарства як загрози фінансовій безпеці держави на шляху інтеграції до нього отримані такі висновки.

1. Триваюча глобалізація світового господарства, що спричинила сильну взаємозалежність країн та суб'єктів господарювання, є однією з найважливіших визначальних тенденцій його розвитку протягом останнього часу. Однак, внаслідок, відставання та, інколи, відсутності правил та засад функціонування та регулювання світового господарства, налагодження міжнародних економічних відносин між усіма його суб'єктами в нових умовах, які продовжують змінюватись і на сьогодні, однією з фундаментальних причин фінансової кризи 2008-2009 років та наступної за ним європейської боргової кризи стала невідповідність ступеня фінансової глибини світової економіки і системи управління глобальною економікою та фінансами за відсутності дієвих міжнародних регулюючих інституцій. Саме ця невідповідність і спричинила той факт, що наступною найважливішою тенденцією розвитку світового господарства в умовах поширення глобалізаційних процесів є його кризовий характер.

2. Встановлено, що головна системна проблема світового господарства полягає не тільки і не стільки в зниженні траєкторії економічного зростання,

а відтак і в наявній тенденції до зменшення ВВП світу та окремих країн, серед яких є і найбільш розвинені країни світу (США, Великобританія, тощо), а в тому, що в світовій економіці основними тенденціями та трендами стали ризиковість, нестабільність і непередбачуваність, а постійні загрози та періодичні шоки призводять до різного рівня потрясінь світове господарство, міжнародні фінансові та товарні майданчики. Світове господарство і міжнародне співтовариство на сьогодні перебувають в умовах гострої потреби у запровадженні ефективних спільних антикризових дій для забезпечення необхідного рівня фінансової безпеки як світової економіки, так і національних економік кожної окремої країни, максимально можливої гармонізації процедур підтримання міжнародної фінансової безпеки. Ситуація значно ускладнилася через відсутність серед провідних світових країн єдності в поглядах та діях на тлі гострої конфронтації і небезпечного накопичення політичних і фінансово-економічних ризиків, що призводить до взаємної недовіри, торгово-економічного і військово-політичного суперництва і протистояння між країнами та поширення неопротекціоністських практик у світовій торгівлі та міжнародних товарообмінах.

3. Виділено основні фактори, які ще напередодні пандемічної стагнації та спаду глобальної економіки спричинили уповільнення світового економічного зростання в 2018-2019 роках: спад зростання промислового виробництва в країнах, що призвело до падіння в торгівлі; погіршення та складний фінансовий стан багатьох країн, повернення ряду з них до більш природних темпів зростання в економіці, наприклад, США; низький рівень підприємницької впевненості в умовах зростання напруженості у відносинах між США і Китаєм в питаннях торгівлі і технологій; ослаблення зовнішнього попиту і дестабілізація внаслідок запровадження нових стандартів в автомобілебудуванні в Європі та адаптації виробничих ліній для дотримання нових норм; ослаблення макроекономічних умов в групі найбільших країн з ринком, що формується, таких як Бразилія, Мексика і Росія; уповільнення

темрів зростання попиту в Китаї внаслідок посилення макроекономічних наслідків зростання напруженості в сфері торгівлі, запровадження посилених норм регулювання для стримування зростання заборгованості і напруженості в сфері торгівлі з США; триваюча загальна невизначеність в світовій торговій політиці, що негативно позначилась на країнах Східної Азії; зниження зростання внутрішнього попиту в Індії; вихід Великобританії зі складу Європейського союзу.

4. Встановлено, що через десять років після світової кризи 2008-2009 років, невизначеними залишаються перспективи глобальної економіки, адже: **по-перше**, не всі негативні економічні наслідки її ліквідовані, а деякі з них продовжують чинити свій негативний вплив на світогосподарську систему; **по-друге**, під впливом науково-технологічних змін і зрушень в міжнародній стратегічній розстановці сил глобальна торгово-економічна архітектура помітно трансформується, а сам процес глобалізації, який протягом останніх десятиліть визначав вектор світового розвитку, змінюється; **по-третє**, на сьогоднішній день існує високий ступінь невизначеності щодо майбутніх сценаріїв розвитку механізмів управління глобальними економічними процесами та інституціональних засад глобального регулювання; **по-четверте**, епідемія коронавірусу "Covid-19", яка розпочалася в кінці 2019 року і через яку світогосподарські зв'язки переживають найсильніший шок з часів депресії 2008-2009 років, стала кінцем нестримного глобалізму та показала вразливість нинішньої міжнародної фінансово-економічної моделі і міжнародних відносин, а також засвідчила, що нинішня конфігурація глобального світу виявилася абсолютно непрактичною, елементарно небезпечною; **по-п'яте**, рівень економічної та фінансової стабільності та безпеки світового господарства перебуває на критичному рівні.

5. Результати проведеного нами дослідження стану та тенденцій розвитку фінансової безпеки України в умовах триваючої глобалізації світового господарства показали, що фінансова безпека за всіма

проаналізованими секторами перебуває переважно в небезпечній та кризовій зонах, а сама фінансова система є залежною від зовнішнього впливу і нездатна комплексно і ефективно захищати національні інтереси та фінансову стабільність в умовах подальшого поширення глобалізації світового господарства. І хоча рівень фінансової безпеки у 2019 році досяг найвищого значення за весь період, що нами було проаналізовано, мають місце потенційні ризики та загрози, наявність яких не дозволяє впевнено вказати на стабільність фінансової безпеки України в довгостроковій або навіть середньостроковій перспективі.

б. Серед основних ризиків та загроз фінансовій безпеці та стабільності України в умовах триваючої глобалізації світового господарства виділено наступні: недоліки та прорахунки в управлінні та регулюванні економікою, фінансовою системою, національною та фінансовою безпекою; економіка країни не підтримується за рахунок власного розвитку, а тільки за рахунок зовнішніх запозичень, які йдуть не на розвиток; розбалансованість бюджету і, як наслідок, високий рівень дефіциту бюджету та зростання загальної суми державного боргу переважно за рахунок зовнішніх інвесторів, що посилює дефолтні ризики; нестабільність національної валюти та високий рівень доларизації вітчизняної економіки при зростанні валового зовнішнього боргу; превалювання іноземного капіталу у структурі вітчизняної фінансової системи внаслідок лібералізації вітчизняної економіки для іноземних інвесторів; агресивна політика іноземних інвесторів (держав та компаній) для монополізації українського ринку та відмінність їх цілей іноземних інвесторів від цілей економічного розвитку України; втрата фінансової самостійності у вирішенні питань економічного розвитку, соціально-економічних питань та власної фінансової інфраструктури [150]; запровадження різноманітних заходів на вимогу зовнішніх кредиторів, інколи, не на користь національним та фінансовим інтересам нашої країни; низький рівень ефективності та рентабельності фінансового сектору та його орієнтація на короткострокові операції, тощо.

7. Встановлено, що світове господарство та всі його компоненти зі своїми багаторівневими взаємозв'язками, взаємозалежностями та високим рівнем синхронізації не є бездоганними стійкими системами, а їм притаманні відповідні недоліки, відхилення, обмеження та проблеми, що робить їх недосконалими та нестабільними, стає причинами дестабілізації, різноманітних криз та потрясінь, негативно впливає на рівень фінансової безпеки країн. Внаслідок цього, з початку 20 сторіччя в світі відбулось дванадцять глобальних криз (періодичність повторення криз до 70-х років минулого сторіччя була в 6-12 років, а після - в 4-7 років), поширення яких у світових масштабах стало можливим переважно завдяки високому рівню інтегрованості значної кількості економік світу, суттєвій лібералізації міжнародної торгівлі, а також зростаючої трудової міграції.

8. Визначено, що головною особливістю сучасної світової економіки є її борговий характер, який полягає в нарощенні споживчого попиту за рахунок використання різноманітних важелів кредитного характеру, що спричиняє боргову залежність світової економіки та економіки окремих країн. Практика функціонування боргових механізмів свідчать про те, що надмірний обсяг боргового навантаження породжує загрози для макрофінансової стабільності. Надвеликий рівень боргів та боргового навантаження, що його здійснюють на світову економіку і розвинені країни, і країни, які розвиваються, першочергово призводить до нестабільності та потенційної непередбачуваності на глобальних фінансових ринках, внаслідок чого корпоративний сектор та фінансова система недоотримують потрібні їм ресурси чим порушується їх збалансований розвиток, знижуються потенціал економічного зростання і, відповідно, темпи зростання світового господарства. Що стосується структури цього боргу в розрізі країн за рівнем розвитку, то маємо таку ситуацію:

- розвинуті країни - 72,5% загальної суми глобального боргу;
- країни з ринками, що формуються, і країни, що розвиваються, - 27,5% загальної суми глобального боргу.

9. На сьогодні має місце підвищений рівень вразливості світової економіки до шоків відсоткових ставок внаслідок зростання і накопичення значного обсягу глобального боргу, який складає 317% від світового ВВП. Багато із вразливостей, які підвищують ризик боргових криз, можуть бути наслідком факторів, пов'язаних із фінансовою інтеграцією, політичною економією та економіко-правовим середовищем. Так, надання можливості вільного доступу до руху капіталів може зробити країни із неекономними урядами та слабо контрольованими фінансовими секторами більш уразливими до потрясінь [62].

10. Зважаючи на вищевикладене, а також на досвід минулих криз можна стверджувати, що проникнення зовнішніх фінансових шоків спричиняє зниження рівня фінансової безпеки та генерує наступні макроекономічні ефекти в Україні:

- скорочується приплив капіталу за фінансовим рахунком **платіжного балансу**, зростають виплати за статтею "доходи" та зменшується рівень міжнародних резервів України;
- в умовах непевності та фактичної (очікуваної) девальвації гривні збільшуються масштаби втечі вітчизняного капіталу, що негативно впливає на стан платіжного балансу та стабільність **банківської системи**;
- на **валютному ринку** зменшується пропозиція іноземної валюти, внаслідок чого НБУ змушений збільшувати валютні інтервенції для гасіння панічних настроїв, що позначається на рівні міжнародних резервів;
- у секторі **державних фінансів** зростають видатки на обслуговування боргу, скорочується дохідна база бюджету, знижується ринковий попит на внутрішні та зовнішні боргові зобов'язання уряду;
- зростання відсоткових ставок на міжнародних ринках ускладнює рефінансування наявних боргів та призводить до підвищення вартості обслуговування зовнішніх боргів, що погіршує ступінь **боргової стійкості** держави і корпоративних позичальників;

- підприємства реального сектору (включаючи експортерів) стикаються з проблемою звуження кредитних джерел для фінансування поточної діяльності та інвестиційних вкладень, знижується платоспроможний попит на їх продукцію; все це відбивається на рівні економічної активності та обсягах національного експорту [15].

Основні результати другого розділу опубліковані в працях: [31; 32; 34].

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НА ШЛЯХУ ІНТЕГРАЦІЇ КРАЇН З ПЕРЕХІДНОЮ ЕКОНОМІКОЮ В СВІТОГОСПОДАРСЬКІ ВІДНОСИНИ

3.1. Шляхи нейтралізації ризиків та загроз фінансової безпеки країн з перехідною економікою

Розвиток світового господарства та міжнародних фінансових відносин, посилення інтеграційних процесів в світі в умовах триваючих глобальної фінансової нестабільності, внутрішніх та зовнішніх суперечностей та незбалансованостей на фінансових ринках призвели до посилення та розповсюдження наступних пов'язаних між собою тенденцій, що спричиняють різноманітні стани, сценарії розвитку, ризики та загрози глобальній фінансовій безпеці та фінансовій безпеці країн світу:

по-перше, відкритість економік країн світу та їх фінансових ринків, фінансова лібералізація міжнародних фінансових відносин, інтеграція фінансових та валютних ринків країн світу, інтенсифікація глобального руху капіталу суттєво посилили рівень пов'язаності та взаємозалежності світового господарства, глобальної фінансово-економічної системи, економік та фінансових систем країн світу, які стали єдиним цілим;

по-друге, взаємопов'язаність та взаємозалежність світового господарства та глобальної фінансово-економічної системи, які є динамічними та багато координатними системами, внаслідок нерівномірного розвитку країн світу зробили її складною, вразливою та схильною до різноманітних ризиків та загроз системою для всіх країн-членів світового господарства;

по-третє, посилення інтеграції світового господарства, турбулентності глобальної фінансово-економічної системи та відкритої економіки супроводжується різноманітними проявами нестійкості економічних і

фінансових ринків, неефективністю інструментарію регулювання і контролю держав та неможливості їх впливу на турбулентне зовнішнє середовище;

по-четверте, віртуалізація економічних відносин, розвиток е-економіки, поява нових угод, продуктів та транзакцій турбулентність та зміни зовнішнього середовища стали причиною системної трансформації ролі фінансових інститутів і економічних суб'єктів на засадах досягнення спільності завдань і функцій, виникнення нових законів і парадигм, що підкоряються законам синергії, і, отже, необхідності формування принципово нових підходів до їх регулювання як на світовому, так і на національному рівнях.

Також слід зазначити, що і в світовому масштабі, і на рівні окремої країни відбувається постійне виникнення кількості різноманітних структурних диспропорцій, які постійно посилюються та є критичними як для локальної, так і для глобальної фінансової безпеки, розвитку фінансово-економічних систем країн. А саме:

– диспропорція між світовими глобалізованими господарством, фінансово-економічною системою та їх суспільною організацією - відбувається, з одного боку, посилення ролі нових бізнес-форматів, транснаціональних банків і корпорацій, які діють в інтересах певних груп та осіб і, як правило, поза межами певного національного регулювання і контролю, з іншого боку - утворюються потенційні загрози в частині зниження рівня фінансової безпеки та стабільності національних економік окремих країн та зростання ймовірності виникнення різноманітних соціально-економічних катаклізмів;

– диспропорція між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, через нерівноправні відносини та нерівномірний вплив глобалізації та світогосподарських відносин, при тому що саме розвинені країни виступають ініціаторами та законодавцями правил та засад функціонування світового господарства. Нерівномірність відносин між цими країнами простежується через, по-перше, різний рівень свободи,

можливостей та інструментарію макроекономічної політики розвинених країн і країн, що розвиваються, по-друге, на всіх рівнях сучасної глобалізованого світового господарства транснаціональні та фінансові корпорації "існують за іншими, ніж основна маса агентів, законам, в умовах "квазісоціалізму". Патерналістська державна політика щодо найбільших гравців ринку, які "занадто великі, щоб збанкрутувати", реалізується шляхом прямих державних дотацій, скорочення податкового тягаря, надання пільгових позик і т.п., що спричиняє зростання боргового тягаря, кредитні буми та спади при одночасному збільшенні розміру державного боргу. Подібна кредитна емісія ґрунтується програмах кількісного пом'якшення, включення "друкарського станка", тобто шляхом фіктивних, не забезпечених грошей, тощо [215; 216]. Як наслідок, тягар за надприбутки транснаціональних та фінансових корпорацій, ризиковану політику фінансових інститутів і корпорацій покладається на суспільство та економіку країни, що стає причиною погіршення рівня фінансової стабільності та безпеки, стимулює подальшу ескалацію кризи. Згідно з дослідженнями МВФ, криза в розвинених країнах (загальна компонента) пояснює стрес на ринках, що розвиваються, приблизно на 70% [173];

– диспропорція між фінансовим ринком та економічним базисом світового господарства та окремих країн спричинила занадто великі розміри фінансових ринків при невідповідному більш низькому рівні економічних ринків, утворення "фінансових бульбашок", стала причиною високої волатильності і нестійкості фінансових ринків і економіки на глобальному та національному рівнях, зниження рівня фінансової безпеки світового господарства та національних економік;

– диспропорція між рівнем мобільності капіталу та інших факторів виробництва - рух капіталу на сьогодні вже не є обов'язковою передумовою руху факторів виробництва і має значною мірою спекулятивний характер. Це стало причиною більш високого рівня мобільності капіталу та його надмірного загрозливого розміру, при цьому, він не перебуває під контролем

регуляторів країн, що спричиняє негативні імпульси для національної фінансової безпеки та економіки;

– диспропорція між здатністю суспільства виробляти і здатністю суспільства споживати - спричинена різноманітною природою джерел формування новоствореної вартості і вартості вкладеного в неї товару робоча сила, що створює цю вартість, і призводить до кризи перевиробництва. Внаслідок зростання продуктивності праці світового господарства та розвитку продуктивних сил суспільства відбувається посилення цієї диспропорції, зростання розриву між здатністю суспільства споживати і виробляти, тощо, і, як результат, - критичний рівень розриву між попитом і пропозицією;

– диспропорція між темпами споживання та потенційними можливостями споживачів, в тому числі за рахунок кредитування. Постійне стимулювання урядами країн національних економік спровокувало зростання боргового навантаження споживачів і бізнесу до критичного рівня та надмірну заборгованість більшості економічних агентів, за яких подальше кредитування стає загрозливим та неможливим.

Як наслідок, стара політична модель глобалізації, яка передбачала:

–колективні, визнані усіма країнами світу "правила гри", введені міжнародними інститутами, такими як Світова організація торгівлі та Міжнародний валютний фонд, що знаходяться під панівним впливом розвинених країн,

–переважання глобального економічного зростання і свобод міжнародної торгівлі над національною політикою,

не лише не скоротила нерівність між країнами, а навпаки, вона створила країни, які виграли від глобалізації, і ті, хто програв від неї, а зростаюча нерівність в доходах між ними стало драйвером зростання недовіри між глобальною економічною елітою і всім іншим світовим співтовариством [65].

За твердженням Ф. Фукуями, «у сучасному світі немає міжнародних інститутів, здатних обґрунтувати легітимність колективних акцій, тому першорядним завданням нового покоління політиків є створення нових інститутів, здатних домогтися оптимальної рівноваги між легітимністю і ефективністю. Після понад двох сторіч політичного розвитку у нас є відносно добре розуміння того, як створюються інститути, що діють у встановлених рамках і підпорядковані світовому співтовариству, і в той же час ефективні відносно окремих держав за схемою «зверху-вниз». Однак, у нас сьогодні немає адекватних інститутів, пристосованих для горизонтальної міждержавної взаємодії» [149].

Сучасна ж глобальна фінансова безпека повинна являти собою захищеність міжнародних фінансових відносин та країн з перехідною економікою як об'єктів зовнішнього управління від загрози їх дестабілізації і розростання світових фінансових криз, адже, як показали останні світові кризи ні світове господарство, ні світовий фінансовий ринок, прогресуючий розвиток якого спостерігається останнім часом (наприклад, таких його сегментів, як кредитний, фондовий, валютний), не здатні до саморегуляції, в тому числі не здатні не допустити утворення фінансових "бульбашок", що мають спекулятивний характер, тощо. Водночас низький рівень ефективності регулюючого інструментарію не лише не унеможливив настання криз, а спричинив дестабілізацію і глобальної фінансової безпеки, і фінансової безпеки окремих країн.

Зважаючи на те, що нова модель глобалізації характеризується зміною всіх сформованих раніше пропорцій, вона повинна враховувати більш високий рівень децентралізації світогосподарських відносин як політично, так і економічно, при одночасному зростанні економічного націоналізму і цифрової інтеграції, триваючого переформатування економічного, підприємницького і політичного середовищ. З огляду на це, Л. Колінець пропонує три, на її думку, «альтернативних» сценаріїв становлення нового світового фінансового порядку: посилення глобальної координації і

централізації; реінституціоналізація глобальної економіки, посилення регіоналізації та формування мультиполярного фінансового управління; дезінтеграція, повернення до протекціонізму внаслідок військово-політичних конфліктів, та розробка альтернативних механізмів антикризового регулювання на рівні країн [62, с. 301].

Незаперечним є той факт, що питання нейтралізації ризиків та загроз фінансовій безпеці будь-якої країни в процесі інтеграції у світогосподарські відносини значною мірою залежать від ефективності засад та принципів функціонування світового господарства та його регулювання. Зважаючи на сучасні ризики та загрози світового господарства, питання подальшого удосконалення засад та принципів функціонування світового господарства та його регулювання на наднаціональному рівні є важливим і може до певної міри мінімізувати ризики та загрози фінансової безпеки як світового господарства, так і окремої країни в процесі інтеграції в світогосподарські відносини, і тут ми погоджуємось з Л. Колінець. Однак, як показав здійснений нами в попередніх розділах їх аналіз та дослідження інших науковців з цього питання, на даний процес мають суттєвий вплив як розвинені країни, так і різноманітні транснаціональні та фінансові корпорації. Внаслідок цього, даний процес набуває певного суб'єктивізму та формування нерівноправних можливостей та відносин для різних учасників світового господарства, переважно розвинених країн та країн з транзитивною перехідною економікою. Задля того щоб уникнути цього негативу та забезпечити необхідний рівень глобальної фінансової безпеки глобальної економіки та фінансової безпеки національних економік, особливо країн з перехідною економікою ключовими принципами нової глобалізації, сучасного етапу функціонування світогосподарських відносин та засад їх регулювання повинні стати:

по-перше, перехід світогосподарських відносин, глобальної фінансової системи та фінансової безпеки глобальної економіки на принципи багатополарності, в тому числі шляхом побудови нової архітектури як самої

глобальної фінансової системи, так і наднаціональної системи її регулювання;

по-друге, правила, які підуть на користь всім країнам, а не лише обраним, і в яких одним з ключових об'єктів зовнішнього управління в сфері світогосподарських відносин виступатиме фінансова безпека країн з транзитивною економікою задля сприяння захисту таких країн як найменш захищених, а серед інструментів регулювання превалюватимуть ті, що сприяють пом'якшенню існуючих глобальних диспропорцій та мінімізації загрози дестабілізації світової економіки;

по-третє, у міжнародних економічних відносинах і фінансах повинно зростати значення національного регулювання та протекціонізму, що вимагає, в тому числі, повернення можливостей контролювати транскордонні потоки капіталу, перш за все короткострокового, національним урядам. Саме національне регулювання фінансової безпеки країни повинно бути превалюючим навіть у випадку її інтеграції в світогосподарські відносини. Зазначена вище пріоритетність та особливість забезпечення фінансової безпеки дозволить: з одного боку, забезпечити стійкість світової та національних фінансових систем як їх здатності зберігати високий рівень фінансової безпеки, поточного стану, стабільні параметри розвитку, показники і оптимальні пропорції навіть за наявності впливу глобалізаційних чинників [148]; з іншого боку, сприятиме підвищенню матеріального добробуту населення кожної окремо взятої країни, у тому числі на основі ефективного вирішення проблеми захисту навколишнього середовища, розв'язанню продовольчої і найбільш насущних соціальних проблем [62, с. 190].

С. Юрій запропонував покласти в основу системи міжнародних стандартів наступний перелік:

- 1) стандарти про характер фінансових інструментів і діяльність ринкових інституцій; фінансова звітність; інформація про великі операції, злиття та поглинання; дані про керівництво компаній, його професіоналізм,

досвід роботи й характер винагороди; інформація про великих власників та інших осіб, що впливають на прийняття рішень;

2) стандарти операцій з позабіржовими фінансовими інструментами, що не регулюються та не обліковуються на банківських балансах, зокрема кредитно-дефолтні свопи;

3) інформація про осіб, які приймають рішення стосовно емісії фінансових інструментів;

4) стандарти публічності та гласності стосовно недобросовісних менеджерів і власників компаній фінансового й реального секторів, дії яких спричинили банкрутства чи невиконання контрактів;

5) стандарти міжнародного оперативного обміну інформацією регулюючих органів стосовно діяльності фінансово-промислових груп;

6) стандарти посиленого нагляду за хедж-фондами стосовно розкриття інформації про трансакції та взаємодії з комерційними банками;

7) стандарти транспарентності регуляторів, особливо в питаннях призначення чиновників і прийняття регуляторних рішень;

8) стандарти інформування про винагороду керівників компаній;

9) стандарти прозорості ціноутворення на енергоносії;

10) стандарти відповідальності керівництва за недостовірну інформацію [167].

На нашу думку, зазначений С. Юрієм перелік стандартів дійсно викликає зацікавленість при побудові нового світового фінансового порядку, водночас, при удосконаленні засад та принципів функціонування світового господарства та його регулювання на міжнародному рівні ми пропонуємо за необхідне першочергово враховувати наступні моменти:

– глобальне управління має бути легким і гнучким, що дозволяє урядам вибирати свої методи регулювання;

– сукупність глобальних ризиків та загроз для глобальної фінансової безпеки є доволі динамічною, що потребує постійного моніторингу за

змінами, які відбуваються у всіх сферах фінансової безпеки світової економіки;

– світове господарство, світова фінансова система та світова безпека є складними системами з відповідними власними принципами, механізмами та важелями самоорганізації. Країни, яким, вдасться успішно застосовувати принцип самоорганізації, можуть отримати найбільшу користь в глобальній конкуренції світового господарства та від інтеграції до нього;

– міжнародна фінансова система не може безперервно функціонувати, не маючи в своїй основі стабільної валюти – різкі коливання валютного курсу від рівня рівноваги стали основним джерелом нагнітання дисбалансу світової економіки. Безконтрольна емісія незабезпечених доларів може призвести до руйнування глобальної фінансової системи. що вимагає переходу на альтернативні резервні валюти та/або розширення переліку резервних валют;

– розробка та запровадження жорстких регулятивних правил може спричинити зменшення гнучкості системи управління глобальною фінансовою безпекою та неефективність процесів, які будуть протікати повільно, складно, і дорого, що ще більше посилить нерівномірність та нерівноправність можливостей та відносин для різних учасників. Тому процес управління глобальною фінансовою безпекою та фінансовою системою вимагає розробки механізму стримування і противаг, створення нової архітекtonіки та транснаціональних систем нагляду і контролю над фінансовими ринками, запровадження принципів самоорганізації в системі, що має буде набагато успішніше, ніж штучно створені системи, які вимагають постійного впливу.

Окремо необхідно виділити такий новий зовнішній ризик як біологічний ризик розвитку епідемій. Як показали 2019-2020 роки, негативні наслідки біологічних ризиків (пандемій) виявилися куди більш масштабними і руйнівними для фінансової безпеки країн навіть порівняно з фінансовими кризами. Внаслідок введення карантинних заходів у більшості держав світу відбулось припинення виробництва, зниження споживання енергоресурсів,

збирання податків, дефіцит бюджету, що створило реальну загрозу фінансовій і економічній безпеці цих держав. Іншою особливістю світового господарства, який виявила пандемія, стало загострення протиріч між державами та зростання роз'єднаності, що спричинило зниження ефективності боротьби з "COVID-19" і забезпечення фінансової безпеки держав [3]. За даними Азіатського банку розвитку глобальна економіка може зазнати втрат від 5,8 до 8,8 трильйонів доларів США – що еквівалентно 6,4% до 9,7% світового валового внутрішнього продукту – як результат нової пандемії коронавірусу (COVID-19) [171; 187; 195].

Хоча, подолання подібних ризиків можливо тільки зусиллями всього міжнародного співтовариства, які передбачають розробку механізмів щодо спільного подолання біологічних ризиків, зокрема: раніше оповіщення про епідеміологічних процесах; спільне проведення досліджень і виробництво вакцин; доступ до безпечних препаратів та ін. І хоча країни - учасники віртуального саміту "G-20", що пройшов 26 березня 2020 року, зробили спільну заяву про необхідність надання точної інформацію щодо захворювання, обміну передовим національним досвідом для розробки комплексу невідкладних дій по спільній боротьбі з пандемією, а також координації заходів у фінансовій сфері і сфері охорони здоров'я, збереження фінансової стабільності в світі [182], реальних кроків ще зроблено так і не було через різне ставлення урядів країн до зазначеної проблеми, в тому числі в частині введення карантинних заходів та різноманітних обмежень.

З огляду на вищевикладене, а також враховуючи те, що сучасна міжнародна система глобальної фінансової безпеки включає велику кількість установ, агентств і учасників, що мають спеціалізовані мандати, необхідно перейти до глобальної системи реформованих установ і нових механізмів управління фінансовою безпекою, які можуть узгоджено направляти різноманітні зусилля і ресурси для забезпечення ефективної реакції у відповідь на невідкладні глобальні проблеми в епоху майбутніх гігантських економічних і соціальних перетворень. Тобто, на часі питання утворення

такої сучасної системи глобальної фінансової безпеки, яка б здійснювала саме глобальне регулювання фінансової безпеки, а не глобальне управління, сприяла б нейтралізації ризиків та загроз фінансової безпеки країн з перехідною економікою як об'єктів зовнішнього управління, зважаючи на зростання рівня децентралізації світогосподарських відносин та запровадження протекціоністської політики цілим рядом розвинених країн та країн, що розвиваються, забезпечувала стабільність і стійкість міжнародної системи фінансових взаємовідносин держав, міжнародних фінансових інститутів та інших суб'єктів господарської діяльності.

Разом з тим, зазначена система регулювання глобальної фінансової безпеки для забезпечення високого рівня ефективності повинна:

- мати виражений антикризовий характер діяльності, спрямований на упередження наявних та потенційних загроз, ризиків та небезпек як для глобальної фінансової безпеки, так і для розвинених країн та країн, що розвиваються;

- створити основи для скоординованих спеціалізованих дій між провідними установами, агентствами, учасниками та забезпечення контролю за глобальними процесами, з можливістю коригувати їх траєкторії, використовуючи засоби жорсткої і м'якої сили, міжнародні інститути, механізми та інструментарій нейтралізації та упередження можливих системних шоків та кризових явищ;

- сприяти забезпеченню глобальної фінансової безпеки шляхом визначення конкретних секторів глобальної фінансової безпеки (борговий, валютний, банківський, фондовий, страховий, інвестиційний) з комплексною основою для вирішення загального завдання;

- здійснювати постійний перегляд складу та/або розширення кількості країн-представників та зустрічей на вищому рівні шляхом збільшення впливу динамічних і швидко зростаючих інших важливих регіонів та країн як рівноправних членів, відповідно зменшивши вплив домінували раніше країн, роль яких в світовій економіці відносно знизилася в порівнянні з країнами з

ринком, що формується, а також прийняття більш відкритих і прозорих процедур вибору власного керівництва;

- утворити нові спеціалізовані та збільшити роль існуючих наднаціональних органів на регіональному рівні з відповідним запровадженням та активним використанням регіональних фінансових механізмів для забезпечення глобальної фінансової безпеки;

- здійснювати постійний контроль та нагляду за всіма системно важливими глобальними фінансовими інститутами, тощо.

Сама ж структура системи регулювання глобальної фінансової безпеки має бути багаторівневою і включати національний, регіональний, глобальний рівні (рис. 3.1.):

I рівень: Рада з питань глобальної фінансової безпеки - це загальна платформа, яка повинна займатись міжнародною координацією та регулюванням глобальної фінансової безпеки, що має мандат на складання порядку міжнародних ініціатив, спрямованих на зміцнення глобальної фінансової безпеки, і передбачає рівноправне представництво розвинених країн і країн, що розвиваються. Частково зазначені засади знайшли відображення в діяльності "Великої двадцятки" ("G-20") та Ради фінансової стабільності і тому ці організації можливо використовувати для побудови сучасної системи регулювання глобальної фінансової безпеки, адаптованої до нинішніх реалій світогосподарських відносин, але за умови того, що:

- буде збільшено ефективність застосування узгоджених глобальних принципів і зведено до мінімуму несприятливих ризиків невизначеності транскордонного регулювання, вирішено проблему транскордонних аспектів майбутнього впровадження глобально узгоджених принципів регулювання;

- дані організації будуть і надалі поширювати свою діяльність і на інші потенційні сфери, і в першу чергу, на сферу фінансових ринків, яка на сьогодні не є пріоритетною для них порівняно з банківською сферою.

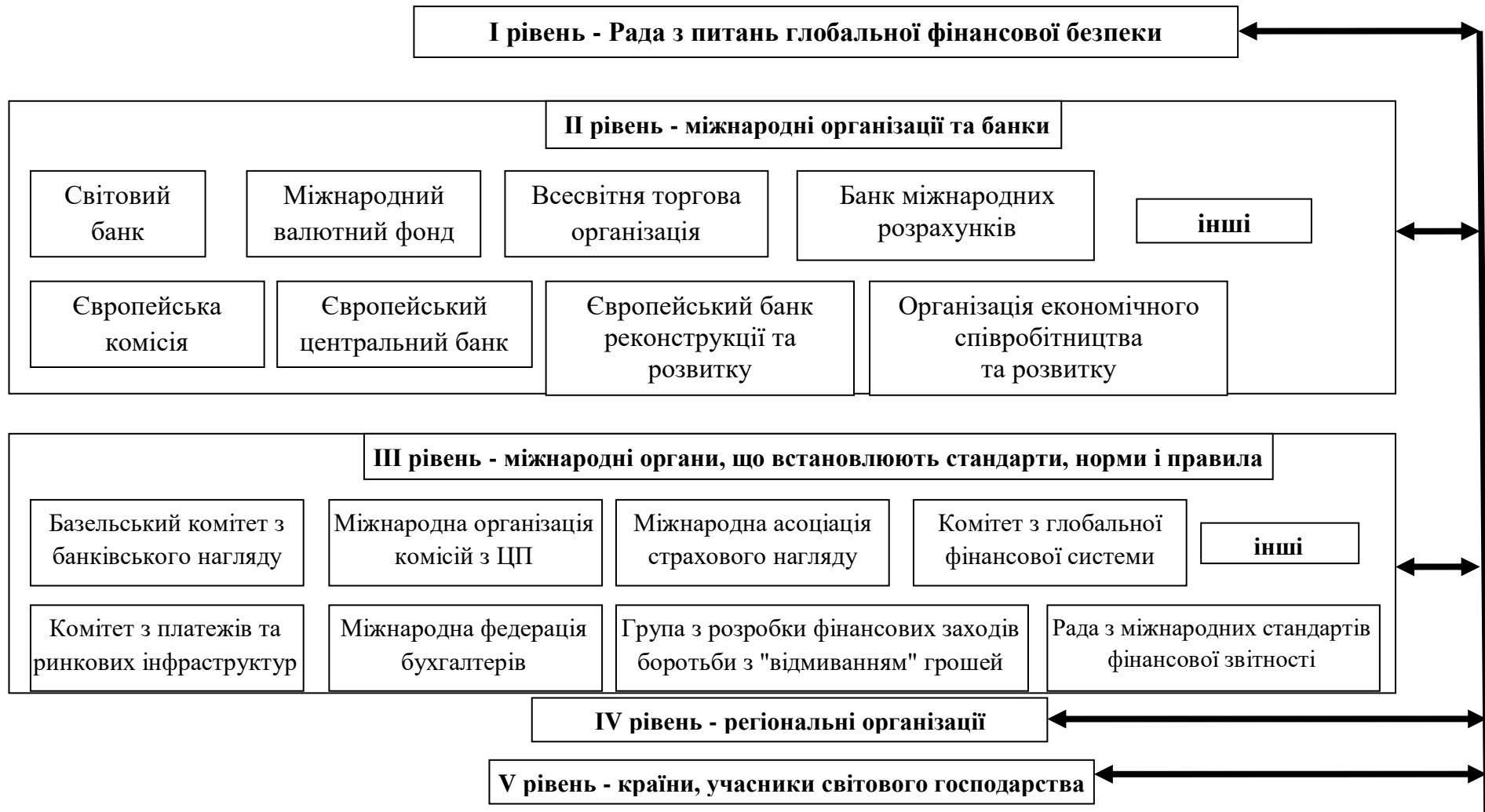

Рис. 3.1. Структура системи регулювання глобальної фінансової безпеки

* Побудовано автором

Рада з питань глобальної фінансової безпеки повинна:

– в своїй діяльності використовувати комбінацію різноманітних моделей і в-першу чергу таких як:

* «каталітичного впливу» (передбачає стимулювання або підтримку змін і реформування міжнародних організацій),

* «ядра, що впливає на систему» (передбачає визначення нового напрямку дій для інших організацій або забезпечення політичного лідерства, в якому потребує організація);

* «паралельного управління» (передбачає створення багатостороннім інститутом власних механізмів) [210, с.155-157].

– взаємодіяти з існуючими ключовими міжнародними організаціями, а не формувати власну систему інститутів глобального управління фінансовою безпекою;

– виступати в якості «хаба глобальної мережі»[75; 198].

Процес координації діяльності членів цієї Ради повинен відбуватися в постійній взаємодії відповідних міжнародних експертів, представників різних країн та міжнародних організацій, а інколи, залежно від ситуації, і цілих підрозділів національних адміністративних структур, оскільки саме змішані механізми дозволяють враховувати інтереси більш широкого кола учасників, дають більш реалістичну і повну картину що відбуваються в світовій економіці процесів. Це має передбачати участь відповідних функціональних підрозділів, наприклад, міністерств економіки та / або фінансів, центральних банків і інших регіональних і національних регуляторів, які повинні працювати спільно. Такий порядок взаємодії повинен сприяти,

по-перше, більш глибокому розумінню цілей і обмежень, наявних у закордонних партнерів, що дуже важливо в критичних ситуаціях (наприклад, на тлі можливої загрози чергового глобальної фінансової кризи);

по-друге, своєчасному упередженню різноманітних глобальних ризиків та загроз глобальній фінансовій безпеці, в тому числі шляхом застосування ефективних і узгоджених дій відповідних державних структур усіх країн.

II рівень: **міжнародні організації та банки** – це установи, ключовими завданнями яких є оцінка ризиків, загроз та небезпек; розробка нових механізмів, які допомогли б країнам захиститися від макроекономічних помилок і упущень в регулюванні, що допускаються іншими державами; участь в розробці стандартів функціонування фінансових та інших ринків; здійснення фінансової підтримки країн світу.

Окремим напрямом діяльності міжнародних інститутів може бути залучення недержавних організацій до обговорення глобальних політичних і економічних проблем в рамках численних міжнародних форумів, проведення консультацій, зустрічей та семінарів, проведення та публікація результатів своїх досліджень. Водночас, для більш ефективного їх функціонування необхідно внести зміни в правову основу їх діяльності та їх статuti для можливого залучення інститутів громадянського суспільства не тільки до обговорення пріоритетних напрямків глобального управління фінансовою безпекою, але і до розробки рішень і здійснення контролю за їх виконанням.

III рівень: **органи, що встановлюють стандарти, норми і правила** – це міжнародні профільні органи, діяльність яких спрямована на розробку та постійне удосконалення на міжнародному рівні відповідних спеціалізованих стандартів у фінансовій сфері, сприяння зближенню регулюючих норм і поліпшення співпраці по нагляду шляхом визначення стандартів і методик, що забезпечують керівництво для однакових дій всіх національних регуляторів. Серед основних з них, які довели свою ефективність, особливо необхідно виділити наступні з їх стандартами:

– Базельський комітет з банківського нагляду – "Загальні принципи ефективного банківського нагляду" (Core Principles for Effective Banking Supervision);

– Міжнародна організація комісій з цінних паперів – "Мета та принципи регулювання фондових ринків" (Objectives and Principles of Securities Regulation);

– Міжнародна асоціація страхового нагляду – "Основні принципи для страхових регуляторів" (Insurance Core Principles);

– Рада з міжнародних стандартів фінансової звітності – "Міжнародні стандарти фінансової звітності" (International Financial Reporting Standards / International Accounting Standards);

– Комітет з платежів та ринкових інфраструктур – "Загальні принципи функціонування платіжних систем" (Core Principles for Systemically Important Payment Systems);

– Міжнародна федерація бухгалтерів – "Міжнародні стандарти аудиту" (International Standards on Auditing);

– Група з розробки фінансових заходів боротьби з "відмиванням" грошей – "40 рекомендацій Групи розробки фінансових заходів боротьби з "відмиванням" грошей" (The Forty Recommendations of the Financial Action Task Force).

IV рівень: **регіональні організації** – це регіональні профільні органи, діяльність яких спрямована на вирішення та упередження локальних проблем та ризиків фінансовій безпеці притаманних конкретному регіону в межах глобальної фінансової безпеки (як приклад, табл. 3.1). Потреба у виділенні даного рівня викликана тим, що,

з одного боку, не можна випускати з виду «горизонтальний» вимір фінансової безпеки (своєрідність процесів, що відбуваються в конкретних регіонах),

з іншого боку, мають місце: різні конфігурації балансу сил в регіонах, їх історичні, культурні, релігійні традиції; відмінності в забезпеченні фінансової безпеки в різних регіонах світу; неоднакова ступінь залучення держав в процес забезпечення регіональної фінансової безпеки.

Система міжнародних відносин і світогосподарських зв'язків відчуває на собі серйозний вплив виходу на світову арену десятків нових держав з великими очікуваннями, інколи не досконалою системою державності і структурою економіки. Так, наприклад, прискорення темпів економічного розвитку держав Північно-Східної Азії на тлі їх загасання в останні десятиліття в країнах Європейського союзу і Північній Америці зміщує центр світової торгівлі та інвестиційної активності в Азіатсько-Тихоокеанський регіон.

Таблиця 3.1.

Етапи регіональної економічної інтеграції

Етапи	Регіональні організації
Зона вільної торгівлі	Європейська асоціація вільної торгівлі (1958–1969 рр.), Північноамериканська угода про вільну торгівлю – НАФТА (1994 р.), Балтійська зона вільної торгівлі (1993 р.), Угода про свободу торгівлі країн АСЕАН (1992 р.)
Митний союз	Європейський Союз (1968–1976 рр.), Бенілюкс (з 1948 р.), Митний союз Білорусі, Казахстану та Росії (2007 р.)
Єдиний внутрішній (спільний) ринок	Європейський Союз (1987–1992 рр.), Карибський спільний ринок – КАРІКОМ (1973 р.), Спільний ринок країн Південної Америки – МЕРКОСУР (1991 р.)
Економічний і валютний союз	Європейський Союз (з 1993 р.), Союз арабського Магрибу (1989 р.), Західноафриканський союз (1994 р.) Співдружність незалежних держав – СНД (1992 р.)

*Побудовано автором на підставі [144].

За результатами дослідження фахівців університету Каліфорнії (Fellow at Chapman University of Orange County) та Лондонського Legatum – Інституту (Legatum Institute in London) розроблено концепцію нового світового порядку, який у сучасних умовах має наступні складові, які ми наводимо нижче із збереженням авторської термінології розробників:

- нові ганзейські країни (Данія, Фінляндія, Німеччина, Нідерланди, Норвегія, Швеція);
- прикордонні регіони до ганзейських країн (Великобританія, Бельгія, Естонія, Ісландія, Ірландія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина, Чехія);
- Оливкові республіки (Болгарія, Греція, Іспанія, Італія, Косово, Македонія, Португалія, Словенія, Хорватія, Чорногорія);
- міста, що за значенням і впливом прирівнюються до держави (Лондон, Париж, Сінгапур, Тель-Авів і т. і.);
- Північноамериканський альянс (Канада, США);
- лібералізатори (Чилі, Колумбія, Коста-Ріка, Мексика, Перу);
- Боліваріанські Республіки (Аргентина, Болівія, Куба, Еквадор, Нікарагуа, Венесуела);
- країни з невиразними подібностями – Stand-Alones (Бразилія, Франція, Велика Індія, Японія, Південна Корея, Швейцарія);
- Російська імперія (Вірменія, Білорусь, Молдова, Росія, Україна);
- дикий Схід (Афганістан, Азербайджан, Казахстан, Киргизстан, Пакистан, Таджикистан);
- Іраністан (Бахрейн, сектор Газа, Іран, Ірак, Ліван, Сирія);
- Велика Аравія (Єгипет, Йорданія, Кувейт, Палестинська автономія; Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Оман);
- нові турки (Туреччина, Туркменістан, Узбекистан);
- Південноафриканська імперія (Ботсвана, Лесото, Намібія, Південна Африка, Свазіленд, Зімбабве);

- на південь від Сахари (Ангола, Камерун, Центральноафриканська Республіка, Конго-Кіншаса, Ефіопія, Гана, Кенія, Ліберія, Малаві, Малі, Мозамбік, Нігерія, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Судан, Танзанія, Того, Уганда, Замбія);
- Пояс Магриба (Алжир, Лівія, Мавританія, Марокко, Туніс);
- Серединні царства (Китай, Гонконг, Тайвань);
- Гумовий пояс (Камбоджа, Індонезія, Лаос, Малайзія, Філіппіни, Таїланд, В'єтнам);
- Країни-щасливчики (Австралія, Нова Зеландія) [199].

З огляду на це, при комплексному підході до проблем глобальної фінансової безпеки, який ми пропонуємо, важливо прагнути знаходити діалектичний взаємозв'язок глобального та регіонального рівнів, що підтверджується результатами аналізу останніх світових фінансових криз, які першочергово виникали в певних регіонах світу, а уже потім розповсюджувалися на все світове господарства та світову фінансову систему. Окрім того, відбувається постійний розвиток країн, технологій, що спричиняє перерозподіл значимості регіонів в системі глобальної фінансової безпеки з точки зору їх загрозовості для фінансової безпеки.

У рівень: країни, учасники світового господарства, – це рівень країн в особі їх керівників, керівників та представників відповідних державних органів, установ та організацій, що задіяні в процесі управління фінансовою безпекою країни (наприклад, центральний банк, міністерство фінансів, різноманітні державні органи – регулятори фінансового ринку, тощо) згідно зі своїм функціоналом та обов'язками. Виділення даного рівня та його включення в міжнародну систему регулювання глобальної фінансової безпеки є обов'язковою умовою для забезпечення її ефективного функціонування, адже,

по-перше, саме на цьому рівні – рівні окремо взятої країни виникають різноманітні ризики, загрози та небезпеки, а дотримання глобальної фінансової безпеки є значною мірою залежним від національної фінансової

безпеки будь-якої країни, оскільки погіршення макроекономічної ситуації в одній країні неминуче може призвести до кризових явищ у всьому світі;

по-друге, від того, на скільки якісно, професійно та ефективно спрацюють відповідні державні структури даної країни першочергово залежить і глобальна фінансова безпека.

Слід також зважити і на те, що держави відіграють ключову роль в світових справах хоча б тому, що саме вони створюють, фінансують і підтримують у різноманітних формах інших міжнародних акторів, в тому числі транснаціональних.

Така структура системи регулювання глобальної фінансової безпеки повинна забезпечити та наявний взаємозв'язок всіх її рівнів повинні забезпечити підвищення послідовності, легітимності та ефективності як її дій, так і дій Ради з питань глобальної фінансової безпеки. Використання ж в процесі управління комбінації таких моделей як «каталітичного впливу», «ядра, що впливає на систему» і «паралельного управління» сприятиме необхідним змінам і реформуванню міжнародних організацій під стандарти запропонованої системи; визначатиме нові напрямки дій для інших організацій; створюватиме власні механізми регулювання.

Зважаючи на вищевикладене, а також на те, що питання якісного управління фінансовою безпекою на рівні окремо взятої держави вже давно стало невід'ємним від питання управління глобальною фінансовою безпекою і, з урахуванням змін засад функціонування світового господарства, світової фінансової системи, а також не здатності світового господарства до повного саморегулювання державне участь в процесі щодо забезпечення фінансової і економічної безпеки не має бути перманентною, яка обмежена лише процесом формування державної економічної та фінансової політик, потребують перегляду та удосконалення механізми та інструментарій управління фінансовою безпекою на макроекономічному рівні країни країн з перехідною економікою.

3.2. Формування та обґрунтування антикризової стратегії фінансової безпеки країн з перехідною економікою

Як нами було визначено і доведено за результатами попередньо наведеного дослідження, окрім необхідності забезпечення глобальної фінансової безпеки глобальної економіки, на перший план виходить питання розробки шляхів нейтралізації ризиків та загроз фінансової безпеки в процесі інтеграції в світогосподарські відносини саме на національному рівні. Особливо це стосується країн з перехідною економікою. На підтвердження важливості такого кроку слід зазначити, що за результатами Саміту зі сталого розвитку, який було проведено Організацією Об'єднаних Націй 25 вересня 2015 року, 193 країни учасники прийняли на себе зобов'язання щодо здійснення широкого спектру заходів та структурних змін, які мають забезпечити макроекономічну стабільність та фінансову безпеку держав, конкурентний розвиток, екологічний баланс та соціальну згуртованість національних економік, тощо. Адже навіть ринкові системи розвинених країн виявились не здатними до саморегулювання: "першопричини катаклізмів полягають в утопічній спробі економічного лібералізму створити саморегульовану ринкову систему" [207].

Як стверджує професор Р. Войтович, проблема відсутності сформованості національної ідентичності перешкоджає державі повною мірою протистояти глобалізаційним викликам з боку інших держав, забезпечити достатній рівень власної фінансової безпеки. На думку автора, принципової необхідності набуває розроблення державної глобалізаційної політики, яка б дозволила зберегти фінансову стабільність країни шляхом врахування співвідношення геостратегічних сил на глобальному просторі й чіткого визначення місця та ролі України в ньому. При цьому, глобалізаційна політика має бути спрямована переважно на реалізацію національних інтересів не шляхом прилаштування до потреб загальнопланетарної системи

розвитку, а завдяки можливості задекларувати й відстояти власну національно регламентовану позицію в глобальному світі [27].

А. Філіпенко в роботі "Міжнародна економічна інтеграція: сучасний теоретичний дискурс" як ймовірні компромісні заходи в частині нейтралізації ризиків та загроз фінансової безпеки в процесі інтеграції в світогосподарські відносини при подальшій міжнародній економічній інтеграції країни пропонує звернутись до таких заходів:

1) розвиток інтеграції в тих економічних просторах, які характеризуються меншою конфліктністю та волевиявленням щодо передачі владних повноважень міжнародним інституціям, з акцентуванням уваги більшою мірою на договірно-правових аспектах, ніж на ціннісних. Серед можливих прикладів такої інтеграції автор виділяє міжнародні угоди в галузі стандартизації, банківської діяльності, оподаткування, міграції робочої сили тощо;

2) забезпечення національного суверенітету та реалізація національних інтересів у глобальному середовищі;

3) інтеграція країн на субглобальному рівні. При цьому, автор зазначає, що триваюча останнім часом інтенсивна проліферація регіональних торговельних блоків створює певну напруженість у світовій торговельній системі, яка призводять, водночас, до гальмування процесів глобальної економічної інтеграції [147, с. 56].

А. Кулінська в монографії "Управління складовими фінансової безпеки національного господарства України: концепція та методологія" пропонує методичний інструментарій управління забезпеченням фінансової безпеки національної економіки України, який полягає в зміцненні міжсистемних зв'язків між складовими фінансової безпеки країни і висвітлює:

а) формалізацію і конкретизацію пріоритетних національних інтересів у фінансовій системі життєдіяльності суспільства, які відповідають потребам її сучасного розвитку;

- б) інституціоналізацію управлінської діяльності в процесі забезпечення фінансової безпеки національної економіки;
- в) методичні засади та практичний досвід їх реалізації;
- г) ідентифікацію та систематизацію реальних чи потенційних загроз та викликів, яким схильна фінансова безпека;
- д) пошук та застосування ринкових можливостей держави щодо їх уникнення в майбутньому для авторизації способів забезпечення фінансової безпеки [73].

Окремо А. Кулінською розроблено концептуальний підхід до побудови організаційної структури моніторингу складових фінансової безпеки національної економіки країни, який відрізняється тим, що полягає у виокремленні таких ключових функцій або їх похідних, як здійснення контролю (моніторингу, обліку, перевірки), проведення аналізу (здійснення оцінки та відбору, вивчення впливу, виявлення причин або загроз) та прийняття рішень (підготовка пропозицій або розроблення заходів) суб'єктами забезпечення безпеки, що, на думку автора, повинно дозволити з повнотою ідентифікувати загрози фінансовій безпеці національної економіки держави, системно аналізувати та оперативно реагувати на мінливі соціально-економічні ситуації й проводити фінансово-економічне обґрунтування рішень [73]. На нашу думку, зазначені пропозиції спрямовані першочергово на вирішення тактичних завдань, не мають антикризового характеру, що робить їх обмеженими як в часі, так і в можливостях упередження та знешкодження потенційних загроз та ризиків фінансовій безпеці.

Деяко схожі пропозиції висунуті О. Сидоровим, яким запропоновано доволі загальний підхід до забезпечення економічної безпеки на основі інтелектуального потенціалу, що передбачає виконання певної послідовності етапів забезпечення, до складу яких віднесено: формування методичної та інформаційної баз, аналітичне оцінювання, виявлення та оцінка загроз, розроблення механізму забезпечення. За твердженням науковця даний підхід

дозволяє діагностувати стан національної економіки на основі результатів оцінювання економічної безпеки, встановити загрози економічній безпеці у сфері інтелектуального потенціалу та розробити заходи щодо їх усунення або подолання їх наслідків [135].

Необхідно також виділити пропозиції ряду науковців щодо можливих шляхів нейтралізації ризиків та загроз фінансової безпеки в процесі інтеграції в світогосподарські відносини, які полягають в здійсненні управління певними складовими фінансової безпеки країни. Так, В. Койло, виходячи з того, що кредитні ресурси, особливо міжнародних фінансових організацій, чинять суттєвий вплив на фінансову безпеку та економічне зростання країни, спричиняють вразливість фінансової безпеки країни, погіршення динаміки економічного розвитку, загрозу збереженню суверенітету та зростання перешкод для структурних перетворень, пропонує забезпечити фінансову безпеку країни шляхом підвищення ефективності політики управління кредитними ресурсами міжнародних фінансових організацій [61].

Професор О. Білорус, вважає що бюджетна складова є найголовнішою в структурі фінансової безпеки країн, як результат до шляхів нейтралізації ризиків та загроз фінансової безпеки, в тому числі в процесі інтеграції в світогосподарські відносини, він відносить в-першу чергу, інструментарій пов'язаний з бюджетом країни: законодавче закріплення і вдосконалення бюджетного планування, зменшення бюджетного дефіциту, посилення контролю за ефективністю, цільовим використанням державних фінансів, поверненням і обслуговуванням зовнішніх ресурсів, оптимізації валютної політики, стабільності розвитку страхового ринку на підставі удосконалення системи правового забезпечення та системи регулювання, нагляду і контролю за діяльністю учасників страхового ринку, підвищення прозорості діяльності учасників фондового ринку [158]. Безперечно позитивною, на нашу думку, є пропозиція О. Білоруса, щодо розроблення єдиної стратегії забезпечення фінансової безпеки, в межах якої повинен бути розроблений і необхідний інструментарій та механізми її впровадження та виконання.

У своїх дослідженнях С. Онищенко та О. Бородій також наполягають на тому, що управління бюджетною безпекою є одним з найважливіших елементів забезпечення фінансової стійкості та фінансової безпеки держави [17], а в умовах глобальних та трансформаційних змін однією із найважливіших економічних проблем в Україні та найбільших загроз фінансовій безпеці є зростання до загрозливих параметрів боргового навантаження, надмірне залучення коштів на недосить вигідних умовах поряд з нераціональністю їх використання перешкоджають довгостроковому економічному зростанню та торпедують стан фінансової безпеки [4]. З огляду на це:

– О. Бородій, зокрема, запропоновано, по-перше, механізм протидії загрозам бюджетній безпеці держави, які виникають у процесі виконання бюджету за видатками, що включає економічні та організаційно-адміністративні заходи впливу на отримувачів бюджетних коштів і моніторинг бюджетної безпеки в сфері використання коштів бюджету, що дозволяє своєчасно попереджати порушення бюджетного законодавства, знизити ймовірність виникнення загроз бюджетній безпеці, спрямовувати кошти на відновлення стійкості національної економіки; по-друге, науково-практичний підхід до формування стратегічних напрямів удосконалення управління бюджетною безпекою, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки держави за рахунок: удосконалення інституційного середовища функціонування бюджетної системи; підвищення ефективності бюджетних видатків та раціоналізації їх розподілу за статтями; посилення фінансового контролю в бюджетній сфері; налагодження координації бюджетної та грошово-кредитної політики; зменшення дефіцитності державного бюджету та боргового навантаження на національну економіку; забезпечення бюджетної децентралізації [17];

– організаційно-економічний механізм запобігання загрозам бюджетній безпеці запропоновано С. Онищенко. Він, серед усього, включає конкретні методи зниження ризиків, інструменти та важелі державного

регулювання процесу запобігання загрозам бюджетній безпеці держави (забезпечення національної безпеки держави та реалізації національних економічних інтересів; забезпечення платоспроможності, фінансової стійкості й збалансованості бюджетної системи; зменшення боргової залежності держави; ефективне виконання дохідної і видаткової частин зведеного та державного бюджетів і публічних зобов'язань; стимулювання розвитку бюджетоутворюючих галузей та стратегічно важливих підприємств), призначенням котрого є створення безпечних умов розвитку бюджетної системи в умовах нестабільності задля фінансової стабільності України з урахуванням впливу фінансової глобалізації [107].

Виходячи з того, що агропромисловий комплекс України є складовою національного господарства та виступає єдиною цілісною виробничо-економічною системою, яка об'єднує низку сільськогосподарських, промислових, науково-виробничих і навчальних галузей тощо, А. Гула наголошує, що кредитування аграрного сектору України є основою забезпечення фінансової безпеки держави і тому "фінансова безпека держави полягає у підтримці розвитку агропромислового комплексу завдяки збільшенню обсягів підтримки сільського господарства забезпечення соціально-економічного захисту вітчизняних товаровиробників, формуванні гарантій держави у виданні кредитів та їх повернення" [38].

Автори дослідження "Ризики і загрози фінансовій безпеці сектору державних фінансів та шляхи їх подолання" відзначають, що незважаючи на велику кількість наукових розробок і нормативних документів з питань фінансової безпеки держави, невирішеними залишаються проблеми прогнозування ризиків і формування на цій основі системи раннього попередження технічного дефолту; систематизації та визначення основних (за потенційною силою впливу на рівень безпеки) індикаторів фінансової безпеки з урахуванням не лише позицій експертів, а й об'єктивних чинників [124]. Виходячи з цього, даним колективом авторів розроблялись заходи по усуненню ризиків і загроз фінансовій безпеці через її боргову складову.

Серед основних засад формування ефективної системи фінансової безпеки В. Білоус виділяє створення комплексного моніторингу, тобто багаторівневої і повномасштабної системи відстеження динаміки всіх основних фінансово-економічних процесів у країні. [13]. Безумовно, комплексний моніторинг повинен мати місце в процесі управління фінансовою безпекою держави, але він повинен бути не єдиним і найважливішим елементом управління, а одним з них.

На жаль, така вузька спеціалізація шляхів нейтралізації ризиків та загроз фінансової безпеки не в змозі виконати це завдання, адже фінансова безпека країни є системною категорією і досягти її якісного рівня неможливо лише за допомогою управління окремими її складовими. Державна фінансова політика та інструментарій, спрямовані на подолання загроз, ризиків і негативних факторів для фінансової системи і фінансової безпеки країни, повинні поєднувати в собі сукупність цілого ряду бюджетних, податкових, кредитних, грошових та інших інструментів. Необхідність використання інструментів всіх складових фінансової безпеки країни пов'язана з тим, що недоліки і обмежену дію одних інструментів необхідно компенсувати перевагами інших, тобто необхідно створювати комплексну систему заходів, що сприяють зміцненню і ефективному розвитку як фінансової системи країни, так і забезпеченню її фінансової безпеки.

Розглянемо тепер пропозиції, що були розроблені міжнародними структурами. Так, в рамках G-20 в Лондоні 2 квітня 2009 рік був позначений коло пріоритетних завдань в реформуванні системи антикризового регулювання фінансової безпекою на національному рівні:

- розширення масштабів фінансового регулювання і його поширення на більшу частину операцій на фінансовому ринку. Регулювання повинно йти в ногу з інноваціями і більшою мірою фокусуватися на операціях, а не на інститутах;

- посилення ринкової дисципліни, ліквідація ризику неправильного присвоєння рейтингів. Для системоутворюючих банків особливе значення

має визначення тригерів, які свідчать про необхідність державного втручання, а також розробка більш прозорої системи розподілу збитків;

– мінімізація проциклічності в регулюванні, створення резервів і подушок безпеки в "мирний час". Регулюючі органи повинні безперервно здійснювати моніторинг ринкових умов з тим, щоб не стимулювати прийняття фінансовими інститутами надмірних ризиків;

– забезпечення більшої інформаційної відкритості, достовірності статистичних даних, їх точного відображення в звітах по фінансовій стабільності, створення більш прозорих умов при оцінці складних фінансових інструментів. Різні ринкові індикатори (індекси акцій, ціни опціонів, спреди CDS) можуть містити важливу інформацію про системний ризик. Отримання інформації про угоди на позабіржовому ринку і позабалансових операціях розширить уявлення регуляторів про рівень накопленого ризику в системі;

– підвищення ефективності регулювання рівня ліквідності в фінансовій системі [191].

Як зазначають фахівці міжнародних фінансових організацій, пріоритетом для фінансової безпеки країни в процесі інтеграції в світогосподарські відносини має бути інтегрованість національної макроекономічної політики і податкової системи, а також фінансове регулювання потоків капіталу. МВФ вже переглянув свою категоричну позицію з контролю над капіталом, але урядам і міжнародним інституціям потрібно докласти більше зусиль для легітимації застосування таких заходів. Наприклад, уряди можуть зміцнити стабільність національної економіки за допомогою «контрциклічного регулювання капіталу», тобто обмежуючи приплив капіталу, якщо економіка перегріта, і обкладаючи податком відтік капіталу в разі спаду. Уряди також повинні боротися з ухиленням від сплати податків, створивши глобальний фінансовий реєстр, в якому буде фіксуватися місце проживання і громадянство акціонерів і фактичних власників фінансових активів.

Погоджуючись з викладеними вище позиціями та заходами науковців, організацій та держав, слід зазначити, що вони мають або разовий характер, навіть при отриманні певних позитивних результатів, або спрямовані на вирішення оперативних завдань, тощо. Однак, вони не є певною системою і повинні постійно переглядатись та змінюватись залежно від ситуації та стану фінансової безпеки країни, що може спричинити втрату часу у випадку інших, раніше не актуальних ризиків чи загроз. І тут доцільно звернути увагу та погодитись з позицією М. Єрмошенко, який наголошує на високому рівні актуальності питання фінансової безпеки країни і, як наслідок, на необхідності розробки концепції та стратегії фінансової безпеки країни із відповідним визначенням національних пріоритетів у фінансово-кредитній сфері [44].

Дана позиція знайшла відображення і в монографії "Антикризове управління національною економікою", автори якої зазначають, що трансформаційні процеси, які тривають останнім часом в світовому господарстві, а також поява нових запитів і зміна позиції споживача в умовах глобалізації, зростання конкуренції за ресурси, а також ряд інших зовнішніх і внутрішніх факторів призвели до різкого зростання значення стратегічного управління національною економікою та безпекою, фінансовою безпекою країни. Як стверджують І. Малий, І. Радіонова, Л. Ємельяненко, процес глобалізації піднімає проблеми стратегічного управління національною економікою та фінансовою безпекою на рівень світового господарства, коли ми маємо справу з національними економіками 198 країн світу, тому в стратегічному управлінні можна спиратися на розробки в області макроекономічного стратегічного управління, маючи, однак, на увазі основну специфіку макроекономіки, її змістовну, а не формальну відмінність від мікроекономіки [6].

Н. Кравчук, О. Колісник та О. Мелих підтверджують наш висновок щодо необхідності стратегічного управління фінансовою безпекою і

наголошують на тому, що стратегія фінансової безпеки та механізм забезпечення фінансової безпеки повинні включати такі елементи:

– об'єктивний і всесторонній моніторинг економіки і фінансової сфери з метою виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз інтересам об'єктів фінансової безпеки;

– вироблення порогових, гранично допустимих значень фінансових та соціально-економічних показників /індикаторів/, перевищення яких може провокувати фінансову нестабільність і фінансову кризу;

– діяльність держави щодо виявлення і попередження внутрішніх і зовнішніх загроз фінансовій безпеці [70].

Зважаючи на вищевикладене, а також виходячи з того, що фінансова безпека країни повинна визначатися фінансовою політикою держави, яка забезпечує захист її національних інтересів, підтримку соціально-економічної і фінансової стабільності її розвитку не тільки всередині країни, а й на світовій арені, в тому числі незалежно від циклічності економіки, при управлінні фінансовою безпекою країни слід дотримуватись наступних ключових засад:

по-перше, концепція фінансової безпеки країни повинна бути складовою частиною загальної економічної безпеки держави та визначатися відповідною фінансовою політикою (з урахуванням необхідності позиції відповідальності, з одного боку, за стабілізацію і благополуччя своєї країни та її громадян, з іншого боку, країн та населення всього світу);

по-друге, питання управління фінансовою безпекою держави повинно здійснюватись комплексно і на довготривалій основі, а не фрагментарно шляхом вирішення окремих завдань фінансової безпеки та їх постійних змін, що мало місце в Україні – протягом часу з набуття Україною незалежності було прийнято цілий ряд важливих документів, які стосуються і фінансової безпеки країн загалом, і її певних моментів мірою (наприклад, у 2007 – 2015рр. були прийняті "Стратегія національної безпеки України", "Концепція фінансової безпеки України", "Концепція економічної безпеки

України та її регіонів" та інші), водночас, жоден з них не був виконаний повною мірою);

по-третє, роль держави при реалізації власної фінансової політики має відбуватись через відповідну стратегію, яка повинна, з одного боку, сприяти упередженню та мінімізації ймовірності руйнування економічного потенціалу країни та забезпечувати необхідний рівень фінансової стабільності, з іншого боку, сприяти формуванню ефективної системи фінансової безпеки;

по-четверте, кризовий характер світового господарства та фінансової системи, що підсилюється і набуває безконтрольних форм і рівнів, на фоні зростаючої зв'язаності і відкритості світової фінансової системи тягне за собою нестійкість і загрозу для фінансової безпеки окремо взятої країни внаслідок все більшої вразливості складної відкритої фінансової системи до незначних збурень і локальних ризиків. Це вимагає, щоб управління фінансовою безпекою країни мало чітко виражений антикризовий характер і було спрямовано на упередження та запобігання наявним та потенційним ризикам, загрозам та небезпекам. Такий наш висновок підтверджується результатами дослідження О. Хитрової, якою було "обґрунтовано існування в умовах глобалізації постійного зовнішнього впливу на національну економіку, можливим наслідком якого є вплив використовуваних ресурсів до інших країн і блокування припливу нових ресурсів, що, на відміну від засад, які застосовувалися дотепер і розглядалися як тимчасові явища, дало змогу обґрунтувати необхідність надання будь-якій стратегії розвитку національних економік антикризового спрямування" [151]. Тобто, будь-яке управління повинно бути антикризовим – побудованим на врахуванні ризику та небезпеки кризових ситуацій [127], тому якщо криза та ризик є об'єктивною реальністю, то антикризове управління фінансовою безпекою та фінансовою системи будь-якої держави повинно виступати об'єктивною необхідністю.

За результатами здійсненого нами дослідження та детального аналізу праць вітчизняних та зарубіжних науковців щодо сутності та особливостей фінансової безпеки країни як фундаментальної складової економічної безпеки національної економіки будь-якої держави; тенденцій і закономірностей розвитку світового господарства; засад, механізмів та практик управління фінансовою безпекою країн; впливу на фінансову безпеку країн процесів глобалізації і їх інтеграції в світогосподарські відносини; стану фінансової безпеки, тенденцій і закономірностей її розвитку в Україні та інших країнах світового господарства нами було зроблено висновок, що найбільш ефективним методом забезпечення та постійного підтримання на необхідному рівні фінансової безпеки держави є стратегічний процес управління фінансовою безпекою, який повинен бути заснований на антикризових засадах та на формуванні стратегії фінансової безпеки держави, мати довгостроковий характер та передбачати оперативне управління, відповідні виробленому алгоритму дій.

Світова фінансова криза спричинила появу кількох конкретних викликів [166, с. 4], які потребують від світової спільноти пошуку адекватних відповідей як на глобальному, так і на національному рівнях:

– криза вимагає чіткого усвідомлення фундаментальних причин та механізмів розвитку кризових процесів та їх впливу на фінансову безпеку міжнародну та національну. Без глибокого аналізу природи та особливостей сучасної кризи неможливо здійснити суттєві інституційні та структурні перетворення, які зроблять як національну фінансову безпеку, так і фінансову безпеку світового господарства більш стійкими до майбутніх економічних шоків;

– криза вимагає від національних урядів та міжнародних організацій продуманих та активних дій, спрямованих на мінімізацію негативних наслідків кризи та відновлення нормальної економічної активності та фінансової стабільності як джерел подальшого розвитку національних економік. Разом з тим дуже важливо поєднати короткострокові заходи

надзвичайного характеру зі структурними та інституційними змінами, які потрібні для забезпечення сталого розвитку економіки в середньо- та довгостроковому вимірі;

– криза вимагає чіткого усвідомлення, наскільки глибоко інтегрованою сьогодні є світова економіка, що об'єктивно зумовлює появу якісно нового рівня міжнародної координації економічної політики в цілому та розвитку глобальної взаємодії в сфері регулювання, наприклад, міжнародних фінансових потоків. Таке усвідомлення є дуже важливим особливо для політиків, оскільки за часів кризи традиційно зростають протекціоністські настрої та бажання «закритись» від негативного впливу зовнішнього економічного середовища;

– криза вимагає радикально переглянути велику кількість традиційних поглядів на роль держави в економіці, можливості ринку щодо саморегулювання, зв'язку між окремими секторами економіки (реальним та фінансовим зокрема), усталені підходи до оцінювання стійкості фінансової та банківської системи до внутрішніх та зовнішніх шоків, тощо [157].

З огляду на вищевикладене, нами пропонуються **концепція стратегічного антикризового управління фінансовою безпекою держави**, яке має реалізовуватись на засадах стратегічного та превентивного характеру, повинно бути спрямоване на безперервне забезпечення такого рівня фінансової безпеки держави, при якому вона здатна захищати власні національні інтереси, підтримувати соціально-економічну і фінансову стабільність розвитку, бути учасником світових інтеграційних процесів та міжнародних економічних відносин, що передбачає: відповідність фінансової політики держави (міжнародної, регіональної, національної, місцевої) довгостроковим цілям сталого розвитку; постійну комплексну взаємодію всіх суб'єктів управління фінансовою безпекою за всіма аспектами фінансової безпеки; постійний контроль, моніторинг та упередження наявних і потенційних внутрішніх та зовнішніх ризиків, загроз, небезпек та дисбалансів шляхом побудови вертикально-інтегрованої системи ризик-

менеджменту на всіх рівнях економіки; постійну розробку та удосконалення інструментарію для здійснення контролю, моніторингу та уникнення ризиків, загроз, небезпек та дисбалансів, подолання їх негативних наслідків та забезпечення фінансової безпеки держави.

При цьому, модель стратегічного антикризового управління фінансовою безпекою держави повинна передбачати цілий перелік різноманітних, послідовних дій, що здійснюються поетапно відповідно до алгоритму, який зображено на рисунку 3.2,:

1. Стратегічна діагностика – передбачає здійснення системного аналізу: зовнішніх та внутрішніх чинників, викликів, небезпек та загроз; різноманітних геополітичних, економічних та фінансових впливів; тенденцій і закономірностей розвитку світового господарства та світової фінансової системи; стану та тенденцій розвитку фінансової системи та безпеки країни, тощо.

2. Стратегічне планування – передбачає прогнозування та планування розвитку фінансової системи та фінансової безпеки країни в межах економічної безпеки, а також встановлення оперативних, середньо- та довгострокових пріоритетів її функціонування. Його результатом є розробка стратегії фінансової безпеки держави як політичного і економічного курсу системи управління фінансовою безпекою держави, діяльності державних органів, економічних і фінансових структур, який спрямований на створення умов і ресурсів фінансової стабілізації та економічного зростання держави, її економічного простору і фінансової системи.

3. Стратегічна реалізація – передбачає: забезпечення необхідного рівня фінансової безпеки країни шляхом координації та забезпечення ефективної взаємодії та функціонування всіх складових та елементів систем; запровадження превентивних, упереджуючих та/або антикризових рішень, заходів та інструментарію.

4. Стратегічний моніторинг передбачає: здійснення поточного та перспективного моніторингу та контролю, оцінки стану фінансової безпеки за

відповідними показниками та індикаторами; коригування середньо- та довгострокових пріоритетів стратегії, адаптація та трансформація оперативних рішень та дій, за результатами стратегічного моніторингу системи фінансової безпеки держави.

Забезпечити якісне впровадження даної концепції та досягнення найбільшого ефекту можливо лише за умови, що система управління фінансовою безпекою держави буде представляти собою множину взаємопов'язаних елементів, які характеризується такими системними характеристиками:

- обов'язкова наявність упорядкованої сукупності складових елементів, функціонування яких визначається встановленими закономірностями, нормами та правилами;
- сталий характер взаємозв'язків між складовими елементами, що виникають у процесі діяльності системи;
- потоки ресурсів, інформації та енергії як всередині самої системи, так і в процесі її взаємодії із зовнішнім середовищем;
- наявність чіткої ієрархічної структурної побудови з розподілом повноважень, обов'язків, відповідальності та центрів контролю в процесі реалізації основних функцій системи;
- здатність до саморозвитку та саморегуляції системи, що формують її самодостатність і незалежність у ході суспільного обміну;
- наявність у цілісної системи властивостей і характеристик, не властивими її окремим елементам [16, с. 24-25].

Рис. 3.2. Алгоритм формування стратегії антикризового управління фінансовою безпекою держави

*Побудовано автором

Сама ж система управління фінансовою безпекою держави повинна мати таку структуру, яка б була здатна забезпечувати чітку функціональну та інституційну взаємодію та координацію всіх елементів фінансової системи (рис.3.3).

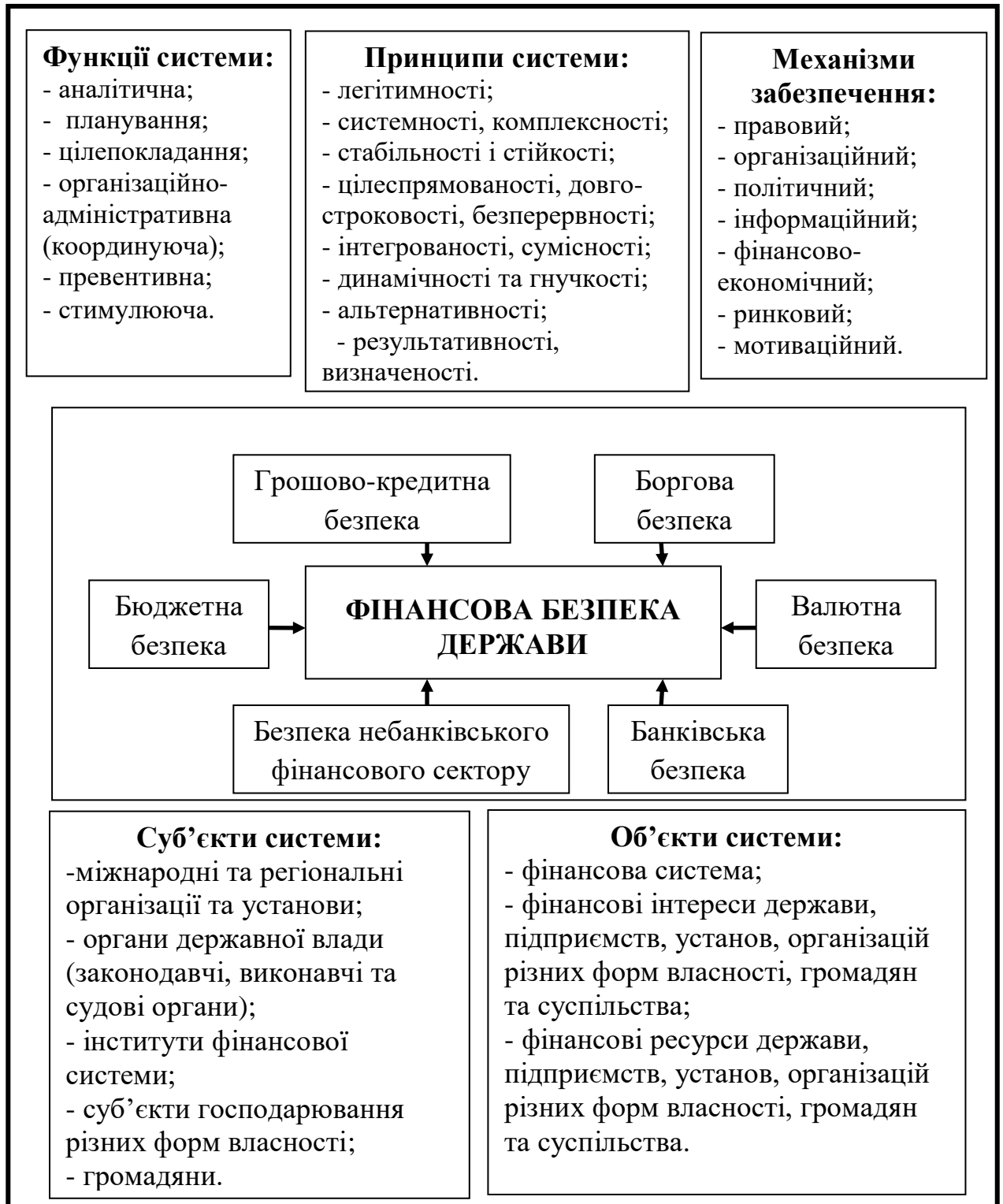

Рис. 3.3. Система управління фінансовою безпекою держави

*Побудовано автором

До основних завдань системи управління фінансовою безпекою держави слід віднести:

- забезпечення координації різних рівнів та складових фінансової безпеки, в тому числі з міжнародними системами безпеки;
- визначення внутрішніх та зовнішніх загроз фінансовій безпеці;
- вибір шляхів та засобів досягнення цілей та вирішення питань фінансової безпеки;
- формування комплексу заходів, здатних забезпечити досягнення цілей та вирішення проблем;
- координація дій всіх учасників стратегічного антикризового управління національною фінансовою безпекою;
- забезпечення моніторингу, оцінки та контролю реалізації стратегії;
- фінансове, інформаційне, кадрове та інше забезпечення процесу реалізації стратегії.

На підтвердження правильності напряму удосконалення управління фінансовою безпекою держави розглянемо два протилежні випадки на прикладі Польщі, в якій частково реалізовано розроблені нами принципи та засади функціонування система управління фінансовою безпекою держави, та Аргентини, де розроблені нами принципи та засади не знайшли місця.

На сьогодні в Польщі існує система управління фінансовою безпекою держави, яку інституційно можна представити так, як зображено на рисунку 3.4. До її складу входять: Комітет фінансової стабільності, Міністерство фінансів, Комісія з фінансового нагляду, Національний банк Польщі, Банківський гарантійний фонд, гарантійні і компенсаційні суб'єкти на ринку страхування і капіталу, Національна асоціація кредитних спілок. Кожна зі структур має визначені законодавством конкретні завдання як в разі кризових ситуацій в діяльності окремих установ, так і в разі кризи системи в цілому [83; 202].

Ключову роль в системі безпеки виконує Комітет фінансової стабільності, до обов'язків якого входять:

- оцінка ситуації у фінансовій системі країни і на міжнародних ринках;
- забезпечення належного обміну інформацією між членами Комітету з основних подій і тенденцій, які можуть загрожувати стабільності національної фінансової системи;
- розробка і прийняття процедур взаємної допомоги в разі виникнення загрози для стабільності національної фінансової системи;
- координація дій членів Комітету в ситуаціях, коли виникає безпосередня загроза та небезпека для стабільності фінансової системи всієї держави [203].

Рис. 3.4. Інституційна система фінансової безпеки Польщі

*Побудовано автором на підставі [201; 205].

У той же час, система фінансової безпеки Польщі не є досконалою, і потребує реформування. Так, основний акцент в ній зроблений на збільшення кількості правил і підвищення фіскального навантаження, що є недостатнім в даний час для забезпечення її максимальної ефективності та стабільності, бо сьогодні найбільшою проблемою є ризиковість світового господарства і світової фінансової системи, а це вимагає посилення саме антиризикових аспектів функціонування системи, управління системними ризиками, адже системна криза є найбільш небезпечною ніж криза установи [206].

Система управління фінансовою безпекою Республіки Аргентина є не менш презентабельною з інституційної точки зору і включає цілий ряд відповідних регулюючих, контролюючих органів (табл. 3.2). Ключовою установою системи управління фінансовою безпекою Республіки Аргентина є Комітет з моніторингу системного ризику на високому рівні, до складу якого входять Центральний банк Республіки Аргентина (BCRA - Banco Central de la Republica de Argentina), Міністерство економіки та державних фінансів (MECON - Ministry of Economy and Public Finances), Національна комісія з цінних паперів (CNV - National Securities Commission), Національний наглядовий орган за страховим ринком (SSN - National Insurance Supervisor), Фонд страхування вкладів (FGD - Deposit Insurance Fund). Комітет також повинен займатись прогнозуванням можливих надзвичайних ситуацій та оцінкою потенційних системних ризиків задля забезпечення управління кризовими ситуаціями, забезпечувати очищення всіх можливих правових перешкод для вживання заходів під час кризи та чітко визначені процедури впровадження інструментів вирішення та відновлення фінансової безпеки.

Окремо необхідно виділити Координаційну раду з питань валютної, фінансової та валютної політики, до складу якої входить Центральний банк Республіки Аргентина, Міністерство економіки та державних фінансів. Цю Раду очолює Міністр Міністерства економіки та державних фінансів і складається вона з секретаря економічної політики та секретаря фінансів, а

також президента, віце-президента та директора Центрального банку Республіки Аргентина. Раніше ці функції покладались на Валютну Раду, ефективність якої з часом зійшла на нівець, що і спричинило її ліквідацію [184; 190; 208].

Таблиця 3.2.

Ключові інституції системи фінансової безпеки Республіки Аргентина

Назва установи	Сфера відповідальності та регулювання
Комітет з моніторингу системного ризику	– має мандат регулювання та контролю за системними ризиками фінансової безпеки держави
Центральний банк Республіки Аргентина (BCRA - Banco Central de la Republica de Argentina)	– має мандат на фінансову стабільність та макропруденційну політику; – здійснює нагляд за банківськими установами, фінансовими компаніями, кредитними спілками, біржовими будинками, обмінними брокерами та видавцями кредитних карток; – окрім банків поширює свої повноваження на платіжні системи, розрахункові та клірингові будинки, суб'єктів грошових переказів, транзитні компанії, а також будь-які інші установи, діяльність яких пов'язана з фінансовою та валютною діяльністю [180]
Національна комісія з цінних паперів (CNV - National Securities Commission)	- здійснює нагляд за ринком цінних паперів та пайових фондів

Продовження таблиці 3.2

Національний наглядовий орган за страховим ринком (SSN - National Insurance Supervisor)	– здійснює нагляд за страховим сектором
Фонд страхування вкладів (FGD - Deposit Insurance Fund)	– здійснює страхування та захист прав і інтересів кредиторів і вкладників банківських установ
Установа з питань надання екстреної допомоги у випадку проблем ліквідності (ELA - Emergency Liquidity Assistance)	– має мандат для підтримки фінансових суб'єктів, які вичерпали інші можливості для запозичення у Центрального банку Республіки Аргентина та мають коефіцієнт ліквідності менше 20 відсотків
Національний інститут кооперативів та соціального господарства (INAES - National Institute of Cooperatives and Social Economy)	– здійснює контроль за кооперативами та пайовими інвестиційними фондами
Адміністрація соціального захисту (ANSES - Social Security Administration)	– виконує функції державного пенсійного фонду
Фонд гарантування сталого розвитку (FGS - Sustainability Guarantee Fund)	– основний державний інституційний інвестор, що є головним постачальником довгострокового фінансування для фінансової системи

*Побудовано автором на підставі [178; 179; 188].

Незважаючи на те, що Аргентина має таку розвинену мережу фінансової безпеки, яка здатна надавати своєчасну підтримку стресовим установам, вона має ряд суттєвих недоліків:

– найголовнішим є відсутність системної співпраці між всіма установами, які мають входити до системи управління фінансовою безпекою держави. Так, наприклад, не є налагодженою співпраця Центрального банку

Республіки Аргентина з іншими контролюючими органами для моніторингу потенційних ризиків ліквідності за межами його регуляторного периметру, хоча засоби екстреної допомоги з ліквідності для банків є всеосяжними;

- недостатній рівень контролю за системними ризиками як внутрішнього, так і зовнішнього походження;

- відсутність якісного моніторингу фінансового стану домогосподарств та корпорацій;

- відсутні плани дій та взаємодії відповідних регуляторних органів у надзвичайних ситуаціях до прояву системних криз [188].

Як показав здійснений нами в другому розділі аналіз стану та тенденцій розвитку фінансової безпеки України, процес управління фінансовою безпекою має проблеми та недоліки подібні до тих, що є і в Польщі, і в Аргентині, а головна з них - відсутність саме системи управління фінансовою безпекою при наявності умов та відповідних регулюючих, контролюючих інституцій.

З огляду на вищевикладене, а також повертаючись до питання функціонування та ефективності системи управління фінансовою безпекою держави та виходячи з вимог і особливостей теорії систем і системного аналізу критеріями моніторингу та аналізу функціонування системи управління фінансової безпеки держави повинні передбачати:

- часову впорядкованість, яка передбачає необхідність врахування стану функціонування елементів і системи загалом та динаміки процесів, враховуючи безперервність процесу управління;

- структурно-просторову впорядкованість як просторове розміщення елементів системи та встановлення різного типу зв'язків між ними;

- інформаційну впорядкованість як підсистема управління знаннями з урахуванням внутрішніх та зовнішніх зв'язків, виконання функціональних обов'язків щодо функціонування, безпеки й саморозвитку [100].

Забезпечити це можливо за допомогою системи ризик-менеджменту як окремої підсистеми системи управління фінансовою безпекою держави. В

підтримку даної нашої пропозиції можна привести позицію фахівця Національного інституту стратегічних досліджень О. Власюка, викладену в монографії "Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації": "Практичним кроком у відповідь на посилення кризових явищ у міжнародному фінансовому середовищі має стати запровадження моніторингу ризиків і загроз національній фінансовій безпеці" [24].

Основним завданням даної системи ризик-менеджменту має бути:

- визначення та попередження існуючих та потенційних системних ризиків, небезпек та загроз зовнішнього та внутрішнього походження, адже саме вони спричиняли і спричиняють найбільший негативний та руйнівний вплив на фінансову безпеку окремої держави;
- оцінка та визначення необхідних ресурсів для нейтралізації ризиків, небезпек і загроз;
- планування та коригування заходів з питань реалізації державної політики в сфері забезпечення фінансової безпеки, тощо.

Так, після фінансової кризи 2007-2008 років Європейським парламентом 22 вересня 2010 року було схвалено цілий ряд різноманітних законодавчих актів, які були спрямовані на проведення реформи фінансової системи Європейського Союзу задля забезпечення стійкості і стабільності фінансової системи. Зазначені законодавчі ініціативи передбачали вдосконалення архітектури та інституційної структури регулювання фінансових ринків, усунення проблеми фрагментованого індивідуального аналізу ризиків на національному рівні, а також розвиток системи раннього виявлення та попередження системних ризиків фінансовій безпеці.

На виконання цих рішень 16 грудня 2010 року було утворено Європейську раду системних ризиків (European Systemic Risk Board - ESRB), діяльність якої не обмежується лише макропруденційним наглядом за діяльністю банків і поширюється на всі типи організацій і ринків.

Європейська рада системних ризиків згідно Положення "Про ЄРСР" повинна:

– сприяти запобіганню або пом'якшенню наслідків системних ризиків для фінансової стабільності та фінансової безпеки Європейського Союзу;

– сприяти безперебійному функціонуванню внутрішнього ринку і тим самим забезпечити стійкий внесок фінансового сектора в економічне зростання;

– збирати та аналізувати інформацію щодо системних ризиків з метою їх вчасного виявлення і пріоритизації з точки зору їх впливу на фінансову систему та фінансову безпеку Європейського Союзу загалом та його учасників зокрема;

– розробляти рекомендації і попередження про значні системні ризики, здійснювати моніторинг виконання рекомендацій, програм заходів для усунення таких ризиків [186].

У США в рамках проведеної реформи фінансового регулювання 21 липня 2010 року був підписаний Закон Додда - Франка (The Dodd - Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act), який впливає на всю систему регулюючих органів і зачіпає практично всі сторони індустрії фінансових послуг країни. Він спрямований на посилення регулювання галузі фінансових послуг, надаючи державним органам США більше коштів, повноважень і можливостей для отримання інформації з метою відновлення суспільної довіри до фінансової системи, раннього виявлення та запобігання криз та бульбашок. Зокрема, Закон передбачає зміну інституційної структури регулювання, поява системи нагляду і моніторингу системних ризиків, посилення контролю за діяльністю системоутворюючих компаній і надання наглядовим інститутам ряду нових повноважень з санування і ліквідації проблемних фінансових компаній, а також включення в систему регулювання небанківських фінансових установ та інших структур, що входять в холдинг з даними компаніями.

Окремо для реалізації повноважень з моніторингу та усунення системних ризиків в США була створена нова Рада з нагляду за фінансовою стабільністю (The Financial Stability Oversight Council - FSOC), а також змінені повноваження Федеральної резервної системи.

Основні завдання Ради з нагляду за фінансовою стабільністю США:

- визначення системно важливих інститутів і прогалин у регулюванні фінансової системи та стабільності;
- збір інформації та моніторинг ринку фінансових послуг з метою виявлення потенційних ризиків;
- розробка більш жорстких стандартів регулювання діяльності системоутворюючих банківських і небанківських фінансових установ та холдингів з розміром активів, що перевищує 50 млрд.дол.США;
- реструктуризація і ліквідація організацій, які несуть в собі підвищені ризики для всієї фінансової системи [209].

Для реалізації запропонованої нами вище підсистеми ризик-менеджменту в нашій державі можливо передбачити створення постійно діючої робочої групи при Раді національної безпеки та оборони України або Кабінеті міністрів України. Даній Раді повинно бути доручено не лише очолити організаторську і методичну роботу з розробки стратегії і політики забезпечення фінансової безпеки, а й поточне регулювання, моніторинг глобальних ризиків і оцінки їх впливу на рівень фінансової безпеки та економіку, вчасне виявлення потенційних викликів, небезпек та загроз фінансовій безпеці України. Що стосується безпосередньо структури підсистеми ризик-менеджменту, а також контролю, збиранню та аналізу інформації щодо системних ризиків фінансовій безпеці України з метою їх випереджаючого виявлення та упередження, запровадження необхідних заходів та інструментарію, то, зважаючи на системність категорії "фінансова безпека", можна запропонувати наступний розподіл та відповідальність державних органів та складових фінансової безпеки держави як це зображено на рисунку 3.5.

При цьому, обов'язковою умовою ефективності функціонування зазначеної системи ризик-менеджменту має бути взаємопов'язана діяльність та комплексна взаємодія всіх її інституцій, їх якісне регулювання та адміністрування в межах всієї системи управління фінансовою безпекою держави, забезпечення реалізації єдиної державної політики з питання забезпечення фінансової безпеки, а не просте статистичне виконання власних функціональних завдань, як це відбувається на сьогодні в системі державного управління фінансовою системою та безпекою держави.

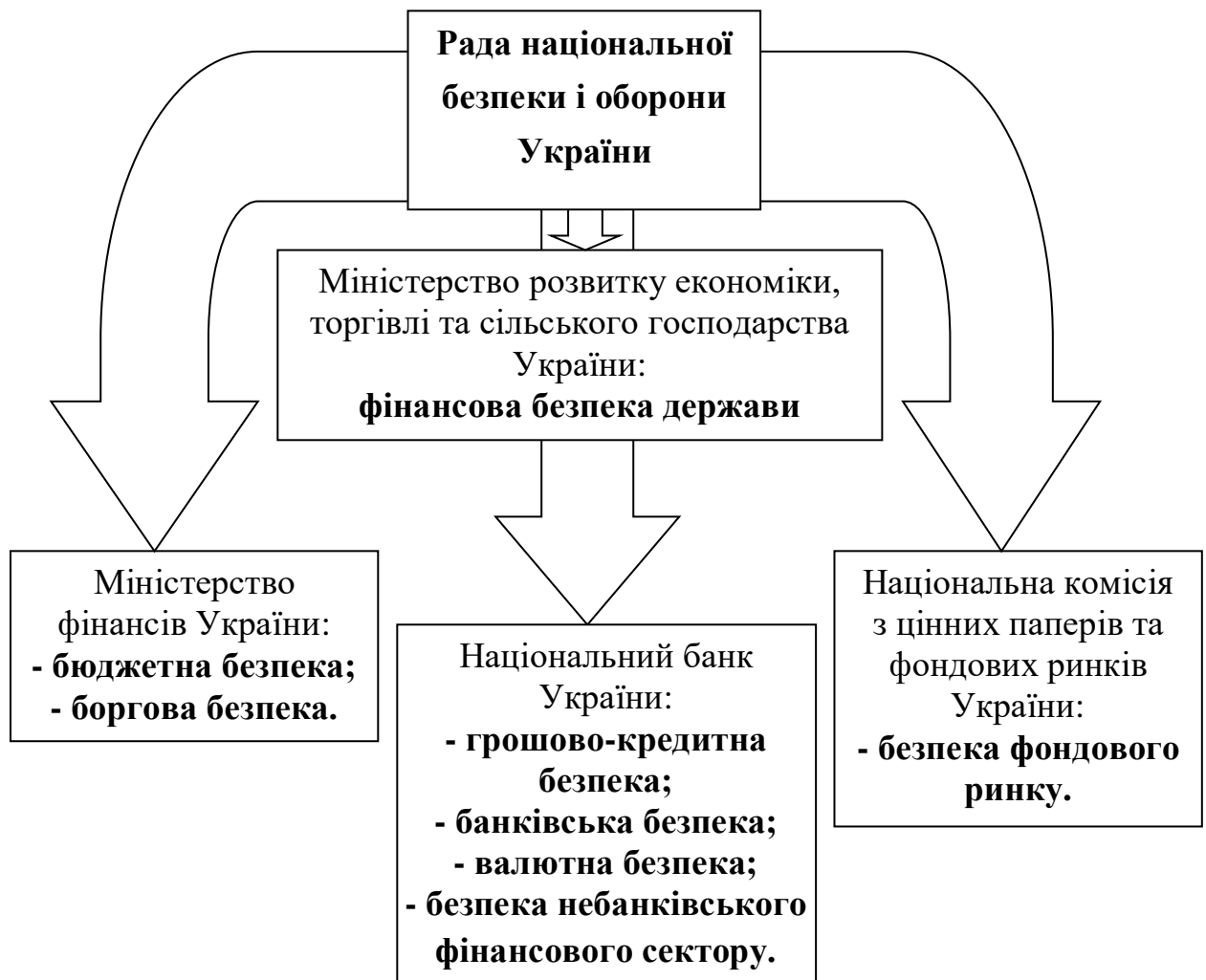

Рис. 3.5. Система ризик-менеджменту фінансової безпеки України

* Побудовано автором

З огляду на вищезазначене можна зазначити, що стратегічне антикризове управління національною фінансовою безпекою дозволить

вирішити ряд важливих для держави питань, серед яких основними є наступні:

- забезпечення фінансової стабільності держави на тривалий період в будь-яких умовах, в тому числі шляхом упередження та мінімізації наслідків різноманітних криз (наприклад, кризи грошово-кредитної, валютної, фінансової систем, тощо);

- нейтралізація негативного впливу світових фінансів і економічної експансії зарубіжних та транснаціональних компаній країн на національну фінансову безпеку;

- задоволення всіх необхідних потреб суспільства в фінансових ресурсах і забезпечення економічного зростання країни;

- протидія існуючим і потенційним небезпекам, ризикам і загрозам задля забезпечення стабільного функціонування фінансової системи, фінансової незалежності та ідентичності держави;

- забезпечення конкурентоспроможності держави і конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників у світовому господарстві та на регіональних ринках;

- забезпечення гнучкості законодавства та відповідності національного законодавства міжнародним стандартам;

- забезпечення захисту національних та фінансових інтересів держави і суспільства в умовах зростаючої глобалізації та інтеграції країни до міжнародних економічних відносин;

- забезпечення ефективного контролю за розподілом і використанням державних коштів;

- створення сприятливого інвестиційного клімату для іноземних капіталовкладень.

В той же час, найважливішими завданнями стратегічного антикризового управління фінансовою безпекою держави на шляху її інтеграції до світового господарства є забезпечення ефективної інтеграції фінансової складової економіки в рамках регіональних і глобальних

фінансових правовідносин (проведення в рамках загальноприйнятих і ефективних процедурах політики розумного протекціонізму), вдосконалення галузевої структури фінансової системи, підвищення ефективності діяльності державних органів управління та оптимізація системи подолання зовнішніх і внутрішніх загроз фінансової безпеки, проведення в рамках загальноприйнятих і ефективних процедур політики розумного протекціонізму, підтримання стабільності національної грошової одиниці і її помірної волатильності, тощо.

3.3. Визначення засад оцінки та перспективних завдань управління фінансовою безпекою в умовах подальшої глобалізації світової економіки

Як показали результати здійсненого нами дослідження теоретичних та практичних засад оцінки фінансової безпеки держави вона спрямована, переважним чином, на аналіз і оцінку поточного стану фінансової системи та економіки країни, здійснення ретроспективного аналізу показників та складових фінансової безпеки для визначення можливого стану економіки та фінансової безпеки в майбутньому. Водночас, на нашу думку, цього не достатньо для формування ефективних механізмів забезпечення фінансової безпеки держави, не достатньо для якісного визначення перспективних завдань управління фінансовою безпекою, в тому числі з урахуванням подальшої глобалізації світової економіки. Тому система індикаторів оцінки фінансової безпеки держави потребує комплексної системної концепції для виконання необхідного і достатнього аналізу рівня фінансової безпеки держави.

Коригування тактики і стратегії управління фінансовою безпекою держави, удосконалення та перегляд задіяного інструментарію управління, формування механізмів забезпечення фінансової безпеки держави,

неможливо без комплексної оцінки фінансової безпеки за рядом критеріїв, серед яких мають бути і якісні критерії оцінки системи управління фінансовою безпекою, участі держави в системі міжнародних економічних відносин, тощо. Професор Г. Ситник вважає, що для оцінки ефективності державного управління національною, економічною безпекою необхідно вдаватись до кількісних та якісних вимірів державно-управлінських рішень,

враховуючи при цьому цілі щодо реалізації національних інтересів, мету та завдання суб'єктів забезпечення національної безпеки [138; 139]. Високий рівень фінансової безпеки держави, як і будь-якої іншої, досягається за умови ефективного функціонування економіки, фінансової системи, відповідної системи управління, що виражається рівнем та складом кількісних показників фінансової безпеки, які перебуватимуть в межах допустимих порогових значень, та якісних показників. Таким чином, формування інструментарію та механізмів забезпечення фінансової безпеки та управління нею з урахуванням всіх змістовних визначальних характеристик фінансової безпеки держави сприятиме визначенню не лише перспективних завдань управління фінансовою безпекою в умовах подальшої глобалізації світової економіки, а й цільових орієнтирів по досягненню безпечного розвитку держави і призведе до наступного, якісно нового етапу розвитку, де безпеку можна буде визначити як певний стан економічного розвитку країни, яке характеризується найбільш повним і раціональним використанням його економічного та фінансового потенціалу через призму загальнодержавних інтересів, участі держави в системі міжнародних економічних відносин. При цьому, за результатами здійсненого нами в першому розділі аналізу методів кількісного оцінювання рівня фінансової безпеки держави та запропонованих пропозицій, безпосередньо здійсненого в другому розділі оцінювання стану фінансової безпеки України в умовах триваючої глобалізації світового господарства, вважаємо за необхідне зазначити, що окремої уваги потребує питання визначення та оцінювання якісних засад управління фінансовою безпекою держави.

Так, М. Шевченко в роботі "Система критеріїв та показників оцінки поточної ефективності функціонування державного механізму реагування на загрози національним інтересам" для оцінювання поточної ефективності (ефективності організації і функціонування) державного механізму реагування на загрози національним було запропоновано наступну систему критеріїв:

- дієвість (міра досягнення цілей державного реагування на загрози національним інтересам);
- економічність (співвідношення ресурсів, які передбачалося витратити з фактично спожитими);
- якість (міра відповідності фактичних результатів вимогам і очікуванням, що висуваються до них);
- співвідношення ресурсів і витрат стосовно державного реагування на загрози національним інтересам;
- престижність професійної діяльності щодо забезпечення національної безпеки;
- впровадження інновацій [155].

П. Дмитруком запропонована система експертних оцінок, що характеризує ефективність функціонування суб'єктів забезпечення економічної безпеки за наступними показниками:

- достовірність та обґрунтованість інформації про рівень економічної безпеки;
- повнота і точність оперативного виявлення чинників, які здійснюють негативний вплив на економічну безпеку;
- якість техніко-економічного обґрунтування прийнятих управлінських рішень [41].

Науковець пропонує здійснювати оцінювання на підставі висновків експертів за кожним з показників за 10-ти бальною системою, де 10 балів – максимальна оцінка, а 1 бал – мінімальна. Автор стверджує, що це дозволяє, з одного боку, оцінювати і ефективність функціонування системи загалом з

використанням середньої арифметичної величини відповідного іншого показника, з іншого, визначати чинник, який негативно впливає на загальний рівень ефективності функціонування.

С. Завгородня пропонує наступні якісні критерії оцінювання економічної та фінансової безпеки держави:

– достовірність та обґрунтованість інформації про рівень економічної та фінансової безпеки;

– повнота, точність, своєчасність виявлення чинників, які здійснюють негативний вплив на рівень економічної та фінансової безпеки (кількісна оцінка);

– адекватність та обґрунтованість інформації стосовно прогнозу розвитку загроз;

– якість побудови й уточнення їх ієрархії загроз економічній та фінансовій безпеці (якісна оцінка загроз);

– якість техніко-економічного обґрунтування прийнятих управлінських рішень [47].

Професор О. Аліфанова на підставі проведеного порівняльного аналізу методологічних підходів до оцінки національної фінансової безпеки виявила, що зберігають актуальність проблемного поля у подальшому розвитку методології оцінки національної фінансової безпеки наступні питання:

1) розгляд національної фінансової безпеки через призму «загрози-ризиків-небезпеки-наслідки»;

2) обґрунтування необхідності та доцільності розробки єдиного індексу фінансової безпеки з урахуванням якісних показників управління національною фінансовою безпекою;

3) організація моніторингу змін в системі загроз і актуалізація їх оцінки;

4) обґрунтування пріоритетів і послідовності заходів реагування на загрози національній фінансовій безпеці [2].

Як стверджують представники Кримського федерального університету імені В.І. Вернадського "Система показників фінансової безпеки, яка відображає критичні моменти фінансової системи та фінансових відносин держави, повинна складатися з показників безпеки бюджету та податкової, кредитної та банківської діяльності, валютно-грошової системи. Подальше дослідження фінансової безпеки держави має стосуватися оцінки фінансової безпеки країни за допомогою інших методів аналізу, які дадуть можливість оцінити сильні та слабкі сторони держави, а також можливості та загрози. Використовуючи такі методи у стратегічному плануванні та управлінні, можна регулярно визначати, оцінювати та контролювати можливості та адаптувати їх діяльність держави з метою пом'якшення потенційних наслідків небезпек та погроз" [213].

Погоджуючись з вищезазначеними пропозиціями та розробками науковців, вважаємо, що перелік критеріїв, які ними пропонуються, не в повній мірі враховує особливості управління фінансовою безпекою держави в умовах подальшої глобалізації світової економіки та особливості ризиків, небезпек і загроз функціонування держави та її фінансової системи, в тому числі в якості члена глобальної фінансової системи та системи міжнародних економічних відносин. Причиною такої необхідності є те, що управління фінансовою безпекою держави має базуватися на антисипативному підході. Тобто система повинна бути орієнтована не тільки на швидке реагування на зміни, які вже відбулися в реальності, але і формування реакцій на основі стохастичною, ймовірнісної інформації, отриманої з прогнозів, сценарного прогнозування, «випереджаючого» дійсність. Випереджаюче управління в складних економічних системах передбачає здатність системи змінювати структуру відповідно до нових завдань і умов функціонування; здатність забезпечити фінансовими, матеріальними та іншими ресурсами необхідні зміни; наявність бази рішень або моделі і механізму синтезу рішень, адекватних умовам, які виникають; підпорядкованість управлінських рішень єдиної мети функціонування економічної системи [126]. З огляду на

вищезазначене та отримані нами результати дослідження пропонуємо здійснювати оцінку якісних характеристик фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою держави в два етапи та використовувати для цього наступні методи:

I етап – SWOT-аналіз, за допомогою якого можна було б регулярно визначати, оцінювати та контролювати сильні та слабкі сторони держави, можливості та загрози, контролювати можливості та адаптувати діяльність держави з метою упередження та пом'якшення потенційних наслідків ризиків, загроз та небезпек. З цією метою необхідно побудувати матрицю SWOT-аналізу фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою держави, що дозволить виявити як загрози, так і можливі перспективи фінансової безпеки та недоліки в системі управління фінансовою безпекою держави.

II етап – метод експертної оцінки, який на основі проведеного SWOT-аналізу та за допомогою використання логічних правил вибору рішень, що формуються експертами на основі власних уявлень та знань про фінансову безпеку держави, дозволяє:

- зробити оцінювання сильних і слабких сторін, можливостей та загроз фінансовій безпеці держави, визначити сучасні та потенційні ризики, загрози та небезпеки фінансовій безпеці держави;

- здійснення кількісної оцінки елементів SWOT-аналізу шляхом визначення ступеня їх впливу на фінансову безпеку держави. Ступінь значущості кожного чинника пропонується встановити в діапазоні від 0 до 2: 0 – малий вплив, 1 – помірний вплив, 2 – сильний вплив (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Матриця кількісної оцінки SWOT-аналізу

Сильні сторони		Слабкі сторони		Можливості		Загрози	
Номер	Бали	Номер	Бали	Номер	Бали	Номер	Бали
.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.
Усього балів		Усього балів		Усього балів		Усього балів	

* Побудовано і пропонується автором

– побудувати зведену матрицю SWOT-аналізу стратегічного балансу стану фінансової безпеки держави в умовах впливу глобалізації та визначити вплив сильних сторін на можливості і загрози фінансовій безпеці та системі управління фінансовою безпекою держави, вплив слабких сторін на можливості і загрози фінансовій безпеці держави та системі управління фінансовою безпекою держави (табл. 3.4);

Таблиця 3.4

Зведена матриця SWOT-аналізу стратегічного балансу стану фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою

	Можливості	Загрози
Сильні сторони	-----	-----
Слабкі сторони	-----	-----

* Побудовано автором на підставі [185]

– розробити заходи та механізми щодо їх упередження та зниження, удосконалення системи управління фінансовою безпекою держави.

Виходячи з вищевикладеного, а також з експертних оцінок різних науковців, слід зазначити, що саме SWOT-аналіз фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою дозволить:

- розробити та підтримувати в актуальному стані державну стратегію антикризового управління фінансовою безпекою держави;
- якісно визначати основні загрози та основних суб'єктів загроз, механізмів їх функціонування, рівень та шляхи впливу на національну економічну та фінансову систему;
- розробляти методологічні засади щодо прогнозування, виявлення та запобігання виникненню різноманітних загроз, визначати індикатори фінансової безпеки держави;
- виявляти тенденції і напрями розвитку загроз фінансовій безпеці та системі управління фінансовою безпекою;
- створювати системи ефективного контролю за забезпеченням фінансової безпеки держави, тощо.

Тепер перейдемо безпосередньо до оцінювання стану фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою на прикладі України, їх сильних та слабких сторін, можливостей та загроз для чого побудуємо першочергово матрицю SWOT-аналізу фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою України (табл. 3.5).

Матриця SWOT-аналізу фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою України

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ol style="list-style-type: none"> 1. Наявність сформованої системи органів, що повинні забезпечувати фінансову безпеку держави. 2. Гармонізація законодавства України з міжнародними нормами, впровадження в діяльність державних та фінансових установ міжнародних стандартів. 3. Активна участь в системі міжнародних економічних відносин, інтеграція вітчизняного фінансового ринку у міжнародні ринки. 4. Здатність вчасно виконувати боргові зобов'язання незалежно від зовнішньої ситуації. 5. Оперативне застосування заходів щодо підтримки банківської системи. 6. Тенденція до збільшення розкриття та прозорості інформації. 7. Високий рівень золотовалютних резервів. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відсутність чіткої налагодженої взаємодії між суб'єктами системи управління фінансовою безпекою та інтегрованої нормативно-правової бази з питань регулювання фінансової безпеки держави. 2. Відсутність державної стратегії фінансової безпеки та спадковості політичних та економічних орієнтирів держави. 3. Недосконалість судової системи, конкуренції. 4. Надмірна залежність від міжнародних економічних інститутів та інших іноземних інвесторів. 5. Наявність значної суми державного боргу (внутрішнього та зовнішнього). 6. Недосконала фінансова система, нерозвинений ринок капіталу та його інфраструктура. 7. Відсутність середньо- та довгострокових ресурсів для кредитування. 8. Неєфективне використання бюджетних коштів 9. Відсутність вертикально-інтегрованої системи ризик-менеджменту. 10. Відсутність фахівців з фінансової безпеки.

Продовження таблиці 3.5

Можливості	Загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1. Розширення фінансового співробітництва з учасниками міжнародної фінансової системи, а також оптимізація умов та механізмів залучення фінансових ресурсів. 2. Стабілізація та розвиток фінансової системи. 3. Підтримання стабільності національної грошової одиниці. 4. Детінізація економіки. 5. Підвищення інвестиційної привабливості держави. 6. Зміцнення міжнародної конкурентоспроможності України. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зовнішнє втручання у внутрішні питання та порушення національних пріоритетів. 2. Нестабільність світового фінансового ринку. 3. Виведення капіталу за кордон. 4. Відсутність стратегії, неефективне обслуговування та постійне зростання державного боргу. 5. Скорочення обсягів кредитування банками реального сектору на користь операцій з фінансовими інструментами. 6. Значний обсяг спекулятивного іноземного капіталу в фінансовій системі. 7. Доларизація економіки 8. Значний рівень тіньової економіки та корупції органів державної влади. 9. Низький рівень залучення інвестиційних ресурсів.

* Побудовано автором

Наступним кроком є побудова матриці кількісної оцінки SWOT-аналізу фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою України (табл. 3.6).

Тепер на підставі матриці SWOT-аналізу фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою України побудуємо зведену матрицю SWOT-аналізу стратегічного балансу стану фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою України (табл. 3.7). В майбутньому, після запровадження розробленої нами стратегії антикризового управління фінансовою безпекою держави, це дозволить нам оцінювати результативність реалізації стратегії та стану безпеки разом зі здійсненням моніторингу кількісних показників безпеки, а також, у випадку необхідності, здійснювати

коригування тактики і стратегії управління фінансовою безпекою держави. Завдання здійснювання постійного моніторингу та оцінювання стану фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою повинно виконуватись суб'єктами системи ризик-менеджменту фінансової безпеки держави.

Таблиця 3.6

Матриця кількісної оцінки SWOT-аналізу

Сильні сторони		Слабкі сторони		Можливості		Загрози	
Номер	Бали	Номер	Бали	Номер	Бали	Номер	Бали
1.	2	1.	1	1.	2	1.	2
2.	2	2.	2	2.	2	2.	1
3.	2	3.	2	3.	1	3.	2
4.	2	4.	2	4.	2	4.	2
5.	1	5.	2	5.	2	5.	2
6.	1	6.	1	6.	2	6.	2
7.	2	7.	2			7.	1
		8.	2			8.	2
		9.	1			9.	1
		10.	1				
Усього балів	12	Усього балів	16	Усього балів	11	Усього балів	15

* Побудовано автором на підставі

За результатами здійсненого аналізу фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою України можна зазначити, що проблема фінансової безпеки держави та управління нею мають комплексний характер, а матриця кількісної оцінки SWOT-аналізу показала, що поле слабких сторін та загроз (є багато зовнішніх та внутрішніх слабких зон та загроз) превалюють над полем сильних сторін і можливостей України.

Зведена матриця SWOT-аналізу стратегічного балансу стану фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою України

	Можливості (загальна сума балів - 11)	Загрози (загальна сума балів - 15)
Сильні сторони	Сильні сторони (Си)/ Можливості (М)	Сильні сторони (Си)/ Загрози (З)
1.	Си1 - М1, М2	Си1 - З1, З2, З3, З6, З7
2.	Си2 - М1, М5, М6	Си2 - З2, З3, З8, З9
3.	Си3 - М1, М2, М5	Си3 - З8, З9
4.	Си4 - М1, М2, М3, М5	Си4 - З4
5.	Си5 - М1, М2, М3	Си5 - З2, З7
6.	Си6 - М1, М2, М4, М5	Си6 - З1, З8, З9
7.	Си7 - М2, М3, М5	Си7 - З2, З6, З7
Бальна оцінка	Поле сильних сторін і можливостей (загальна сума балів)	Поле сильних сторін і загроз (загальна сума балів)
	12 + 11 = 23	12 + (-15) = -3
Слабкі сторони	Слабкі сторони (Сл)/ Можливості (М)	Слабкі сторони (Сл)/ Загрози (З)
1.	Сл1 - М1, М2	Сл1 - М1, М2
2.	Сл2 - М1, М2, М5	Сл2 - М1
3.	Сл3 - М5, М6	Сл3 - М8, М9
4.	Сл4 - М1	Сл4 - М1
5.	Сл5 - М1	Сл5 - М4
6.	Сл6 - М1, М2	Сл6 - М5, М6, М7
7.	Сл7 - М1, М5	Сл7 - М3, М7, М8, М9
8.	Сл8 - М5	Сл8 - М9
9.	Сл9 - М2	Сл9 - М1, М2, М6, М7
10.	Сл10 - М2, М4, М5	Сл10 - М1, М3, М8

Бальна оцінка	Поле слабких сторін і можливостей (загальна сума балів)	Поле слабких сторін і загроз (загальна сума балів)
	$(-16) + 11 = -5$	$(-16) + (-15) = -31$
Загальна сума матриці SWOT-аналізу	$12 + 11 + (-16) + (-15) = -8$	

* Побудовано автором

Безумовно, значною мірою така ситуація спричиняється зовнішніми викликами з боку світової економіки та триваючими глобалізаційними процесами, які призводять до змін конфігурації міжнародних економічних і політичних відносин між країнами-учасниками світового господарства. Разом з тим, питання фінансової безпеки одночасно є і внутрішнім питанням, адже в її основі лежать помилки в економічній та фінансовій політиці держави, проблема зловживань з боку представників державної влади, недовіра до національної валюти, високий рівень державного боргу, значні обсяги тіньової економіки та виведення капіталу, тощо. Тому забезпечення фінансової безпеки держави за рахунок запровадження або удосконалення засад управління нею можливо не тільки на шляху протистояння зовнішнім викликам, а й за умови комплексного вирішення соціально значущих внутрішніх проблем, пов'язаних з удосконаленням державного управління, подоланням дефіциту довіри як на інституціональному, так і міжособистісному рівні, формуванням соціально відповідального бізнесу і сприятливих умов для розвитку національної економіки та інше [131].

Необхідно зазначити, що в Україні фактично відсутня діюча система управління фінансовою безпекою, всі суб'єкти управління, які за нашою оцінкою та пропозиціями повинні входити до складу даної системи, діють в межах своїх повноважень, але без відповідної координації (в частині моніторингу, оцінки, запровадження необхідних дій та заходів, тощо) для

досягнення необхідного рівня фінансової безпеки. Це ж стосується і системи ризик-менеджменту фінансової безпеки України – відсутності злагодженої та скоординованої її роботи. Хоча, як засвідчують результати аналізу, Україна має достатньо перспектив розвитку, але для забезпечення подальшого розвитку сильні сторони, в яких закладені потужні базові підвалини, повинні бути використані для подальшого налагодження системи управління фінансовою безпекою України та нейтралізації загроз, ефективного використання всіх переваг міжнародної економічної співпраці та глобалізації світової фінансової системи.

Зважаючи на те, що нами раніше було розглянуто системи управління фінансовою безпекою таких країн як Польща та Аргентина, вважаємо за необхідне аналогічний аналіз цих країн за запропонованою та апробованою методикою. За результатами здійсненого аналізу та оцінки (додатки 2-5) ми визначили, що система управління фінансовою безпекою Польщі є найкращою навіть порівняно з Україною, а загальна сума матриці SWOT-аналізу Польщі склала 0. Значно гірша ситуація спостерігається з системою управління фінансовою безпекою Аргентини, за результатами оцінки якої загальна сума матриці SWOT-аналізу склала "-17".

На підтвердження правильності здійснених нами оцінок приведемо основні загальносвітові рейтинги всіх цих країн (табл. 3.8).

Як засвідчують дані таблиці 3.8 за рівнем макроекономічної стабільності найвище місце займає Польща, потім іде Україна і на останньому місці Аргентина. Тобто маємо додаткове підтвердження правильності і розроблених нами методичних засад оцінки якісних характеристик фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою держави, та результатів її впровадження на прикладі Польщі, України та Аргентини.

Динаміка міжнародних рейтингів України, Польщі та Аргентини, місце в рейтингу

Рік	Країна	Рейтинг глобальної конкурентоспроможності	Макроекономічна стабільність	Розвиненість фінансової системи	Якість державних інститутів	Якість інфраструктури
2019	Україна	85	133	136	104	57
	Польща	37	1	57	60	25
	Аргентина	83	139	105	88	68
2018	Україна	83	131	117	110	57
	Польща	37	1	55	53	27
	Аргентина	81	136	97	77	68
2017	Україна	81	121	120	118	78
	Польща	39	41	53	72	44
	Аргентина	92	125	121	113	81
2016	Україна	85	128	130	129	75
	Польща	36	45	46	65	53
	Аргентина	104	130	127	130	85

* Побудовано автором на підставі [226-229]

Окремим важливим перспективним питанням управління фінансовою безпекою в умовах подальшої глобалізації світової економіки після здійснення оцінки якісних характеристик фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою держави залишається розробка заходів, що повинні застосовуватись відповідними суб'єктами системи фінансової безпеки держави. На нашу думку, що підтверджується результатами здійсненого дослідження та позиціями багатьох інших науковців, заходи та

інструментарій повинні враховувати фазу або стан, в якому перебуває фінансова система та фінансова безпека держави (циклічність економіки є об'єктивною реальністю і тому має бути врахована для досягнення найкращих результатів): стала фаза, фаза дестабілізації, кризова фаза (рис. 3.6).

Водночас, необхідно також пам'ятати, про що неодноразово наголошувалось і в роботі, і в дослідженнях багатьох науковців, навіть ринкова економіка не завжди здатна до самоорганізації і тому потребує відповідного втручання. Особливий акцент необхідно здійснювати на вчасне запровадження превентивних та упереджувальних заходів та дій. Забезпечення фінансової безпеки національної економіки, що ґрунтується на ситуативному реагуванні на загрози, що вже виникли, передбачає їх ліквідацію та нейтралізацію негативного впливу від них. Проте в умовах значної кількості викликів, ризиків та загроз такий підхід є малоефективним, у зв'язку із чим виникає необхідність упередження загроз фінансової безпеці національної економіки шляхом формування комплексу заходів превентивного характеру [108].

Фаза стану фінансової системи та безпеки	Стала фаза	Фаза дестабілізації	Кризова фаза
Рівень керованості системою	Повна керованість та можлива поява незначних протиріч в процесі управління	Часткова втрата керованості	Суттєві проблеми з керованістю
Сутність заходів	Заходи з запобігання та упередження ризиків, загроз та кризи	Заходи з локалізації та усунення ознак ризиків, загроз, криз та їх наслідків	Заходи з подолання ризиків, загроз, криз та їх наслідків

Рис. 3.6. Матриця вибору заходів управління фінансовою безпекою держави

* Побудовано автором

Разом з тим в Україні використовується так зване «пасивне» забезпечення фінансової безпеки держави, яке ґрунтується на методі реагування на виклики, небезпеки і загрози в разі відхилення фактичних значень індикаторів економічної безпеки від їх безпечних рівнів, що вказує на ситуативне реагування, яке дає можливість проводити ліквідацію загроз, що вже виникли, та мінімізацію їх негативного впливу на систему економічної безпеки держави [108].

Серед найбільш же діючих превентивних засобів запобігання кризам фахівці виділяють:

- транспарентність, відповідальність та компетентне урядування;
- міжнародні стандарти і коди;
- посилення фінансової системи (ефективні механізми взаємопов'язаного наднаціонального і національного регулювання);
- лібералізація руху капіталу;
- стійкі валютні режими;
- ідентифікація й моніторинг зовнішньої вразливості;
- підвищення відповідальності та ринкової ролі приватного сектору, тощо [200, с. 5-7].

А. Мельник до таких заходів відносить: посилення ділової і комерційної дисципліни, дотримання етичних правил ведення бізнесу та здійснення зовнішньоекономічної діяльності, розірвання відносин з ненадійними зовнішніми партнерами [89].

На думку О. Мозгового та Н. Стукало [99] до заходів подолання та упередження фінансових криз слід віднести: зниження облікової ставки, зменшення норми резервування, підвищення ліквідності фінансової системи шляхом випуску державних облігацій та прямого фінансування, розширення бази рефінансування, націоналізація та рекапіталізація проблемних банків, їх аудит з метою виявлення проблемних активів, розширення сфер державного гарантування.

Як видно з рис. 3.6, суб'єкти управління постійно повинні вдаватися до різноманітних заходів і цей процес є безперервним і нескінченим, через те що і фінансова система і фінансова безпека держави є динамічними категоріями, що перебувають в постійному русі та під постійним впливом всіляких факторів зовнішнього та внутрішнього походження. Додатково слід зауважити, що застосування відповідних дій повинно узгоджуватись як на міжнародному, регіональному та національному рівнях. Лише за такої умови можливо досягти найбільшої ефективності та дієвості всіх дій та інструментарію як для фінансової безпеки окремої держави, так і глобальної фінансової безпеки.

Висновки до розділу 3

Задля вирішення важливих та актуальних завдань удосконалення засад управління фінансовою безпекою держави на шляху інтеграції в світогосподарські відносини в умовах подальшої глобалізації світової економіки отримано такі основні результати.

1. У світовому масштабі і на рівні окремо взятої країни відбувається постійне виникнення кількості різноманітних структурних диспропорцій, які постійно посилюються та є критичними як для локальної, так і для глобальної фінансової безпеки, розвитку фінансово-економічних систем країн: **диспропорція** між світовими глобалізованими господарством, фінансово-економічною системою та їх суспільною організацією; **диспропорція** між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, через нерівноправні відносини та нерівномірний вплив глобалізації та світогосподарських відносин; **диспропорція** між рівнем мобільності капіталу та інших факторів виробництва; **диспропорція** між здатністю суспільства виробляти і здатністю суспільства споживати; **диспропорція** між темпами споживання та потенційними можливостями споживачів, в тому числі за рахунок кредитування.

2. Встановлено, що при удосконаленні засад та принципів функціонування світового господарства та його регулювання на міжнародному рівні необхідно враховувати наступні моменти:

– глобальне управління має бути легким і гнучким, що дозволяє національним урядам вибирати свої методи регулювання;

– сукупність глобальних ризиків та загроз для глобальної фінансової безпеки є доволі динамічною, що потребує постійного моніторингу за змінами, які відбуваються у всіх сферах фінансової безпеки світової економіки;

– світове господарство, світова фінансова система та світова безпека є складними системами з відповідними власними принципами, механізмами та важелями самоорганізації. Країни, яким, вдасться успішно застосовувати принцип самоорганізації, можуть отримати найбільшу користь в глобальній конкуренції світового господарства та від інтеграції до нього;

– міжнародна фінансова система не може безперебійно функціонувати, не маючи в своїй основі стабільної валюти - різкі коливання валютного курсу від стану рівноваги стали основним джерелом нагнітання дисбалансу світової економіки. Безконтрольна емісія незабезпечених доларів може призвести до руйнування глобальної фінансової системи, що вимагає переходу на альтернативні резервні валюти та/або розширення переліку резервних валют;

– розробка та запровадження жорстких регулятивних правил може спричинити зменшення гнучкості системи управління глобальною фінансовою безпекою та неефективність процесів, які будуть протікати повільно, складно, і дорого, що ще більше посилить нерівномірність та нерівноправність можливостей та відносин для різних учасників. Тому процес управління глобальною фінансовою безпекою та фінансовою системою вимагає розробки механізму стримування і противаг, створення нової архітекtonіки та транснаціональних систем нагляду і контролю над фінансовими ринками, запровадження принципів самоорганізації в системі,

що має буде набагато успішніше, ніж штучно створені системи, які вимагають постійного впливу.

3. Доведено, що система регулювання глобальної фінансової безпеки для забезпечення високого рівня ефективності повинна: мати виражений антикризовий характер діяльності, спрямований на упередження наявних та потенційних загроз, ризиків та небезпек; створити основи для скоординованих спеціалізованих дій між провідними установами, агентствами, учасниками та забезпечення контролю за глобальними процесами; сприяти забезпеченню глобальної фінансової безпеки шляхом визначення конкретних секторів глобальної фінансової безпеки з комплексною основою для вирішення загального завдання; здійснювати постійний перегляд складу та/або розширення кількості країн-представників та зустрічей на вищому рівні шляхом збільшення впливу динамічних і швидко зростаючих інших важливих регіонів та країн як рівноправних членів; утворити нові спеціалізовані та збільшити роль існуючих наднаціональних органів на регіональному рівні з відповідним запровадженням та активним використанням регіональних фінансових механізмів для забезпечення глобальної фінансової безпеки; здійснювати постійний контроль та нагляду за всіма системно важливими глобальними фінансовими інститутами, тощо.

4. На підставі детального дослідження пропозицій та розробок вітчизняних та зарубіжних науковців запропоновано створити багаторівневу структуру системи регулювання глобальної фінансової безпеки, яка має включати національний, регіональний, глобальний рівні:

I рівень: Рада з питань глобальної фінансової безпеки – це загальна платформа, яка повинна займатись міжнародною координацією та регулюванням глобальної фінансової безпеки, що має мандат на складання порядку міжнародних ініціатив, спрямованих на зміцнення глобальної фінансової безпеки, і передбачає рівноправне представництво розвинених країн і країн, що розвиваються.

II рівень: міжнародні організації та банки – це установи, ключовими завданнями яких є оцінка ризиків, загроз та небезпек; розробка нових механізмів, які допомогли б країнам захиститися від макроекономічних помилок і упущень в регулюванні, що допускаються іншими державами; участь в розробці стандартів функціонування фінансових та інших ринків; здійснення фінансової підтримки країн світу.

III рівень: органи, що встановлюють стандарти, норми і правила – це міжнародні профільні органи, діяльність яких спрямована на розробку та постійне удосконалення на міжнародному рівні відповідних спеціалізованих стандартів у фінансовій сфері, сприяння зближенню регулюючих норм і поліпшення співпраці по нагляду шляхом визначення стандартів і методик, що забезпечують керівництво для однакових дій всіх національних регуляторів.

IV рівень: регіональні організації – це регіональні профільні органи, діяльність яких спрямована на вирішення та упередження локальних проблем та ризиків фінансовій безпеці притаманних конкретному регіону в межах глобальної фінансової безпеки.

V рівень: країни, учасники світового господарства, - це рівень країн в особі їх керівників, керівників та представників відповідних державних органів, установ та організацій, що задіяні в процесі управління фінансовою безпекою країни згідно зі своїм функціоналом та обов'язками.

5. Виходячи з того, що фінансова безпека країни повинна визначатися фінансовою політикою держави, яка забезпечує захист її національних інтересів, підтримку соціально-економічної і фінансової стабільності її розвитку не тільки всередині країни, а й на світовій арені, в тому числі незалежно від циклічності економіки, при управлінні фінансовою безпекою країни слід дотримуватись наступних ключових засад: **по-перше**, концепція фінансової безпеки країни повинна бути складовою частиною загальної економічної безпеки держави та визначатися відповідною фінансовою політикою; **по-друге**, питання управління фінансовою безпекою держави

повинно здійснюватись комплексно і на довготривалій основі; **по-третє**, роль держави при реалізації власної фінансової політики має відбуватись через відповідну стратегію, яка повинна, з одного боку, сприяти упередженню та мінімізації ймовірності руйнування економічного потенціалу країни та забезпечувати необхідний рівень фінансової стабільності, з іншого боку, сприяти формуванню ефективної системи фінансової безпеки; **по-четверте**, кризовий характер світового господарства та фінансової системи тягне за собою нестійкість і загрозу для фінансової безпеки окремо взятої країни внаслідок все більшої вразливості складної відкритої фінансової системи до незначних збурень і локальним ризиків.

6. З огляду на вищевикладене, запропоновано **концепцію стратегічного антикризового управління фінансовою безпекою держави**, яке має реалізовуватись на засадах стратегічного та превентивного характеру, повинно бути спрямоване на безперервне забезпечення такого рівня фінансової безпеки держави, при якому вона здатна захищати власні національні інтереси, підтримувати соціально-економічну і фінансову стабільність розвитку, бути учасником світових інтеграційних процесів та міжнародних економічних відносин, що передбачає: відповідність фінансової політики держави (міжнародної, регіональної, національної, місцевої) довгостроковим цілям сталого розвитку; постійну комплексну взаємодію всіх суб'єктів управління фінансовою безпекою за всіма аспектами фінансової безпеки; постійний контроль, моніторинг та упередження наявних і потенційних внутрішніх та зовнішніх ризиків, загроз, небезпек та дисбалансів шляхом побудови вертикально-інтегрованої системи ризик-менеджменту на всіх рівнях економіки; постійну розробку та удосконалення інструментарію для здійснення контролю, моніторингу та уникнення ризиків, загроз, небезпек та дисбалансів, подолання їх негативних наслідків та забезпечення фінансової безпеки держави.

7. Встановлено, що модель стратегічного антикризового управління фінансовою безпекою держави:

– повинна передбачати цілий перелік різноманітних, послідовних дій, що здійснюються поетапно відповідно до алгоритму: стратегічна діагностика; стратегічне планування; стратегічна реалізація; стратегічний моніторинг.

– дозволить вирішити ряд важливих для держави питань, серед яких основними є наступні: забезпечення фінансової стабільності держави на тривалий період в будь-яких умовах; нейтралізація негативного впливу світових фінансів і економічної експансії зарубіжних та транснаціональних компаній країн на національну фінансову безпеку; задоволення всіх необхідних потреб суспільства в фінансових ресурсах і забезпечення економічного зростання країни; протидія існуючим і потенційним небезпекам, ризикам і загрозам задля забезпечення стабільного функціонування фінансової системи, фінансової незалежності та ідентичності держави; забезпечення конкурентоспроможності держави і конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників у світовому господарстві та на регіональних ринках; забезпечення гнучкості законодавства та відповідності національного законодавства міжнародним стандартам; забезпечення захисту національних та фінансових інтересів держави і суспільства в умовах зростаючою глобалізації та інтеграції країни до міжнародних економічних відносин; забезпечення ефективного контролю за розподілом і використанням державних коштів; створення сприятливого інвестиційного клімату для іноземних капіталовкладень.

8. Встановлено, що система управління фінансовою безпекою держави повинна мати таку структуру, яка б була здатна забезпечувати чітку функціональну та інституційну взаємодію та координацію всіх елементів фінансової системи. До основних завдань системи управління фінансовою безпекою держави повинні відноситись: забезпечення координації різних рівнів та складових фінансової безпеки, в тому числі з міжнародними системами безпеки; визначення внутрішніх та зовнішніх загроз фінансовій безпеці; вибір шляхів та засобів досягнення цілей та вирішення питань

фінансової безпеки; формування комплексу заходів, здатних забезпечити досягнення цілей та вирішення проблем; координація дій всіх учасників стратегічного антикризового управління національною фінансовою безпекою; забезпечення моніторингу, оцінки та контролю реалізації стратегії; фінансове, інформаційне, кадрове та інше забезпечення процесу реалізації стратегії.

9. Доведено, що система управління фінансовою безпекою держави повинна включати підсистему ризик-менеджменту, основними завданнями якої мають бути: визначення та попередження існуючих та потенційних системних ризиків, небезпек та загроз зовнішнього та внутрішнього походження, адже саме вони спричиняли і спричиняють найбільший негативний та руйнівний вплив на фінансову безпеку окремої держави; оцінка та визначення необхідних ресурсів для нейтралізації ризиків, небезпек і загроз; планування та коригування заходів з питань реалізації державної політики в сфері забезпечення фінансової безпеки, тощо.

10. Запропоновано утворення підсистеми ризик-менеджменту в нашій державі та її структуру шляхом першочергового утворення постійно діючої робочої групи при Раді національної безпеки та оборони України або Кабінеті міністрів України, якій повинно бути доручено не лише очолити організаторську і методичну роботу з розробки стратегії і політики забезпечення фінансової безпеки, а й поточне регулювання, моніторинг глобальних ризиків і оцінки їх впливу на рівень фінансової безпеки та економіку, вчасне виявлення потенційних викликів, небезпек та загроз фінансовій безпеці України.

11. З огляду на отримані нами результати дослідження запропоновано здійснювати оцінку якісних характеристик фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою держави в два етапи та використовувати для цього наступні методи:

I етап – SWOT-аналіз, за допомогою якого можна було б регулярно визначати, оцінювати та контролювати сильні та слабкі сторони держави,

можливості та загрози, контролювати можливості та адаптувати діяльність держави з метою упередження та пом'якшення потенційних наслідків ризиків, загроз та небезпек. З цією метою необхідно побудувати матрицю SWOT-аналізу фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою держави, що дозволить виявити як загрози, так і можливі перспективи фінансової безпеки та недоліки в системі управління фінансовою безпекою держави.

II етап – метод експертної оцінки, який на основі проведеного SWOT-аналізу та за допомогою використання логічних правил вибору рішень, що формуються експертами на основі власних уявлень та знань про фінансову безпеку держави, дозволяє: зробити оцінювання сильних і слабких сторін, можливостей та загроз фінансовій безпеці держави, визначити сучасні та потенційні ризики, загрози та небезпеки фінансовій безпеці держави; здійснення кількісної оцінки елементів SWOT-аналізу шляхом визначення ступеня їх впливу на фінансову безпеку держави.

12. За результатами апробації розробленої нами вище методики на прикладі України, Польщі та Аргентини встановлено, що за рівнем макроекономічної стабільності найвище місце займає Польща, потім іде Україна і на останньому місці Аргентина. Тобто маємо додаткове підтвердження правильності і розроблених нами методичних засад оцінки якісних характеристик фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою держави, та результатів її впровадження на прикладі Польщі, України та Аргентини.

13. Визначено, що окремим важливим перспективним питанням управління фінансовою безпекою держави в умовах подальшої глобалізації світової економіки після здійснення оцінки якісних характеристик фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою держави залишається розробка заходів, що повинні застосовуватись відповідними суб'єктами системи фінансової безпеки держави.

Основні результати третього розділу опубліковані в працях: [193].

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено науково-прикладне завдання – наукове обґрунтування теоретико-методичних основ і розробка практичних рекомендацій щодо забезпечення ефективного управління фінансовою безпекою держави в умовах триваючої глобалізації та інтеграції держави в світогосподарські відносини. Поставлену мету досягнуто, основні завдання виконано. Відповідно до цього отримано такі результати.

1. Проаналізовано сучасний науковий доробок та охарактеризовано стан глобальної фінансової безпеки та фінансової безпеки держави. Виявлено, що дане питання не знайшло системного відображення в наукових дослідженнях, не існує достатньо обґрунтованого системного підходу до вивчення даного питання, недостатньо вивченими залишаються проблеми розробки теоретичних, методичних засад та практичних рекомендацій щодо управління глобальною фінансовою безпекою та фінансовою безпекою держави. Виявлено, що триваючий процес розвитку світогосподарських відносин та поширення фінансової глобалізації робить фінансові системи держав доволі вразливими, що вимагає запровадження упереджуючих, антикризових засад управління фінансової безпеки країни задля мінімізації можливого їх негативного на фінансову безпеку. Разом з тим, розробка та запровадження концепції стратегічного антикризового управління фінансовою безпекою держави є найбільш дієвим заходом підвищення рівня фінансової безпеки держави в умовах триваючої глобалізації та інтеграції держави в світогосподарські відносини, наповнені різноманітними кризовими явищами, в довгостроковій перспективі.

2. Проаналізовано та уточнено понятійний апарат управління фінансовою безпекою держави, зокрема зміст понять «економічна безпека національної економіки», «фінансова безпека держави» з урахуванням засадничих принципів міжнародної фінансової безпеки та їх застосування в практиках управління фінансовою безпекою ряду країн з ринками, що

розвиваються та з транзитивною економікою. Економічну безпеку національної економіки визначено як стан національної економіки, що гарантує суверенітет та незалежність держави та її національної економіки, дозволяє вирішувати зовнішні і внутрішні загрози, конфлікти і протиріччя та відстоювати свої національні інтереси в світовому господарстві в умовах міжнародної конкуренції, визначає можливість проведення самостійної економічної політики і створює умови для стабільного розвитку, забезпечення спроможності національної економіки задовольняти потреби громадян, суспільства та держави. Фінансова безпека держави - це стан фінансової системи держави, при якому забезпечується її цілісність і єдність, стійке і надійне функціонування на всіх рівнях національної економіки, створюються умови для розширеного відтворення і економічного зростання, гарантується ефективне запобігання всіляким ризикам і загрозам, що можуть дестабілізувати фінансову стійкість держави

3. Здійснено аналіз та уточнено особливості фінансової безпеки держави в аспекті її інтеграції в світогосподарські відносини. Встановлено, що високорозвинені країни світу і транснаціональні компанії та фінансові корпорації (річні обороти яких інколи є більшими за річні бюджети деяких малих і середніх держав) вдаються до цілеспрямованої політики прискорення процесів глобалізації, фінансової глобалізації, розширення світогосподарських відносин, формування глобальних стратегій і сприяння збільшенню фінансових потоків задля власних інтересів, власного збагачення, що є прямою загрозою фінансовій безпеці менш розвинених країн. Використання високорозвиненими країнами та транснаціональними компаніями сучасних фінансових механізмів надає їм повний або частковий контроль над країнами-боржниками, які втрачають можливість обирати та реалізувати власну фінансову політику, а їх фінансова безпека стає більш вразливою від ризиків та загроз негативного впливу світової фінансової системи.

4. Проаналізовано методики оцінювання фінансової безпеки держави. На підставі здійсненого аналізу визначено, що відсутня певна універсальна методика, яка була б здатна задовольнити всі вимоги. За результатами здійсненого дослідження вважаємо за доцільне оцінювання фінансової безпеки держави здійснювати в такому порядку: дослідження тенденцій і закономірностей розвитку світового господарства, внутрішнього та зовнішнього середовища; дослідження стану та тенденцій розвитку фінансової безпеки держави; оцінка рівня фінансової безпеки держави; оцінка якості управління фінансовою безпекою держави.

5. Здійснено аналіз тенденцій і закономірностей розвитку світового господарства, сучасного стану та тенденцій розвитку фінансової безпеки України в умовах триваючої глобалізації світового господарства. Встановлено, що триваюча глобалізація світового господарства, що спричинила значну взаємозалежність країн та суб'єктів господарювання, є однією з найважливіших визначальних тенденцій його розвитку протягом останнього часу. Однак, внаслідок, відставання та, інколи, відсутності правил та засад функціонування та регулювання світового господарства, налагодження міжнародних економічних відносин між усіма його суб'єктами в нових умовах, які продовжують змінюватись і на сьогодні, однією з фундаментальних причин фінансової кризи 2008-2009 років та наступної за ним європейської боргової кризи стала невідповідність ступеня фінансової глибини світової економіки і системи управління глобальними економікою та фінансами за відсутності дієвих міжнародних регулюючих інституцій. Саме ця невідповідність і спричинила той факт, що наступною найважливішою тенденцією розвитку світового господарства в умовах поширення глобалізаційних процесів є його кризовий характер.

Визначено, що фінансова безпека України перебуває переважно в небезпечній та кризовій зонах, а сама фінансова система є залежною від зовнішнього впливу і недостатньо ефективно захищає національні інтереси та фінансову стабільність в умовах подальшого поширення глобалізації

світового господарства. І хоча рівень фінансової безпеки у 2019 році досяг найвищого значення за весь період, що нами було проаналізовано, мають місце потенційні ризики та загрози, наявність яких не дозволяє вважати забезпеченою стабільність фінансової безпеки України в довгостроковій або навіть середньостроковій перспективі.

6. Сформульовано та обґрунтовано засади концепції стратегічного антикризового управління фінансовою безпекою держави, яка має реалізовуватись на засадах стратегічного та превентивного характеру, повинно бути спрямоване на безперервне забезпечення такого рівня фінансової безпеки держави, при якому вона здатна захищати власні національні інтереси, підтримувати соціально-економічну і фінансову стабільність розвитку, бути учасником світових інтеграційних процесів та міжнародних економічних відносин, що передбачає: відповідність фінансової політики держави (міжнародної, регіональної, національної, місцевої) довгостроковим цілям сталого розвитку; постійну комплексну взаємодію всіх суб'єктів управління фінансовою безпекою за всіма аспектами фінансової безпеки; постійний контроль, моніторинг та упередження наявних і потенційних внутрішніх та зовнішніх ризиків, загроз, небезпек та дисбалансів шляхом побудови вертикально-інтегрованої системи ризик-менеджменту на всіх рівнях економіки; постійну розробку та удосконалення інструментарію для здійснення контролю, моніторингу та уникнення ризиків, загроз, небезпек та дисбалансів, подолання їх негативних наслідків та забезпечення фінансової безпеки держави.

7. Сформульовано та обґрунтовано принципи побудови та функціонування системи управління фінансовою безпекою держави, які мають бути засновані на засадах державного управління економічною безпекою і включати: законність; плановість; обґрунтованість; безперервний контроль над виконанням всіх стратегічних та тактичних, оперативних завдань; багатовимірність; системність та забезпечення балансу фінансових інтересів на макро- і мікрорівні; координація; своєчасність і адекватність

заходів захисту національних фінансових інтересів реальним і потенційним загрозам.

8. З метою вдосконалення методичного підходу до оцінювання фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою держави запропоновано удосконалену комплексну систему оцінки, що має ґрунтуватись на таких положеннях: по-перше, здійснюється оцінка рівня фінансової безпеки на підставі розрахунку інтегрального показника оцінювання, що визначається на підставі визначення індикаторів, які характеризують найбільш пріоритетні напрямки фінансової безпеки держави, та відповідної шкали ідентифікації; по-друге, здійснюється кількісна оцінка елементів SWOT-аналізу шляхом визначення ступеня їх впливу на фінансову безпеку держави та систему управління фінансовою безпекою держави з подальшою побудовою зведеної матриці SWOT-аналізу стратегічного балансу стану фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою.

9. Запропоновано структуру системи регулювання глобальної фінансової безпеки, яка повинна представляти собою багаторівневу структуру з виділенням обов'язкових взаємопов'язаних рівнів: рівень глобальної фінансової безпеки - відповідальний за міжнародну координацію та регулювання глобальної фінансової безпеки; рівень міжнародних організацій та банків - відповідальний за оцінку ризиків, загроз та небезпек, розробку нових механізмів управління, здійснення фінансової підтримки країн світу; рівень міжнародних профільних органів - відповідальний за встановлення стандартів, норм і правил фінансовій сфері; рівень регіональних організацій - відповідальний за вирішення та упередження локальних проблем та ризиків фінансовій безпеці; рівень країн, учасників світового господарства, - це рівень країн в особі їх керівників, керівників та представників відповідних державних органів, установ та організацій.

10. Сформульовано й обґрунтовано сучасні виклики світового господарства та міжнародних економічних відносин, спричинені світовою

фінансовою кризою: криза вимагає чіткого усвідомлення фундаментальних причин та механізмів розвитку кризових процесів та їх впливу на фінансову безпеку міжнародну та національну; криза вимагає від національних урядів та міжнародних організацій продуманих та активних дій, спрямованих на мінімізацію негативних наслідків кризи та відновлення нормальної економічної активності та фінансової стабільності як джерел подальшого розвитку національних економік; криза вимагає чіткого усвідомлення глибини інтеграції світової економіки; криза вимагає радикального перегляду традиційних поглядів на роль держави в економіці. Вирішення зазначених викликів є перспективними напрямками подальших досліджень.

Основні результати опубліковані в працях: [30-34; 101; 193].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкин Л.И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение // *Вопросы экономики*. 1994. № 12. С. 4-13.
2. Алифанова Е.Н., Евлахова Ю.С. Сравнительный анализ методологических подходов к индикативной оценке национальной финансовой безопасности. // *Финансовые исследования*. 2016. № 3 (52) С. 8-16.
3. Аминова Э.М. Влияние внешних рисков на обеспечение финансовой и экономической безопасности Российской Федерации // *Право и управление. XXI век*. 2020. № 2 (55). С. 68-75.
4. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». К. : НІСД, 2015. 684 с.
5. Аникин А.В. О типологии финансовых кризисов // *Вести Московского Университета. Сер. 6. Экономика*. 2001. № 4 С. 47-55.
6. Антикризове управління національною економікою : монографія / [І. Малий, І. Радіонова, Л. Ємельяненко та ін.] / за заг. ред. І. Малого. К.: КНЕУ, 2017. 368 с.
7. Асалиева С.А. Финансовая безопасность государства // *Современные аспекты экономики*. № 9 (37). 2003. С. 18-24.
8. Баженова О.В. Економіко-математичне моделювання економічної безпеки України: автореф. дисертації к.е.н.: спец. 08.03.02 / О.В. Боженова. К., 2005. 20 с.
9. Барановский А.И. Финансовая безопасность: монография. К.: Феникс, 1999. 338 с.
10. Батракова Т.І., Пікалова А.М. Інтеграція України у світовий ринок капіталу: проблеми та перспективи // *Економіка і суспільство*. 2016. № 7. С. 707-710.

11. Бекетов Н.В. Глобализация мировой экономики и мировой финансовый кризис // *Финансы и кредит*, 2009. № 25., с. 2-13.
12. Бзежинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и ее геостратегические императивы. М.: Международные отношения, 1999. 426 с.
13. Білоус В.Т. Роль фінансової безпеки у забезпеченні економічної безпеки держави. // *Фінансова безпека України на сучасному етапі: матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Ірпінь, 28 листопада 2017 року*. Ірпінь: Університет ДФС України, 2017. 325 с. С. 18-22.
14. Богдан Т. Глобальний борг та новітні тренди боргових потоків капіталу: ризики і можливості для України. Режим доступу: http://optimacenter.org/userfiles/Debt_Ukr_risks_5.pdf (дата звернення: 25.04.2020).
15. Богдан Т. Економіка України перед загрозою глобальної кризи. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://biz.censor.net.ua/m3181002> (дата звернення: 10.05.2020).
16. Бойко В.В. Пріоритети та інструменти розвитку сільських територій в системі забезпечення економічної безпеки України : монографія. Львів : Вид-во ННВК «АТБ», 2017. 426 с.
17. Бородій О.А. Управління бюджетною безпекою України. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.08 / О. А. Бородій; Чернігівський національний технологічний університет. Черкаси. 2015, 21 с.
18. Бурцев В.В. Государственный финансовый контроль и финансовая безопасность // *Аудиторские ведомости*. 2001. № 9. С. 9-16.
19. Бурцев В.В. Факторы финансовой безопасности России // *Менеджмент в России и за рубежом*. 2001. № 1. С. 55–69.
20. Буторина О.П. Причины и последствия кризиса в зоне евро // *Вопросы экономики*. 2012, № 12, с. 98–115.

21. Валютное регулирование в системе государственного управления экономикой : учеб. / под ред. В. М. Крашенинниковой. М.: Экономика, 2003. 399 с.
22. Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : монографія / З.С. Варналій, Д.Д. Буркальцева, О.С. Саєнко. К.: Знання України, 2011. 299 с.
23. Владимирова И.Г. Глобализация мировой экономики: проблемы и последствия // *Менеджмент в России и за рубежом*. 2001. № 3. С. 97-111.
24. Власюк О.С. Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації : монографія. К. : НІСД, 2014. 432 с.
25. Внешнеэкономические связи России: современные вызовы и возможные ответы: Кол. монография / Под ред. В.П. Оболенского. М.: Институт экономики РАН, 2016. 296 с.
26. Возникновение финансовой глобализации [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://life-prog.ru/1_63276_vozniknovenie-finansovoy-globalizatsii.html. (дата звернення: 30.02.2020).
27. Войтович Р. Вплив глобалізації на розвиток сучасного світу. Електронний документ. Режим доступу: URL: <http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2013/06/blog-post.html>. (дата звернення: 20.06.2020).
28. Вплив глобальних фінансів на валютно-фінансову систему України : монографія / Богдан Т.П., Шаров О.М., Сльозко О.О. та ін.]; за ред. д-ра. екон. наук Т.П.Богдан ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2017. 356 с.
29. Генеза банківських криз: монографія / М.І. Диба, А.М. Мороз, Т.П. Остапишин та ін.; за заг. ред. М.І. Диби і д.е.н., проф. А.М. Мороза. К.: КНЕУ, 2014. 578 с.
30. Гетманенко О.О. Особливості фінансової безпеки країни в аспекті її інтеграції в світогосподарські відносини // *Економіка та держава*. 2020. № 5. С. 203 - 207.

31. Гетманенко О.О. Сучасний стан та тенденції розвитку фінансової безпеки України в умовах триваючої глобалізації світового господарства // *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 13-14. С. 40 – 49.

32. Гетманенко О.О. Аналіз тенденцій і закономірностей розвитку світового господарства у контексті фінансової безпеки // *Науковий вісник Ужгородський національний університет. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2020. № 31. С.7-12.

33. Гетманенко О.О. Фінансова безпека як фундаментальний фактор економічної безпеки національної економіки. Стратегічні пріоритети розвитку підприємництва, торгівлі та біржової діяльності: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 14-15 травня 2020 р. / За заг. редакцією проф. Ткаченко А. М. [Електронний ресурс] Електрон. дані. - Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2020. С. 353-355.

34. Гетманенко О.О. Основні джерела зовнішніх загроз фінансовій безпеці держави. Україна в системі європейської економічної і політичної інтеграції: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 27-28 квітня 2020 року) / За заг. ред.: М. М. Палінчак, В.В. Химинець, М.М. Король. Ужгород: РІК-У, 2020. С. 15-18.

35. Глазьев С. Антикризисные меры: просчеты, выводы, предложения // *Экономическая наука современной России*. 2009. № 2. С. 28-37.

36. Гордиенко Д.В. Основы экономической безопасности государства. Аналитический доклад. Електронний документ. Режим доступу: <http://csef.ru/media/articles/963/963.pdf> (дата звернення: 01.03.2020).

37. Грошово-кредитна та фінансова статистика [Електронний ресурс] : Офіційне інтернет-представництво НБУ. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article;-jsessionid> (дата звернення: 27.04.2020).

38. Гула А. Кредитування аграрного сектору як основа забезпечення фінансової безпеки держави. Актуальні питання фінансової безпеки держави : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «Актуальні питання

безпеки фінансової системи держави» (м. Харків, 21 лют. 2014 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х. : ХНУВС, 2014. С. 113-115.

39. Даниленко А.І. Фінансова політика та податково-бюджетні важелі її реалізації. Том 1 / за ред. чл.-кор. НАН України А. І. Даниленка. К. : Фенікс, 2008. 467 с.

40. Дахнова О.Є., Городецька Т.Е. Оцінка стану бюджетної безпеки України // *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2018. № 1. С. 345–352.

41. Дмитрук П.М. Інституціоналізація механізму державного регулювання економічної безпеки Автономної Республіки Крим : дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. НАДУ Президентів України. К., 2013. 205 с.

42. Елизарова В.В. Место и роль финансовой безопасности в системе обеспечения экономической безопасности России // *Экономика, статистика и информатика*. 2015. №2. С.45-48.

43. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : монографія. К.: КНТЕУ, 2001, 309 с.

44. Єрмошенко М.М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : наук. моногр. / М.М. Єрмошенко, К.С. Горячева. К. : Національна академія управління, 2010. 232 с.

45. Єрмошенко Н.Н. Определение угрозы национальным интересам в финансово-кредитной сфере // *Экономика Украины*. 1999. № 1. С. 4-12.

46. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. К.: НІСД, 2009. 336 с.

47. Завгородня С.В. Система державного управління у сфері економічної безпеки України : дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.01. НАДУ при Президентів України. К., 2016. 267 с.

48. Зевин Л. Проблемы регулирования глобальных экономических процессов // *МЭиМО*. 2002. № 7. С. 43-49.

49. Іванова Т.В. Державне управління еколого-економічною безпекою як умова сталого розвитку України : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / Іванова Т.В.; Акад. муніцип. упр. К., 2011. 406 с.
50. Илларионов А.И. Критерии экономической безопасности // Вопросы экономики. 1998. 10. С. 35-58.
51. Інформаційна довідка щодо державного та гарантованого державою боргу України (станом на 31.12.2019). Електронний документ. Режим доступу: <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovanij-derzhavju-borg> (дата звернення: 02.05.2020).
52. Каранина Е.В. Финансовая безопасность (на уровне государства, региона, организации, личности). Монография. Киров: ФГБОУ ВО «ВятГУ», 2015. 239 с.
53. Катасонов В.Ю. Россия и Запад в XX веке. История экономического противостояния и сосуществования / В.Ю. Катасонов; отв. ред. О.А.Платонов. М.: Институт русской цивилизации, 2015. 736 с.
54. Каурова Н.Н. Новые подходы к моделированию системы мировых потоков капитала. Системный анализ в экономике. М.: ЦЭМИ РАН, 2010. 486 с.
55. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. М.: Экономика, 1993. 564 с.
56. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег [пер. с англ.] / Кейнс Дж. М. Москва : Прогресс, 1978. 321 с.
57. Кириленко В.И. Безопасность экономическая / В.И. Кириленко // Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / состав.: Г.П. Сытник, В.И. Абрамов, В.Ф. Смолянюк и др.; под общ.редакцией Г.П. Сытника. К.: НАДУ, 2012. С. 64 – 67.
58. Кислощаев П.А. Теоретические основы исследования категории «экономическая безопасность» / В.Ю. Буров, П.А. Кислощаев // *Вестник Забайкальского государственного университета*. № 10. Чита: Изд-во ЗабГУ, 2011. С. 3-8.

59. Коваленко В.В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи : [монографія] / В.В. Коваленко, О.В. Крухмаль. Суми: УАБС НБУ, 2007. 198 с.

60. Козловський С.В., Жураківський Є.С. Теоретико-методологічні підходи до визначення категорії "економічна безпека" та складових економічної безпеки України // *Економіка та держава*. 2015. № 6. С. 37-42.

61. Койло В.В. Формування фінансової безпеки України під впливом залучення кредитних ресурсів міжнародних фінансових організацій: дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : 08.00.08. Суми, 2018. 305 с.

62. Колінець Л.Б. Новий світовий фінансовий порядок : моногр. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 360 с.

63. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: Постанова Правління Національного банку України від 18 червня 2015 року № 391. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266> (дата звернення: 09.05.2020).

64. Кому та скільки заборгувала Україна: динаміка зовнішнього й гарантованого державою боргів. Електронний документ. Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2020/04/23/infografika/finansy/komu-ta-skilky-zaborhuvala-ukrayina-dynamika-zovnishnoho-harantovanoho-derzhavoyu-borhiv> (дата звернення: 02.05.2020).

65. Кондратьев В.Б. Новый этап глобализации: особенности и перспективы. / *Мировая экономика и международные отношения* // 2018. том 62 № 6. С. 2-17.

66. Конспект лекцій з дисципліни «Фінансова безпека» освітньо-професійної програми другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 071 «Облік і оподаткування» / Укладач Ткаченко І.П. Кам'янське: ДДТУ, 2017. 260 с.

67. Концепція економічної безпеки України / Ін-т економ. прогнозування; [Кер. проекту В.М. Геєць]. К.: Логос, 1999. 56 с.

68. Корнилов М.Я. Экономическая безопасность России: основы теории и методологии исследования: учеб. пособие. М.: РАГС, 2011. 154 с.
69. Косов М.Е. Финансовая система и безопасность экономики России в условиях санкций // *Вестник экономической безопасности*. 2016. № 6. С. 211-222.
70. Кравчук Н.Я., Колісник О.Я., Мелих О.Ю. Фінансова безпека: Навчально-методичний посібник. Тернопіль: Вектор, 2010. 277 с.
71. Кротов М.И., Мунтиян В.И. Экономическая безопасность России: Системный подход. СПб. : Изд-во НПК «РОСТ», 2016. 336 с.
72. Кулінська А.В. Управління складовими фінансової безпеки національного господарства України: концепція та методологія: [моногр.] / А.В. Кулінська. Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2016. 386 с.
73. Кулінська А.В. Концептуальні засади розробки системи державного управління фінансовою складовою економічної безпеки економіки України [Електронний ресурс] / А.В. Кулінська // *Ефективна економіка*. 2017. № 2. Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5742>. (дата звернення: 20.06.2020).
74. Лазарева А.П. Фінансова безпека країни: загрози та основні напрями зміщення // *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. Вип. 27. С. 88-94.
75. Ларионова М.В. «Группа двадцати» и международные организации: взаимодействие для обеспечения сильного, устойчивого и сбалансированного роста // *Вестник международных организаций: образование, наука, новая экономика*. 2017. Т. 12 (2). с. 54-86.
76. Лист Ф. Национальная система политической экономии. М.: Европа, 2005. 286 с.
77. Ломаченко Т.И. Финансовая безопасность региона как основа национальной экономической безопасности государства // *Ученые записки*

Крымского федерального университета имени В.И. Вернадского. Экономика и управление. Том 2(68). 2016г. № 4. С. 70–79.

78. Мазуренко В.І. Світові фінансові кризи і національна економічна безпека: теорія і методологія: монографія. К.: Київський університет, 2007. 511 с.

79. Малишко В.М. Актуальні проблеми економічної безпеки в системі національної безпеки України // *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право.* 2015. № 4. С. 129-133.

80. Мартиненко В.В. Загрози економічній безпеці України в контексті викликів глобалізації // *Економічний часопис-XXI.* 2011. № 7-8. С. 40-43.

81. Мартиненко В.В. Зміцнення економічної безпеки України в умовах глобалізації: теоретичні та прикладні аспекти [монографія] / В.В. Мартиненко, Н.П. Мацелюх. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 240 с.

82. Мартин О.М. Економічна безпека як складова національної безпеки. Наукові записи. Серія «Економіка»: зб. наук. пр. Острог: «Острозька Академія», 2016, № 22, с. 68-74.

83. Масмюкевич П. Изменения в системе финансовой безопасности на примере республики Польша. // *Известия ИГЭА.* 2014. № 4 (96). С. 162-170.

84. МВФ, Fiscal Monitor (April, 2019). Режим доступу: <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2019/03/18/fiscal-monitor-april-2019>. (дата звернення: 24.04.2020).

85. Международная торговля и развитие. Доклад Генерального секретаря ООН от 17.08.2018. Електронний документ. Режим доступу: https://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/a74d221_ru.pdf (дата звернення: 22.04.2020).

86. Международная торговля и развитие. Доклад Генерального секретаря ООН от 25.07.2019. Електронний документ. Режим доступу:

https://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/a74d221_ru.pdf (дата звернення: 22.04.2020).

87. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения / Под ред. Л.Н. Красавиной. М., 2000. 364 с.

88. Мелих О. Фінансова безпека держави: сутність, критерії оцінки та превентивні заходи зміцнення // *Економічний аналіз*. 2013. Т. 12(2). С. 266-272.

89. Мельник А.О. Світові економічні кризи: теорія і методологія : монографія. К. : ННЦ «ІАЕ», 2014. 392 с.

90. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 № 1277.

91. Методика Національного інституту проблем міжнародної безпеки України.

92. Міжнародні фінансові організації [Електронний ресурс].–Режим доступу : http://www.u-fin.com.ua/inf_dov-mfo.htm. (дата звернення: 06.04.2020).

93. Миколайчук А.Б. Методичний підхід до прогнозування рівня фінансової безпеки держави в системі моніторингу // *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. № 38. С.31-36.

94. Миркин Я.М. Финансовое будущее России: экстремумы, бумы, системные риски. М.: GELEOS Publishing House; Кэпитал Трейд Компани, 2011. 480 с.

95. Миркин Я.М. Развивающиеся рынки и Россия в структуре глобальных финансов: финансовое будущее, многолетние тренды. М.: Магистр, 2015. 278 с.

96. Мировой рост продолжает оставаться вялым. Електронний документ. Режим доступу: <https://www.imf.org/ru/Publications/WEO/Issues/2019/07/18/WEOupdateJuly2019> (дата звернення: 18.04.2020).

97. Митяков Е.С. Разработка математических методов анализа и прогнозирования поведения индикаторов экономической безопасности. Автореферат... к.э.н. 08.00.12 – Нижний Новгород, 2012. 22 с.
98. Мішина І.Г. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій: дис... канд. екон. наук: спец. 08.00.01/ І.Г. Мішина. Донецьк, 2011. 235 с.
99. Мозговий О. Глобальна фінансова криза: теорія і практика подолання наслідків фінансових потрясінь / О. Мозговий, Н.Стукало // *Ринок цінних паперів України*. 2008. № 11/12. С. 31-36.
100. Мойсеєнко І.П. Управління інтелектуальним потенціалом : монографія. Львів : Аверс, 2007. 304 с.
101. Молнар О., Гетманенко О., Кушнір Ю. Політична економія: навчальний посібник/ Молнар О., Гетманенко О., Кушнір. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2020. 128 с.
102. Наконечна Н.В. Тенденції індикаторів фінансової безпеки України // *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.9. С. 19-25.
103. Нескородєв С. Глибинні причини валютних криз у національній економіці в контексті теорії циклів М.І. Тугана-Барановського // *Вісник Національного банку України*. 2015. Травень. С. 57-63.
104. Новікова О.Ф. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення : монографія / О.Ф. Новікова, Р.В. Покотиленко; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2006. 408 с.
105. Онищенко С. Фінансова глобалізація як складний інтегрований об'єктивний процес // *Проблеми і перспективи економіки та управління*. №4 (8), 2016. С. 126-134.
106. Онищенко С.В. Методичний підхід оцінювання бюджетної безпеки держави // *Проблеми системного підходу в економіці*. № 2(58), 2017. с. 118-124.

107. Онищенко С.В. Бюджетна безпека України в умовах фінансової глобалізації : Дис... д-ра екон. наук за спец. 08.00.08 / С.В. Онищенко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2017. 475 с.
108. Онищенко С.В. Загрози економічній безпеці України: сутність, оцінювання та механізм упередження монографія / С.В. Онищенко, О.А. Пугач. Полтава : ПолтНТУ, 2015. 337 с.
109. Осипов Ю.М. Финансовая экономика как высшая форма бытия экономики. Материалы к докладу на международной научной конференции “Финансовая экономика: концепция, структуры, менеджмент”. Москва, МГУ, апрель 2000 г. 128 с.
110. Офіційний сайт G-20. Режим доступу: <https://g20.org> (дата звернення:10.04.2020).
111. Офіційний сайт ЮНКТАД Режим доступу: https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_ChosenLang=en (дата звернення: 21.04.2020).
112. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
113. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Режим доступу: <https://www.mof.gov.ua/uk>.
114. Офіційний сайт Національного банку України. Режим доступу:<https://bank.gov.ua>.
115. Офіційний сайт Institute for International Finance. Режим доступу: <https://www.iif.com/>.
116. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення: підручник / Г. Пастернак-Таранушенко; за ред. проф. Б. Кравченка. К.: “Кондор”, 2002. 302 с.
117. Пендюра М.М. Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / М.М. Пендюра. К. : [б. в.], 2005. 212 с.

118. Перспективы развития мировой экономики: спад в обрабатывающей промышленности, рост торговых барьеров. Вашингтон: Международный Валютный Фонд, 2019. 228 с.

119. Погані новини. Відомий американський економіст Нуріель Рубіні дав свій прогноз на 2019 рік. Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/recommends/pogani-novini-vidomiy-amerikanskiy-ekonomist-nuriel-rubini-dav-sviy-prognoz-na-2019-rik-50008155.html>. (дата звернення: 19.04.2020).

120. Полторац А., Зайко А. Методологічні засади систематизації фінансової системи держави // *Агросвіт*. № 21, 2018 С. 65-71.

121. Постанова Національного банку України про затвердження Положення "Про здійснення валютних інтервенцій Національного банку України на валютному ринку України" від 31.01.2019 р. № 26 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 28.04.2020).

122. Приходько В.П. Фінансова безпека як основна умова ефективного функціонування держави // *Агросвіт*, 2013, № 15, С. 7-10.

123. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2016 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.03.2016 р. № 190. Режим доступу: URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/190-2016-p> (дата звернення: 28.04.2020).

124. Ризики і загрози фінансовій безпеці сектору державних фінансів та шляхи їх подолання / О.С. Білоусова, В.І. Гаркавенко, А.І. Даниленко та ін. К. : ДННУ "Акад. фін. управління", 2013. 308 с.

125. Розвиток фінансового ринку України в умовах європейської інтеграції: проблеми та перспективи [колективна монографія] / за заг.ред. В.Г. Барановой, О.М. Гончаренко. Харків: «Дісаплюс», 2019. 370 с.

126. Руденський Р.А. Модели антисипативного управление сложными экономическими системами: автореф. дис. на получение наук. степени доктора екон. наук. : спец. 08.00.11 – математические методы, модели и информационные технологии в экономике. Донецк, 2009. 40 с.

127. Рылов В.П. Антикризисное управление: Учеб. пособие. Омск: Изд-во ОмГТУ, 2005. 104 с.
128. Савицька О. Оцінка та шляхи забезпечення фінансової безпеки України // *Економічний форум*. 2012. № 3. С.12-18.
129. Сайт Світового банку [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.worldbank.org/> (дата звернення: 10.04.2020).
130. Самойленко Ю. Економічна безпека України: правовий аспект / Ю. Самойленко, М. Григорчук // *Віче*. 2013. № 13. С. 24-32.
131. Самыгин С.И., Верещагина А.В., Рачипа А.В. Финансовая безопасность государства в условиях экономической глобализации: специфика рисков и угроз // *Гуманитарий Юга России*. 2016. Том 17. № 1. С. 169-177.
132. Сапачук Ю.М. Фінансова безпека - складова сучасної фінансової політики. Електронний документ. - Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1640/Sapachuk_Finansova%20bezpeka.pdf?sequence=1. (дата звернення: 30.03.2020).
133. Сенчагов В.К. Экономика, финансы, цены: эволюция, трансформация, безопасность. М.: Институт экономики РАН; Анкил, 2010. 1120 с.
134. Сенчагов В.К. Финансовый кризис и обострение угроз и вызовов экономической безопасности // *Вестник института экономики РАН*. 2009. № 2. С. 52-59.
135. Сидоров О.А. Підхід до забезпечення економічної безпеки на основі інтелектуального потенціалу // *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 27, ч.1. С. 90-94.
136. Система економічної безпеки держави : монографія / О.С. Власюк [та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. Сухорукова А.І. ; РНБОУ, Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки. К. : Стилос, 2010. 685 с.
137. Ситник Г.П. Державне управління національною безпекою України: монографія. К.: Вид-во НАДУ, 2004. 408 с.

138. Ситник Г.П. Національна безпека України: теорія і практика : монографія / Г.П. Ситник, В.М. Олуйко, М.П. Вавринчук; за заг. ред. Г.П. Ситника. Хмельницький.: Вид-во ХУУП, 2007. 669 с.
139. Ситник Г.П. Державне управління у сфері забезпечення національної безпеки України: теорія і практика : дис. д-ра наук з держ. упр.: 25.00.01/ Г.П.Ситник; НАДУ при Президентові України. К., 2004. 429 с.
140. Сороківська З. Зарубіжний досвід реалізації валютної політики в контексті забезпечення макроекономічної стабільності // *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє*. 2013. № 8. С. 144-153.
141. Сото Э. де. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире. М.: Catallaxy, 1995. 422 с.
142. Стратегія валютних інтервенцій Національного банку України на 2016 – 2020 роки: затверджена Рішенням Правління НБУ від 06.09.2016 № 261-рш. Електронний документ. Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Currency_intervention_strategy_NBU.pdf?v=4 (дата звернення: 02.05.2020).
143. Ткач В.О. Економічна безпека регіону як складова економічної безпеки держави // *Бізнес-навігатор*. 2011. № 3. С. 22-28.
144. Трансформація міжнародних економічних відносин в епоху глобалізації: колективна монографія/ кол. авт.; за ред. проф. А.П. Голікова, проф. О.А. Довгаль. Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. 347 с.
145. Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів економічних і юридичних спеціальностей усіх форм навчання / Державний вищий навчальний заклад “УАБС НБУ”; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. С.М. Фролова. Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2015. 332 с.
146. Уразголиев В.Ш. Экономическая безопасность: учебник и практикум для вузов. М.: ЮРАЙТ, 2017. 374 с.

147. Філіпенко А. Міжнародна економічна інтеграція: сучасний теоретичний дискурс // *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2016. Вип. 23 (3). С. 54–61.
148. Франция в глобальном мире: поиск конкурентной стратегии: монографія. К.: ДАУ, 2017. С. 50.
149. Фукуяма Ф. Америка на распутье: Демократия, власть и неоконсервативное наследие / Фрэнсис Фукуяма ; пер. с англ. А. Георгиева. М. : АСТ; АСТ Москва: Хранитель, 2007. 282 с.
150. Харинович Д.О. Зовнішньоекономічна безпека України: економічні проблеми і загрози глобалізації // *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2009. № 4. С. 90–104.
151. Хитрова О.А. Антикризова стратегія розвитку України в умовах євроінтеграції / Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі : міжнар. наук.-практ. конф. (8 квітня 2015 р.). К. : Вид-во НАУ «НАУ-друк», 2015. С. 87–89.
152. Цейковец Н.В. Концептуальные подходы к пониманию и обеспечению национальной экономической безопасности: научные теории и государственные стратегии // *Журнал Новой экономической ассоциации*, №1(29). С.129–157.
153. Чепурко В.В. Теоретические модели валютных кризисов // *Научный вестник: Финансы, банки, инвестиции*. 2015. № 1. С. 68-73.
154. Шарма Р. Взлеты и падения государств. Силы перемен в посткризисном мире. М.: АСТ: Corpus, 2018. 592 с.
155. Шевченко М.М. Система критеріїв та показників оцінки поточної ефективності функціонування державного механізму реагування на загрози національним інтересам // *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*, 2015. № 1-2(5-6). С. 96-108.
156. Шлемко В.Т., Бінько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія. К. : НІСД, 1997. 144 с.

157. Шпачук В.В. Державне антикризове управління банківською системою: теорія, методологія, практика: монографія. К.: ВПЦ АМУ. 2012. 304 с.
158. Еволюція світ-системи глобалізму (Стратегічні імперативи співрозвитку) : кол. монографія / [Білорус О.Г., Гаврилюк О.В., Зернецька О.В. та ін.] ; кер. авт. кол. і наук. ред., д.е.н., проф., академік О.Г. Білорус. К. : КНЕУ, 2014. 429 с.
159. Економіка та економічна безпека держави. Теорія та практика : Монографічний навчальний посібник / С. Давиденко, О. Єгорова, В. Приходько, П. Матішак, Я. Голоніч, П. Копінець, М. Мачкінова, М. Добровольська та ін. Ужгород: РІК-У, 2017. 388 с.
160. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія / Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, С.М. Макуха / за ред. Л.С. Шевченко. Харків : Право, 2009. 312 с.
161. Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів : монографія / А.А. Мазаракі, О.П. Корольчук, Т.М. Мельник та ін; за заг ред. А.А.Мазаракі. К.: КНТЕУ, 2010. 718 с.
162. Экономическая безопасность: учебник / под ред. д-ра экон. наук, проф. И.В. Манаховой. Саратов : Саратовский социально-экономический институт (филиал) РЭУ им. Г.В. Плеханова, 2019. 304 с.
163. Экономическая безопасность России: Общий курс: учебник / под ред. В.К. Сенчагова. М.: Дело, 2005. С. 874.
164. Економіка підприємства / За заг. ред. Л.Г. Мельника. Суми: ВТД “Університетська книга”, 2004. 648 с.
165. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін. ; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 820 с.
166. Юргенс Ю. Экономический кризис в России: экспертный взгляд // *Вопросы экономики*. 2009. № 4. С. 4–30.

167. Юрій С. Новий світовий економічний порядок: історія, теорія, напрямки формування // *Журнал європейської економіки*. 2009. № 4. С. 364-365.

168. Які вимоги висував МВФ до України за останні 26 років. Електронний документ. Режим доступу <https://www.slovoidilo.ua/2020/04/23/infografika/finansy/yaki-vymohy-vysuvav-mvf-ukrayiny-ostanni-26-rokiv> (дата звернення: 02.05.2020).

169. Яковенко Р. Фінансова безпека та ступінь конвертованості валюти. Електронний документ. Режим доступу: <https://www.rk.kr.ua/finansova-bezpeka-ta-stupin-konvertovanosti-valjuti> (дата звернення: 08.05.2020).

170. Aizenman J., Cheun Y.W., de Haan J., eds. *Journal of International Money and Finance*, 2016, vol. 66, pp. 1-170.

171. Asian Development Bank (ADB). COVID-19 Economic Impact Could Reach \$8.8 Trillion Globally. Електронний документ. - Режим доступу: <https://www.adb.org/news/covid-19-economic-impact-could-reach-8-8-trillion-globally-new-adb-report>. (дата звернення: 25.08.2020).

172. Assessing Fiscal Stress. IMF Working Paper. Prepared by E. Baldacci, I. Petrova, N. Belhocine, G. Dobrescu, S. Mazraan // IMF, 2011. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp11100.pdf>. (дата звернення: 20.03.2020).

173. Balakrishnan R., Danninger S., Elekdag S., Tytell I. The Transmission of Financial Stress from Advanced to Emerging Economies. IMF Working Paper. 20 09, no. WP/09/133. 52 p.

174. Baverez N. Le G20 de tous les risques // *Le Figaro*. Paris, 3.12.2018.

175. Broner, Fernando, Erce, Aitor, Martin, Alberto and Ventura, Jaume. (2013). Sovereign Debt Markets in Turbulent Times: Creditor Discrimination and Crowding-Out. IMF Working Paper, December.

176. Bussiere M., Schmidt J., Valla N. International Financial Flows in the New Normal: Key Patterns (and why We Should Care). CEPII Policy Brief, March 2016, no 10, pp. 1-30.

177. Burnside C., Eichenbaum M., Rebelo, S. Government guarantees and selffulfilling speculative attacks. *Journal of Economic Theory*. 2004. №119. P.31–63.

178. Bleaney, M. (2004), "Argentina's Currency Board Collapse: Weak Policy or Bad Luck?", *The World Economy*, Vol. 27, No. 5, pp. 699-714.

179. Cavallo, D. and J. Cottani, (1997) "Argentina's Convertibility Plan and the IMF," *American Economic Review*, May, vol 87, no. 2, pp. 17-22.

180. Charter of the Central Bank of the Argentine Republic. Электронный ресурс. - Режим доступа: <http://www.bcra.gov.ar/Institucional/BCRALaw.asp>. (дата звернения: 20.08.2020).

181. Chiodo A.J. A case study of a currency crisis: the Russian default of 1998 / Abbigail J. Chiodo, Michael T. Owyang // *Journal review of Federal Reserve Bank of St. Louis*. 2002.

182. COVID-19 Crisis: Implications for Trade and Investment: Report to the Trade and Investment Working Group. Электронный документ. Режим доступа: https://g20.org/en/media/Documents/G20_TIWG_Implications%20of%20COVID-19%20for%20Trade%20and%20Investment_June%202020.pdf (дата звернения: 28.06.2020).

183. Credit Suisse Research Institute. *Assessing Global Debt*. Davos Edition, 2019. 234 p.

184. Della Paolera, G. and A.Taylor, *Straining at the Anchor: The Argentine Currency Board and the Search for Macroeconomic Stability, 1880-1935* NBER Series on Long-Term Factors in Economic Development, Chicago: University of Chicago Press, 2001.

185. Dudin M.N., Burkaltseva D.D., Blazhevich O.G., Betskov A.V., Gaponenko V.F. SWOT-analysis as an effective tool for identification of the

strengths and weaknesses of the state's financial security system // International Journal of Engineering & Technology. 2018. Vol. 7, is. 3.14. P. 291–299.

186. European Parliament legislative resolution of 22 September 2010 on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on Community macro prudential oversight of the financial system and establishing a European Systemic Risk Board (COM(2009)0499 — C7-0166/2009 — 2009/0140(COD)) Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2010-0335+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN#BKMD-14> (дата звернення: 20.06.2020.).

187. Felipe J., Fullwiler S. ADB COVID-19 Policy Database: A Guide. Електронний документ. - Режим доступу: <https://covid19policy.adb.org/sites/default/files/pages/ADB-COVID19-Policy-Database.pdf>. (дата звернення: 25.08.2020).

188. Financial System Stability Assessment with Argentina. IMF Country Report No.16/64. February 2016. 66 p.

189. Frontier Market Debt Monitor: Rising Debt And Climate Risk. Електронний документ. Режим доступу: <https://www.iif.com/Research/Capital-Flows-and-Debt/Global-Debt-Monitor> (дата звернення: 24.04.2020).

190. Galiani, S. Levy Yeyati, E., and Schargrotsky, E., (2003) “Financial Dollarization and Debt Deflation under a Currency Board: The Case of Argentina”, Emerging Market Review, December, v 4., 4. 340-367.

191. G-20 Лондон 2 квітня 2009

192. Haldane A. A new approach to assessing risks to financial stability / A. Haldane, S. Hall, S. Pezzini. April, 2007.

193. Hetmanenko O. Formation and substantiation of anti-crisis strategy of financial security of countries with economies in transition.

194. Hoggarth G., Reidhill J., Sinclair P. Resolution of banking crises: a review // Financial stability rev. L., 2003. Dec. P. 109–123.

195. International Monetary Fund (IMF). Policy Responses to COVID-19. Электронный документ. - Режим доступа: <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19>. (дата звернення: 28.08.2020).

196. IMF Working Paper. Financial and Sovereign Debt Crises: Some Lessons Learned and Those Forgotten / Prepared by Carmen M. Reinhart and Kenneth S. Rogoff. December 2013.

197. IMF, Fiscal Monitor (April, 2019). Электронный документ. Режим доступа: <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2019/03/18/fiscal-monitor-april-2019>. (дата звернення: 04.04.2020).

198. Kirton J.J. (2013) G20 Governance for a Globalized World. Farnham: Ashgate.

199. Kotkin J. The New World Order / Joel Kotkin. Newsweek. 2010. September 26.

200. Lim L. Free Market Fancies: Hong Kong, Singapore, and the Asian Financial Crisis / L. Lim // The Politics of the Asian Economic Crisis. Ithaca and London: Cornell University Press. 1999. P. 101–115.

201. Małecka E. Nowy kształt unijnego nadzoru finansowego odpowiedzią na kryzys finansowy // Zarządzanie wartością instytucji finansowych, Prace i Materiały Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego. 2011. № 4/5.

202. Masiukiewicz P. Instytucjonalny system bezpieczeństwa finansowego w Polsce / P. Masiukiewicz // Kryzys i co dalej? / red. I. Lichniak. Warszawa : Oficyna Wydawnicza SGH, 2012.

203. О Комитете Стабильности Финансовой : Устава з dn. 07.11.2008 r. Электронный документ. - Режим доступа: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20150001513> (дата звернення: 28.07.2020).

204. Overview of Developments in the International Trading Environment. Annual Report of the Director-General (Mid-October 2017 to mid-October 2018). Geneva, WTO, 2018. Режим доступа:

https://www.wto.org/english/news_e/news18_e/trdev_11dec18_e.htm (дата звернення: 07.04.2020).

205. Pawłowicz L. Nowy wymiar globalnego kryzysu finansowego / L. Pawłowicz // Wyzwania ekonomiczne w warunkach kryzysu // red. nauk. I. Lichniak. Warszawa : Oficyna Wydawnicza SGH, 2009.

206. Pedersen L. A Proposal to Prevent Wholesale Financial Failure / L. Pedersen, N. Roubini // Financial Times. 2009. 30 Jan.

207. Polanyi K. The great transformation. The political and economic origins of our time. Boston : Beacon Press, 2001. 317 p.

208. Pou, P., (2000), “Argentina's Structural Reforms of the 1990s”, IMF Finance and Development, March, volume 37, number 1.

209. Public Law No. 111–203 — Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act / The U.S Government Printing Office (GPO) (<http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-111publ203>). (дата звернення: 23.07.2020).

210. Putnam R., Bayne N. Hanging Together. Cooperation and Conflict in the Seven-Power Summits. London: Sage Publications; 1987.

211. Raczkowski K., Bezpieczeństwo finansowe, [w:] J. Płaczek , Ekonomikabezpieczeństwapaństwa w zarysie, Difin, Warszawa 2014, s.302.

212. Reinhart, C., Reinhart, V., Rogoff, K. (2012). Public Debt Overhangs: Advanced-Economy Episodes since 1800. Journal of Economic Perspectives, 26:3, P. 69–86.

213. Reutov V.E., Burkaltseva D.D., Blazhevich O.G., Borsch L.M., Gabrielyan O.A. The Method of Assessing the State’s Financial Security Level // International Journal of Engineering & Technology. 2018. Vol. 7, is. 3.14. P. 404–411.

214. Schultz T. Investment in Human Capital. N.Y.:1971. P. 249.

215. Shaikh A.M. The transformation from Marx to Sraffa. In E. Mandel and A. Freeman (eds.), Ricardo, Marx, Sraffa –the Langston Memorial Volume, pp. 43–84, London: Verso. 1984.

216. Sharpe W.F. Capital asset prices: A theory of market equilibrium under conditions of risk, *Journal of Finance*, 19 (3), 1964.

217. Staff guidance note for public debt sustainability analysis in market-access / IMF. – May 2013. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2013/050913.pdf>. (дата звернения: 21.03.2020).

218. Stiglitz J. *Globalization and Its Discontents*. New York, W. W. Norton & Comp., 2002. 304 p.

219. The Global Risks Report 2018, 13th Edition, is published by the World Economic Forum. Электронный документ. Режим доступа: <http://reports.weforum.org/global-risks-2018> (дата звернения: 20.03.2020).

220. The Global Risks Report 2019, 14th Edition, is published by the World Economic Forum. Электронный документ. Режим доступа: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2019.pdf (дата звернения: 20.03.2020).

221. The Global Risks Report 2020, 15th Edition, is published by the World Economic Forum. Электронный документ. Режим доступа: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risk_Report_2020.pdf (дата звернения: 20.03.2020).

222. UNCTAD. *World Investment Report 2018*. Geneva, 2018. 251 p.

223. What is the G-20? Электронный документ. Режим доступа: <https://g20.org/en/about/Pages/whatis.aspx> (дата звернения: 22.04.2020).

224. Who's afraid of cheap oil? // *The Economist*. Jan 23rd 2016. – URL: economist.com/node/21688854/print (Дата звернения: 11.04.2020).

225. *World Trade Statistical Review 2018*. World Trade Organization. Geneva, 2018. 209 p. Режим доступа: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2018_e/wts18_toc_e.htm (дата звернения: 24.04.2020).

226. World Economic Forum. *The Global Competitiveness Report 2019*. Switzerland. 666 p.

227. World Economic Forum. The Global Competitiveness Report 2018. Switzerland. 671 p.
228. World Economic Forum. The Global Competitiveness Report 2017. Switzerland. 393 p.
229. World Economic Forum. The Global Competitiveness Report 2016-2017. Switzerland. 400 p.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Обрані дані для нормування відібраних показників для розрахунку фінансової безпеки держави

Показники	Характеристичні значення індикаторів фінансової безпеки									
	XL _{крит}	XL _{небезп}	XL _{нездв}	XL _{здв}	XL _{опт}	XR _{опт}	XR _{здв}	XR _{нездв}	XR _{небезп}	XR _{кри}
Бюджетна безпека										
Відношення дефіциту / профіциту державного бюджету до ВВП, %	-6	-5	-4	-3	-2	3	5	6	8	10
Боргова безпека										
Відношення обсягу зовніш-нього боргу до ВВП, %						40	45	55	60	70
Грошово-кредитна безпека										
Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд.дол.США						1	2	5	10	15

Валютна безпека										
Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	1,5	2	2,5	3	5					
Банківська безпека										
Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %						2	3	4	5	7
Безпека небанківського фінансового ринку										
Рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП), %	1	2	4	6	8					
Рівень фінансової безпеки держави						≤10	≤25	≤60	≤85	>85

* Побудовано автором на підставі [90; 91; 172; 217]

Матриця SWOT-аналізу фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою Польщі

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>1. Наявність сформованої сукупності органів, що повинні забезпечувати фінансову безпеку держави.</p> <p>2. Гармонізація законодавства Польщі з міжнародними нормами, впровадження в діяльність державних та фінансових установ міжнародних стандартів.</p> <p>3. Активна участь в системі міжнародних економічних відносин, інтеграція фінансового ринку у міжнародні ринки.</p> <p>4. Здатність вчасно виконувати боргові зобов'язання незалежно від зовнішньої ситуації.</p> <p>5. Оперативне застосування заходів щодо підтримки банківської системи.</p> <p>6. Тенденція до збільшення розкриття та прозорості інформації.</p> <p>7. Високий рівень золотовалютних резервів.</p>	<p>1. Відсутність чіткої налагодженої взаємодії між суб'єктами системи управління фінансовою безпекою та інтегрованої нормативно-правової бази з питань регулювання фінансової безпеки держави.</p> <p>2. Відсутність державної стратегії фінансової безпеки та спадковості політичних та економічних орієнтирів держави.</p> <p>3. Обмежені повноваження Комітету фінансової стабільності та інших суб'єктів системи управління фінансовою безпекою держави.</p> <p>4. Відсутність якісного регулювання питання кредитора останньої інстанції.</p> <p>5. Надмірний вплив міжнародних економічних інститутів та інших іноземних інвесторів.</p> <p>6. Наявність значної суми державного боргу (переважно зовнішнього номінованого в іноземній валюті).</p> <p>7. Низький рівень контролю за тіньовими фінансовими установами.</p> <p>8. Відсутність вертикально-інтегрованої системи ризик-менеджменту.</p> <p>9. Відсутність фахівців з фінансової безпеки.</p>

Можливості	Загрози
<p>1. Розширення фінансового співробітництва з учасниками міжнародної фінансової системи, а також оптимізація умов та механізмів залучення фінансових ресурсів.</p> <p>2. Стабілізація та розвиток фінансової системи.</p> <p>3. Підтримання стабільності національної грошової одиниці.</p> <p>4. Детінізація економіки.</p> <p>5. Підвищення інвестиційної привабливості держави.</p> <p>6. Зміцнення міжнародної конкурентоспроможності держави.</p>	<p>1. Зовнішнє втручання у внутрішні питання та порушення національних пріоритетів.</p> <p>2. Нестабільність світового фінансового ринку.</p> <p>3. Високі темпи розвитку небанківських фінансових установ.</p> <p>4. Довгострокова тенденція до зростання державного боргу.</p> <p>5. Певний рівень тіньової економіки.</p>

* Побудовано автором на підставі [201; 205]

Зведена матриця SWOT-аналізу стратегічного балансу стану фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою Польщі

	Можливості (загальна сума балів - 11)	Загрози (загальна сума балів - 8)
Сильні сторони	Сильні сторони (Си)/ Можливості (М)	Сильні сторони (Си)/ Загрози (З)
1.	Си1 - М1, М2	Си1 - З1, З2, З3
2.	Си2 - М1, М5, М6	Си2 - З2, З3
3.	Си3 - М1, М2, М5	Си3 - З3
4.	Си4 - М1, М2, М3, М5	Си4 - З4
5.	Си5 - М1, М2, М3	Си5 - З2
6.	Си6 - М1, М2, М4, М5	Си6 - З1
7.	Си7 - М2, М3, М5	Си7 - З2
Бальна оцінка	Поле сильних сторін і можливостей (загальна сума балів)	Поле сильних сторін і загроз (загальна сума балів)
	12 + 11 = 23	12 + (-8) = 4
Слабкі сторони	Слабкі сторони (Сл)/ Можливості (М)	Слабкі сторони (Сл)/ Загрози (З)
1.	Сл1 - М1, М2	Сл1 - М1, М2
2.	Сл2 - М1, М2, М5	Сл2 - М1
3.	Сл3 - М1, М2,	Сл3 - М1
4.	Сл4 - М1, М2	Сл4 - М3
5.	Сл5 - М1, М2	Сл5 - М4
6.	Сл6 - М3, М4, М5	Сл6 - М4
7.	Сл7 - М2, М4	Сл7 - М3, М5
8.	Сл8 - М1, М2	Сл8 - М1, М2
9.	Сл9 - М2	Сл9 - М1, М2

Бальна оцінка	Поле слабких сторін і можливостей (загальна сума балів)	Поле слабких сторін і загроз (загальна сума балів)
	$(-15) + 11 = -4$	$(-15) + (-8) = -23$
Загальна сума матриці SWOT-аналізу	$12 + 11 + (-15) + (-8) = 0$	

Матриця SWOT-аналізу фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою Республіки Аргентина

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>1. Наявність сформованої сукупності органів, що повинні забезпечувати фінансову безпеку держави.</p> <p>2. Гармонізація законодавства держави з міжнародними нормами, впровадження в діяльність державних та фінансових установ міжнародних стандартів.</p> <p>3. Активна участь в системі міжнародних економічних відносин, інтеграція вітчизняного фінансового ринку у міжнародні ринки.</p> <p>4. Застосування заходів щодо підтримки банківської системи.</p> <p>5. Тенденція до збільшення розкриття та прозорості інформації.</p>	<p>1. Відсутність чіткої налагодженої взаємодії між суб'єктами системи управління фінансовою безпекою та інтегрованої нормативно-правової бази з питань регулювання фінансової безпеки держави.</p> <p>2. Відсутність державної стратегії фінансової безпеки та спадковості політичних та економічних орієнтирів держави.</p> <p>3. Недосконалість судової системи, конкуренції.</p> <p>4. Надмірна залежність від міжнародних економічних інститутів та інших іноземних інвесторів.</p> <p>5. Наявність значної суми державного боргу (внутрішнього та зовнішнього).</p> <p>6. Недосконала фінансова система, нерозвинений ринок капіталу та його інфраструктура.</p> <p>7. Відсутність середньо- та довгострокових ресурсів для кредитування.</p> <p>8. Неefективне використання бюджетних коштів.</p> <p>9. Відсутність вертикально-інтегрованої системи ризик-менеджменту.</p> <p>10. Відсутність фахівців з фінансової безпеки.</p> <p>11. Нездатність вчасно виконувати боргові зобов'язання.</p> <p>12. Хронічний дефіцит державного бюджету.</p> <p>13. Низький рівень золотовалютних резервів.</p>

Можливості	Загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1. Розширення фінансового співробітництва з учасниками міжнародної фінансової системи, а також оптимізація умов та механізмів залучення фінансових ресурсів. 2. Стабілізація та розвиток фінансової системи. 3. Підтримання стабільності національної грошової одиниці. 4. Детінізація економіки. 5. Підвищення інвестиційної привабливості держави. 6. Зміцнення міжнародної конкурентоспроможності. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зовнішнє втручання у внутрішні питання та порушення національних пріоритетів. 2. Нестабільність світового фінансового ринку. 3. Виведення капіталу за кордон. 4. Відсутність стратегії, неефективне обслуговування та постійне зростання державного боргу. 5. Скорочення обсягів кредитування банками реального сектору на користь операцій з фінансовими інструментами. 6. Значний обсяг спекулятивного іноземного капіталу в фінансовій системі. 7. Доларизація економіки. 8. Значний рівень тіньової економіки та корупції органів державної влади. 9. Низький рівень залучення інвестиційних ресурсів.

* Побудовано автором на підставі [179; 180; 188]

Зведена матриця SWOT-аналізу стратегічного балансу стану фінансової безпеки та системи управління фінансовою безпекою Республіки Аргентина

	Можливості (загальна сума балів - 11)	Загрози (загальна сума балів - 15)
Сильні сторони	Сильні сторони (Си)/ Можливості (М)	Сильні сторони (Си)/ Загрози (З)
1.	Си1 - М1, М2	Си1 - З1, З2, З3, З6, З7
2.	Си2 - М1, М5, М6	Си2 - З2, З3, З8, З9
3.	Си3 - М1, М2, М5	Си3 - З8, З9
4.	Си4 - М1, М2, М3	Си4 - З2, З7
5.	Си5 - М1, М2, М4, М5	Си5 - З1, З8, З9
Бальна оцінка	Поле сильних сторін і можливостей (загальна сума балів)	Поле сильних сторін і загроз (загальна сума балів)
	8 + 11 = 19	8 + (-15) = -7
Слабкі сторони	Слабкі сторони (Сл)/ Можливості (М)	Слабкі сторони (Сл)/ Загрози (З)
1.	Сл1 - М1, М2	Сл1 - М1, М2
2.	Сл2 - М1, М2, М5	Сл2 - М1
3.	Сл3 - М5, М6	Сл3 - М8, М9
4.	Сл4 - М1	Сл4 - М1
5.	Сл5 - М1	Сл5 - М4
6.	Сл6 - М1, М2	Сл6 - М5, М6, М7
7.	Сл7 - М1, М5	Сл7 - М3, М7, М8, М9
8.	Сл8 - М5	Сл8 - М9
9.	Сл9 - М2	Сл9 - М1, М2, М6, М7
10.	Сл10 - М2, М4, М5	Сл10 - М1, М3, М8
11.	Сл11 - М1, М2, М4, М5	Сл11 - М2, М3, М5, М6, М8
12.	Сл12 - М1, М2, М4, М5	Сл12 - М2, М3, М5, М6, М7, М8
13.	Сл13 - М1, М2, М5	Сл13 - М3, М5, М6, М7, М8

Бальна оцінка	Поле слабких сторін і можливостей (загальна сума балів)	Поле слабких сторін і загроз (загальна сума балів)
	$(-21) + 11 = -10$	$(-21) + (-15) = -36$
Загальна сума матриці SWOT-аналізу	$8 + 11 + (-21) + (-15) = -17$	

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
 вул. Підгірна, 46, м. Ужгород, Закарпатська область, 88000
 тел: (0312) 61-33-21, 42-99-89 факс: (0312) 61-33-96
 e-mail: official@uzhnu.edu.ua Код ЄДРПОУ 02070832

24.03.2020 № 1034/01-14 На № _____ від _____

ДОВІДКА

Гетманенко Олексій Олександрович, аспірант кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет», з 01.02.2017 по 31.12.2019 брав участь у розробці тем науково-дослідної роботи «Україна в системі Європейської економічної інтеграції» (№ державної реєстрації 0116U003324; шифр НДР: 72А-2015. Термін виконання НДР I кв. 2015 р. – IV кв. 2019 р.

Особистий внесок Гетманенка Олексія Олександровича:

- Проаналізовано питання фінансової безпеки реалізації Угоди між Європейським Союзом та Україною про всеохоплюючу зону вільної торгівлі;
- Сформульовано модель фінансової безпеки в системі міжнародної фінансової та технічної допомоги країнам з транзитивною економікою та країнам що розвиваються;
- Обґрунтовано авторський підхід до уточнення параметрів фінансової безпеки, як складової частини інтеграції національних економік світогосподарських відносин.

Проректор
з наукової роботи

Фречка Наталія Тетяна
(0312) 61-29-47

І. П. Студеняк

Акціонерне товариство
комерційний банк «ПриватБанк»

Юридична адреса:

вул. Грушевського, 1Д, м. Київ, 01001, Україна

Адреса для зв'язків та листування:

вул. Набережна Перемоги, 30,
м. Дніпро, 49004, Україна
Тел.: **3700** (безкоштовно з мобільного),
(056) 735 32 82

www.pb.ua e-mail: help@pb.ua

від 10 червня 2020 р.

ДВНЗ УжНУ

Довідка

про апробацію та впровадження результатів
дисертаційного дослідження

Гетманенка Олексія Олександровича

Здобувач докторантури (PhD) УжНУ О.О.Гетманенко у період 2016-2019 рр. ефективним чином використовував отримані під час навчання в докторантурі знання та компетенції і результати наукових розвідок і досліджень, впроваджуючи їх у повсякденну результативну діяльність фінансової установи. Зокрема вони були використані ним особисто в розробці таких корпоративних документів з питань фінансової безпеки установи та мережі як Стратегія розвитку ПАТ КБ Приватбанку, Кодекс етики працівників банку та Правила обслуговування клієнтів банку, а також управління об'ємами активних і пасивних операцій в банку. Позитивну роль отримані знання та робота над темою дисертаційного дослідження відіграють в ефективному фінансовому менеджменті інвестиційних проектів, якими О.О.Гетманенко опікувався в якості Керуючого напрямку бюджетні установи і організації Західного регіону ПАТ КБ ПриватБанку.

О.О.Гетманенко неодноразово приймав участь та представляв особисте бачення питань фінансової безпеки регіону та країни у ході нарад та конференцій в керівних органах банку. Наукові розвідки О.О.Гетманенка підвищують його професійний рівень як керівника банківської установи, інвестиційного банкіра та підвищують реальні перспективи на кар'єрне зростання в фінансовому секторі.

Регіональний менеджер ПАТ КБ ПриватБанку

Н.О.Грицик

**ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І ТОРГІВЛІ**

пл. Народна, 4, м. Ужгород, 88008, тел.: (0312) 61-53-05; 61-29-18
e-mail: economy@carpathia.gov.ua, код ЄДРПОУ 02741440

25.08.2020

№ 04.1/209

На № _____

від _____

ДОВІДКА

про апробацію та впровадження результатів дисертаційного дослідження

Гетманенка Олексія Олександровича

Департамент економічного розвитку і торгівлі Закарпатської обласної державної адміністрації засвідчує, що здобувач докторан (PhD) УжНУ О.О.Гетманенко у періоди вересня – грудня 2019 року приймав найактивнішу участь у розробці:

Регіональної стратегії розвитку Закарпатської області на період 2021-2027 роки та Плану заходів з її реалізації у 2021-2023 роках, затвердженої рішенням сесії обласної ради 20.12.2019 №1631;

Перспективного плану формування територій громад Закарпатської області, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України 13.05.2020 №572-р .

Зокрема отримані знання та компетенції були використані ним особисто в розробці таких розділів Регіональної стратегії розвитку Закарпатської області на період 2021-2027 роки та Плану заходів з її реалізації як „Виокремлення точок зростання економіки регіону для пропозицій прямих іноземних інвестицій та залучення до проєктів міжнародної фінансової і технічної допомоги”, „Забезпечення фінансової безпеки регіону та фінансової спроможності ОТГ”, „Перехід до страхової медицини та створення мережі фінансово спроможних опорних медичних закладів регіону”.

Олексій Гетманенко неодноразово приймав участь та представляв особисте бачення питань фінансової безпеки регіону та країни у ході нарад та конференцій, форумів у тому числі міжнародних, які проводились за участі Закарпатської обласної державної адміністрації, Закарпатської обласної ради, представництв центральних органів виконавчої влади, Кабінету Міністрів України, Офісу Президента України, Міністерства фінансів України, Міністерства розвитку громад та територій України, Мінекономіки та інших.

**Голова комісії
з реорганізації департаменту**

Галина РУСНАК